

Palócföld

Irodalmi, művészeti, közéleti folyóirat
LVI. évfolyam • 2010/2.

Hartay Csaba, Németh Zoltán,
Petőcz András
verse

„Ezek a kedves kis
portékák”

Jenei László
Kiss Judit Ágnes
Kőrössi P. József

Koós István
tanulmánya
Csehy Zoltán
kritikája

Tartalom

„kávéházi szegleten...”

<i>Németh Zoltán</i>	Azon az úton; Nem volt; Mindig azt hiszem	3
<i>Petőcz András</i>	A föld élelése	5
<i>Hartay Csaba</i>	Szemhunyasok (9)	6
<i>Gressai Ferdinánd</i>	Harmadik a hétből (4)	8
<i>Szavairatok</i>	Csinnadratt, fengsui, antibábel	9

„ezek a kedves kis portékák”

<i>Kiss Judit Ágnes</i>	Pista Pesten	12
<i>Jenei László</i>	Nobilis idők	16
<i>Kőrössi P. József</i>	Kutyaszar	27

Kutatóterület

<i>Koós István</i>	A viszonylagosság tapasztalata Jókainál	38
--------------------	---	----

Találkozási pontok

<i>N. Tóth Anikó</i>	A regény: haladék / Beszélgetés Závada Pállal	58
----------------------	---	----

Kép-tér

<i>Németh Bozó Andrea</i>	Élet-jelek / Németh Géza képeiről	71
---------------------------	-----------------------------------	----

Ami marad

<i>Cseh Zoltán</i>	A buszsofőr helye a Múzsák Szövetségének Alapszabályzatában / Balázs Imre József: <i>Fogak nyoma</i>	74
<i>Szepes Erika</i>	Hagyományörzés és kapcsolattartás / <i>A Röpke Ivek</i> 2009. évi, jubileumi antológiájáról	77
<i>Ayhan Gökhán</i>	Jelenések könyve / Radoslav Petković: <i>Az ember, aki álmában élt</i>	83
<i>Bódi Zsuzsanna</i>	Biográfia, filológia, női irodalom / Galcsik Zsolt: „A fájdalom leánya...”. <i>Ferenczy Teréz élete és költészete (1823–1853)</i>	86
<i>G. Toronyi Judit</i>	Sokszínű múzeum / <i>Neograd 2008 – A Nógrád Megyei Múzeumok Évkönyve XXXII.</i>	89
<i>Handó Péter</i>	Képből és beszédből komponált / Shah Timor: <i>Élet a szobrok között. Iff. Szabó István művészete</i>	92

Jelen számunk borítója Németh Géza *Manipuláció* című alkotása felhasználásával készült. A borító belső oldalain a *Harc és a Ki vagy Te?* című munkái láthatók. A belső illusztrációt grafikái – *Egyensúlyozás 1. (7.)*, *Cím nélkül 1. (15.)*, *Egyensúlyozás 2. (26.)*, *Cím nélkül 2. (37.)*, *Cím nélkül 3. (73.)*, *Atmoszféra 2. (85.)*, *Fény a sötétségben (94.)*, *Cím nélkül 4. (95.)* – és ceruzarajzai – *Rituális tánc (70.)*, *G + A = Love (76.)*, *Szerelem (76.)* – közül válogattuk. A 8. oldalon Gressai Ferdinánd saját versillusztrációja látható.

Főszerkesztő:
Mizser Attila
(attila.mizser@gmail.com)

Szerkesztő:
Handó Péter
(handop@gmail.com)

Lektor/korrektor:
Nagy Csilla
(csillester@gmail.com)

Főmunkatársak:
Nagy Pál (*Párizs*)
Pál József (*Salgótarján*)
Tózsér Árpád (*Pozsony*)

Kiadja:
Balassi Bálint Megyei Könyvtár és
Közművelődési Intézet
(3100 Salgótarján, Kassai sor 2.)

Felelős kiadó:
Molnár Éva

Készült a Polar Stúdióban (*Salgótarján*)

A Nógrád Megyei
Önkormányzat
Közgyűlése irodalmi,
művészeti, közéleti
folyóirata.

Támogatónk:

nka
Nemzeti Kulturális Alap
Nemzeti Kulturális Alap

Médiapartnerünk:

NÓGRÁD HÍRLAP

Levélcím: 3101 Salgótarján, Pf. 270; Telefon: 32/416-777; Fax: 32/416-482; Internet: www.bbmh.hu; e-mail: palocfold@gmail.com • Terjeszti a Balassi Bálint Megyei Könyvtár és Közművelődési Intézet; előfizethető, illetve a Palócföld Könyvek sorozatban megjelent kötetek megrendelhetőek ugyanitt • Budapesten megvásárolható az Írók Boltjában (VI. kerület, *Andrássy út 45.*), Nógrád megyében a Kincsestár Könyvesboltban (2660 *Balassagyarmat, Rákóczi út 61.*), az Inmedio üzletében (3100 *Salgótarján, Erzsébet tér 5.*), valamint a szlovákiai Phoenix Könyvesboltban (98401 *Losonc, Kubinyi tér*) • 2010-ben megjelenik 6 alkalommal • Egy szám ára 400,- Ft; előfizetési díj egy évre 1 500,- Ft, amely a postaköltséget nem tartalmazza • Kéziratokat és rajzokat megőrizzük, de nem küldünk vissza • ISSN 0555-8867 • INDEX 25925

NÉMETH ZOLTÁN

Azon az úton

Azon az úton, amelyen fölfelé mentünk,
Azon az úton lefelé kellett volna menni,
Arról az útról le kellett volna térni
A mező felé, ahogy akartad is,
Emlékszel?

Abban a toronyban, amelyben fölfelé indultunk,
Abban a toronyban volt az a szédülés,
Abba el kellett volna indulnunk,
Abba bele kellett volna vetnünk magunkat,
Mi viszont kiértünk a kilátóra,
És gyönyörködtünk a szerencsénkben.

Te miért voltál más abban a testben,
Amelyet az én szemem vetített rád és
Én miért voltam más abban a testben,
Amely belőled rám vetült?

Késsel mentünk a húsnak, éveken át,
Megteremtettünk egy férfit a nőnek,
Kivéstük a húsból, elneveztük ének,
Megformáltunk egy nőt a férfinak,
Kivájtuk a húsból, és elneveztük
Ugyanannak az ének.

Elfelejtettük azt a férfit,
Elfelejtettük azt a nőt,
Elhagyott bennünket az a férfi és nő,
Mert nem a mező felé,
Nem a szédülés mélyére indultunk,
Mert ami maradt,
Azt kezdtük ének nevezni,
Azt a semmit, tudod.

Nem volt

Hallod, ahogy minden egyfolytában,
Szakadatlan haldoklik körülöttünk?
A szoba sarkába állított kétajtós szekrény
Éppúgy, mint az orchidea a vázában,
Amelyet másodszorra sem fogadtál el.
Azon a fényképen még nem repült fel
Egyetlen galamb sem a térről,
Ma a rothadó hús és szárny szemétkupac
Egy külvárosi szeméttelen.
A beton néma haldoklása talán félelmetesebb,
Mint a patkány percekig tartó sikolya,
Amikor a csapdából kirántva sóval
Hintik be még lüktető, kiszúrt szemét.
Viszont nemrég két Nobel-díjas kémikus
Bizonyította be a National Science hasábjain,
Hogy amikor két ember között elkopik a szerelem,
Akkor egyetlen sejt sem pusztul el,
Egyetlen atom sem. Hiszen nincs is,
Sosem volt, tudod, kegyelem.

Mindig azt hiszem

Mindig azt hiszem, amit épp elhitetek magammal.
Az idióta, aki körbetekeri nyálával a világot, hogy megízlelje.
De te megszéldítve, kidobtál a senkiföldjére,
viszont az izemet elvitted a nyelved hegyén.
Mégfésültem minden lomblevelű fát pár versztányi körben,
mintha tükör előtt csinálnám.
A nyolcadik emelet mindig különleges vonzóerőt gyakorol:
még fel sem érek, máris zuhanok.
Csupán azokat az embereket tettem boldoggá, akik híremet sem hallották.

A föld ölelése

Megérint a föld, megérintem a földet.
Puha, zsíros és fekete. Szórom a megnyílt
földszájba a földet, fekete koporsóra
szórom, puha, zsíros és fekete, szétomlik
ujjaim között, szinte a pórusaimba búvik.

Befed és eltakar. Valahonnan jön valaki,
siet valahova, *onnan* jön, *ahova* megy,
hosszú futása menekülés és visszatérés.
Tenyeremben szétterül a föld. *A haza ez,*
itt: menekülés és visszatérés helyszíne.

Amióta elmentem, azóta visszatértem.
Amióta a puha, zsíros és fekete földemet
a megnyílt földszájba hajítottam, azóta.
Befed és eltakar. És csöndesen várakozik.
A föld, ahonnan jöttem, mind-mind az enyém.

Nyugodtan vár a test is, a koponya, az anyag,
ami az apám volt, vagy épp maga az apám.
A testem földje ez, puha, zsíros és fekete.
Mikéntha saját magam. *Én vagyok ez a föld!*
Puha, fekete, zsíros, porhanyós anyag,

befedek mindent, betakarom az édesapám
puha takaróval. Éhes száj, mohó bélcsatorna,
mindent elleplezek, minden az enyém. Házak,
kertek, virágok, földszáj meg sírkő. Viaszos,
filmekből lopott szemgolyó. *Minden én vagyok.*

HARTAY CSABA

Szemhunyasok (9)

Foszforeszkáló pók nyitja a bárszekrényt.
Odabent ovális üvegekben zöld alkohol.

--

Vattacukor gördül a hegyről.
Ott a pálcikája is.
Kidőlt, ősz fa, alvó baglyokkal.

--

Zseblámpa pásztázza a kukoricást.
De ezek nem is kukoricák,
hanem lágyszárú sárkányok.

--

Kerékpárosok emelkednek a levegőbe.
Repülön ülnek.

--

A kalauz sípol, majd felkapaszkodik a vonatra.
De ez nem is vonat, hanem egy vitorlás.
A tiszta vízben át sínpár fénylik a mélyben.

--

A veterán autó tetején tyúk tollászkodik.
Felemelem, megszúr.
A sünn tollasodott meg ennyire.

--

A bajszos férfi ostorral csapkodja párnáját.
Tollak kavarognak.
Néhány pihe beleragad
a kiömlött málnaszörpbe.

--

Apa két kislányával tart a kikötő felé.
Már várja őket az izzó bálna.

--

A madáretetőben törpék turistacsoportja.
Apró fotók készülnek odafentről.

--
Üvegszobrot kapok.
Észreveszem, hogy bele van fagyva
egy teleirkált határidőnapló.

GRESSAI FERDINÁND*

Harmadik a hétből

4

A szoba teljesen üres.
Mostanra már a léggömb is eltűnt
az előző lakónak.

Ígaz, rég nem etetem,
de még mindig gondozom.
Ellenben

a szobája már elfeledte.
A hálátlan. A hitvány. A gyáva.

Mégis olyan ez a hely,
mint egy tátongó száj,
ami be akar szívni magába.

* Minden idők egyik legfiatalabb elsőkönyves szerzője a Magvető Kiadónál.

SZÁVAI ATTILA

Csinnadratt, fengsui, antibábel

A szomszéd Sehonnayval (szakmáját tekintve: biztonsági őr) mentünk plázázni, ne zavarjuk apát otthon. Egy torta elkészítéséhez nyugalom kell, halk rádiós hírek, papucsklaffogás, megfontolt (de laza) fűszerezési mozdulatok. Apa takarékosági okokból, továbbá a kellő minőség érdekében saját maga készíti el önnön születésnapi tortáját.

Miután kijöttünk a pláza kávézójából (mert bent voltunk), tehát miután magunkhoz vettük a plázázáshoz szükséges vérnyomást és pulzusszámot, hamar feltűnt (nem is én lennék, nem is egy Rétschághy Vera), hogy miként változnak meg a városi lányok gyaloglási szokásai a plázában. Nagy kedvvel néztem például, hogyan nézik a csúnya lányok a szépeket. Hogyan nézik a kirakatban magukat és a menet közben jobbra-balra rángatott csípejüket. Az álszexuális tekintetekre direkt felhívtam Sehonnay figyelmét, nézze szomszéd, itt jön egy. Sehonnay meg: olyan volt a nézése, annyi szexualitással, amennyi egy merőkanál grízes tésztaiban van. Sehonnay főleg a divatos kistáskákon szokott mosolyogni a szájszagával. Szociológia ide, szociológia oda, vettem korábban egy ilyen kistáskát, amibe berakhatok csörömpölni pár csajos darabot, ciklámenrúzs, szempillaspirál, személyi, mobil, konzervnyitó, kilencvöltes elem, satöbbik, tamponok és egyéb női privátszférák.

Évről évre fejtörést okoz, hogy apámat, a másfél szobás Tivadart mivel, milyen ajándékkal lepjem meg születésnapjára. Tivadar minden évben elmondja: nem kell öneki semmi komoly, nem eszik sokat százon, ő már elégedett, ha megvan neki az a kis levegője a tüdőben, ha városi, ha nehéz, kátrányos is, kellő vas a vérben, acél az idegben. Plusz némi kaja, zacskós tej, névnapkor és születésnapkor esetleg kolbászpudding, pingvinfilé. Mert nem az anyagi javakon múlik a jókedv, ahogy Tivadar mondani szokta, elég, ha megvan az a kis kábeltévé, ha mindig van valami a szennyestartóban, szárítókötélen. Elég, ha naponta háromszor csenget a mikro, szisszen a szóda, görbül a konzervnyitó műanyagnyeje.

Aztán meg mi történt. Mint valami filmben. Figyelj. A hömpölygő, fortyogó embertömeg ordenaré hűsvéti áramlásában néhány pillanatra elveszítettem a biztonsági Sehonnayt. A biztonsági őr nem akart ordítani, hogy álljon meg a nászmenet, hasra mindenki, tudta szerintem, hogy nem lenne hatalma a tömeg felett. Itt más törvények uralkodnak, nem ám, hogy felszólítod őket sok szép nagy decibellel (mint mikor fázékra mész rá a korongvágóval) a biztonságos cselekedetre. Hogy álljon meg a csordulás, a csordáskodás, legyetek (maradjatok) emberek, kimondom még egyszer, Sehonnayul, mert olyan jó kimondani, kimondottan kimondottnak lenni: emberek. Embereknek maradni, ha hűsvéti vásárlási láz is van (ettől különböztek a csimpánzoktól: higgadtak maradtok, nem ám idegfeeszülés, csinnadratt, neszóljá' be), hanem menni, folyni nyugodtan a bevásárlóközpontban, mint az

esővíz. Illatosan, ékesen. Mivel tehát, mondjuk így, nem akarta megzavarni a tömeget, nem maradt más, mint hogy Sehonnay megpróbálta minél magasabbra nyújtani magát a sokaságban, hogy ne veszítsen szem elől.

Nem igazán foglalkoztam azzal, hogy nyomát vesztettem a biztonsági őrnek. Csak arra koncentráltam, hogy ne essek fel a lökdösődésben. Körülöttem mindenféle emberek – tehetősebbek, szegényebbek – veszekedtek, hangosan beszélgettek, például: mit kell még venni a nagyinak, mit beszéltünk meg vele. Gyerünk arra, a háztartási osztályra, új botmixer kellene, a múltkori leégett, mikor papi azzal keverte a glettet a konyhameszelés előtt, satöbbi. Az egyik kopott ruhás középkorú férfi, aki három szatyrot ráncigált magával a két kezében, éppen az arcom előtt ordított az asszonyának, várj meg Ilonka, ne siessé'. Megcsapott a foghíjas szájából kilövellő nehéz, keserűre pállott, kolbász- és borszag. Képzeld magad a helyembe, a háttérben folyamatosan szóló vásárlási zenék kásás zaja, a morajló tömeg rendszertelen mozgása, az arcodba nevető tinik édeskés illata és mindenfelől villogó fényreklámok. Hamar kiszívták ezek így együttesen az energiáimat. Szájon át lélegeztem, hátam, tenyerem izzadt, egy pillanatra azt hittem, elájulok. Totál pánik. A tömegben ekkor felbukkant egy sötétruhás, kapucnis pulóvert viselő férfi. Arca vékony, de határozott volt, szakálla túl már a borostán, de még innen a bozontostól. Elejtettem a táskámat (csajos darabot, benne ciklámenrúzs, szempilláspirál, személyi, mobil, konzervnyitó, kilencvoltage elem, satöbbik, tamponok és egyéb női privátszférák). A lökdösődő tömeg többször belerúgott inkább, mint hogy segített volna felvenni. Végül a kapucnit viselő férfi vette fel. Ekkor vettem észre, hogy a kézfeje be van fáslizva. Csuklótól, szépen megkerülve a magányos hüvelykujjat, majd két-három rétegben rásimult a kézfejre, nem láttam pontosan, majd a finom, fehér anyag visszatért a pulóver alá.

Zárójel. Régi elméletem, hogy a világ egyik legmagányosabb élőlény a hüvelykujj. Mert ott van ugye a négy kis haver, az emberi kéz végső állomásai. Együtt szoktak játszani, simogatni, remegni, nem is folytatom, a kis hüvelykujj pedig legtöbbször csak akkor jut eszünkbe, ha fogjuk a kapaszkodót a villamoson, felmosunk, ha tehát meg kell ragadni valamit. Szerintem sokszor mérges is a hüvelykujj ezért, hogy adott például egy szombat este, filmközbeni ciróka, egyebek, sétálnak az ujjbegyek az erogén tájakon, (domb, meredély, szakadék, erdő, vagy éppen tarvágas, ne is részletezzed, cserjés, apró dúvadakkal, kuss legyen). És a hüvelykujj csak onnét jön a terminusba, amikor már az oroszlánrészt kell csinálni, megfogni, megragadni a gyakorlatias, az ösztönös, a rutinos, és mechanikus mozdulatokkal. Ettől teljes az emberi kéz, hogy ötvöződik a játék és a gyakorlat, meg a többi, húzd meg ereszt meg, játék és muzsika tíz percben, bocsi, tíz ujjban, tehát, amik percekből állnak össze egészszé, akár a kakukkos óra. Sokat elárul egy kéz, ha tudjuk, mit kell azon figyelni. Régebben is, ha unatkoztam a metrón, gyakran azt játszottam, hogy kiválasztottam egy, mondjuk férfi kézfejet és kerestem hozzá szakmát, hétköznapi mozdulatokat, táplálkozási- és szexuális szokásokat, egyebeket, sorsot, tehát életet képzeltem a kézhez. Majdnem kimondtam hangosan, hogy végzet, de látod, nem tettem, mert ezt, hogy végzet, hangosan, főleg, teljes meggyőződéssel, csak az angyalok mondhatják ki. Ezért nem hallottam ezt még politikustól: végzet. Mert ebbe nem szólhat bele a politika. Zárójel bezárva. Jól van, nyugi, én ilyen pofázós vagyok.

A kapucnis férfi felegyenesedett a bevásárlóközpont embertömegében, kezében a táskámmal. Ekkor láttam meg tisztán a férfi arcát, tekintetét. A tudást láttam a

szabályos, szakállas, de ápolat, rendezett arcon. Mintha a nem túl idős férfi mindent tudna rólam és arról, mit gondolok, mit gondoltam az imént, időtlenség volt a férfi szemeiben. Mintha tudna Sehonnayról is, aki ki tudja, hol tekereg most. Mintha tudna az otthoni tortakészítésről, a hüvelykujj-magányról, a táskám tartalmáról (csajos darab, benne ciklámenrúzs, szempillaspirál, személyi, mobil, konzervnyitó, kilencvolttos elem, satöbbik, tamponok és egyéb női privátszférák) mindenről. Tekintetem a férfi kezére csúszott (ha csúszik az egyáltalán). Olyan kezet láttam a fászlitól függetlenül, amire a női magazinok azt szokták írni: finom, értelmiségi férfikéz. Vékony, de erős tenyér, hosszú ujjak, azokon szelíd ívű körmök. Az ilyen kézzel zongorázni lehet, vagy egyéb más olyat művelni, ami szellemi, lelki érték, aminek súlya van tehát. Szimpatikus volt a kéz, de félelmetes is, ismerős, de mégis idegen. A kapucnis férfi úgy állt a lökdösődő tömegben, velem szemben, mint aki közéjük tartozik, de mégis kívül áll rajtuk, felettük, vagy alattuk, de ott van bennük. A tömegben, itt, ebben a Verában, a többi Verában, a többi Aloe családban, az emberi csorda minden tagjában. Mert nem nyáj ez már régen, csorda ez (gondolom a nehéz napokon), állati bögés, karám és trágyaszag, ha kemény is ez így. Óráknak tűnt a néhány másodperc, amíg néztük egymást a férfival. Aztán lassan elindult felém a táskával. Így közelebbről is belenézhettem a férfi szemébe. Úgy öt méter lehetett köztünk. Tudást láttam a tekintetében, bölcsességet. Olyan volt belenézni a szempárba, mint mikor az ember beleül egy idegen szoba kényelmes foteljébe, becsukja a szemét és sóhajt egy nagyot, nem is, ez szomorú így, tehát: nagy, mély lélegzetet vesz, beszívja a szoba légkörét, tüdőre veszi a fengsűit. Végül valami különöset mondott a férfi. Már az is furcsa volt, hogy a körülöttünk szóló vásárlási zenék (egyszerre legalább négy szólt, innen-onnan), a jövő-menő, egymást lökdöső és túlkiabálni igyekvő emberek között a férfi hangját tisztán hallottam, holott több lépésnyi távolság volt köztünk, ami a plázai hangzavarban (igen, hasonló, noha egy pláza azért eléggé antibábel, mündegy) éppen elég, hogy ne értsed tisztán a másik szavát. Ennek ellenére a férfi minden erőlködés nélkül beszélt, nem ordított, nem magyarázott kézlóbálva, nem. Szobahangerőn beszélt, mely távolról érkezett hozzám. Talán inkább belülről hallottam a szavakat, nem füllel. A férfi maga elé tartotta a táskát, mintegy átadó mozdulattal indult felém és azt mondta: csak azt tartsd magadnál, amire feltétlen szükséged van, dobj el minden feleslegest, sallangot, vetkőzd le mindazt, amit árulásból, számításból, irigységből, félelemből rak rád a társadalom. Az ember elárulta saját magát, és engem is, téged, mindenkit. A férfi egészen közel hajolva folytatta: a népek most már csak magukban bízhatnak, csak rajtuk múlik, csak az őket alkotó egyének. Én mindenkiben ott vagyok, benned is, találj meg, fejezte be a kapucnis férfi, bal vállamra tette kezét, szemembe nézett, én az övébe (riadt kiscica a közeledő autó fényszórójába), majd gyors léptekkel megkerült, és a hátam mögött beleveszett a tömegbe. Szinte ugyanekkor került elő Sehonnay abból az irányból, amerre a kapucnis férfi távozott. Kérdeztem nem látta-e, merre ment. Sehonnay persze nem látta, azt mondta, most civilben van, semmi munka, oknyomozás, térfigyelés.

KISS JUDIT ÁGNES

Pista Pesten

Államalapító királyunk egy napon úgy döntött, hogy odahagyja kis időre az örök királyságot, melyet csak egyszerű alattvalóként szolgált, hogy ezer év elteltével meglátogassa földi hazáját. Az égi király engedte is szívesen, mert bizony már odafönn is híre kelt amaz ország szörnyű romlásának. Útnak is indult hajdanvolt fejedelme éppen a millennium évében együtt ünnepelni az utódokkal, de bár szentnek tisztelték földön és mennyben, a szentek között előljáró nem volt, megelőzte még egy madaraknak prédikáló meztéllábas olasz is, gyalogszerrel érkezett. Bizony tíz esztendő is kellett hozzá, hogy valahonnét lovat szerezvén, mint jó gazda körbejárja és megszemlélje a birtokát, végül átlépje észak felől a százéves határt.

Mire az Országház elé ért, sok csatán verekedte át magát, maga is, lova is viharvert állapotban voltak. A híre természetesen megelőzte, lesifotósok és újságírók hada várt rá, mikor a lezárt Margit hídon keresztüljutni nem tudván átúsztatott a Dunán. Persze hitték is, nem is, hogy maga Szent István jelent meg köztük, de hírnek mindenképp hír volt, jöttek hát csöstül a Kossuth térre, amely tüntetőt ugyan már látott ilyen feles számban, de kamerát meg hangfelvevőt biztosan nem.

A kormányőrök nem akarták beengedni az idegent, hiába rázta a fejét meg a szakállát a néhai uralkodó, a szavát sem értették. Már az sem tetszett nekik, hogy vizesen, csatakosan, lóháton érkezett, de mivel a közlekedési táblák csak a traktorok behajtását tiltották a térre, erre igazán nem hivatkozhattak, meg kellett tűrniük a betolakodót.

A szent király, noha a Szent Koronával még nem találkozott, a köztársaság címére és a saját fejére felváltva mutogatva próbálta kilétét elmagyarázni, de hiába. Hogy Szilveszter pápát emlegette, az csak olaj volt a tűzre, azt hitték, a bolondját járattja velük, s tavasszal búcsúztatná nagy petárdadurrogatással az óévet. Honnan, honnan nem, egy tízezres is előkerült, talán az egyik lelkes zszurnaliszta jóvoltából, de a rajta lévő arcmás feltűnő hasonlósága sem volt elég meggyőző, leginkább azért, mert az értetlen kormányőrök az első pillanatban korrupciós szándékra gyanakodtak, és kevesellték a nekik szánt összeget.

Amikor a katolikus és ortodox egyház közös szentje térdre esve, kezét imára kulcsolva, keresztvetéssel, Jézus és Mária nevét ismételve akarta értésükre adni, hogy keresztény hitüket neki köszönhetik, a Bazilikához irányították a hitbuzgó idegent. Ott az egyik pappal aztán latin nyelven szót tudott érteni, aki végre érdeimeihez méltó tisztelettel és kellő hittel fogadta.

A hivatalos álláspont nem volt ennyire kedvező. Az első nyilatkozatok minden fórumon provokációnak és politikai kampányfogásnak minősítették István megjelenését, az MTI pedig makacsul hallgatott róla, de a leghitlenebb tamáskodókat is

* A rovat a Mikszáth-centenárium előtt tiszteleg.

meggyőzte végül az a DNS-vizsgálat, amely a szent király mumifikálódott jobbját, és feltámadott testének azonos részét genetikailag is azonosnak lenni bizonyította. Másnap estére aztán hangos volt a tévé és a rádió összes csatornája attól, hogy az ország első uralkodója visszatért, és sajtótájékoztatót ad a Parlament kupolatermében.

Megindult persze azonnal a suttogás is: visszatért az államalapító, visszaveszi a trónt, fejére teszi a Szent Koronát, Magyarországon királyság lesz újra, s ezt az SMS-ekben és netes fórumokon továbbadott üzenetet aztán ki-ki a saját szája feze szerint fűszerezte egyéb kommentekkel.

A sajtótájékoztató napját harmadnapra tűzték ki. A hatalmas térben feszült volt a csend, csak a diktafonok surrogása, és a fényképezőgépek kattogása hallatszott. A meghívott politikusok feszengtek jólszabott öltönyeikben a komor tekintetű uralkodó előtt, aki felemelkedett, és ahogy szóra nyitotta a száját, erős, parancsoláshoz szokott hangja betöltötte a termet, és begerjesztette a mikrofonokat.

„Lovu hata rea ülék, kernyül ez uruszágut jargalám, isa, az én jonhom kanyú.” – kezdte beszédét magyar nyelven a szent király. Ebben a pillanatban a nyelvészek között, kiknek az elhangzó mondatokat mai magyarra fordítani lett volna tisztük, heves vita robbant ki az utolsó szó jelentése felől. Márpedig ez a szó adná meg az egész mondat értelmét. Az egyik csoport teljes meggyőződéssel állította, hogy a kanyú, a könyű, azaz könnyű, könnyed értelemben a király meglepedését hivatott kifejezni, a másik szakértői társaság ellenben amellet kardoskodott, hogy a kanyú a hanyatlik, konyul igékkel rokon, és arra utal, mennyire csalódott a vendég. Hogy ez ügyben dűlőre jutni nem tudtak, de agyukban már készítették következő szakmai disputájuk témáját, más megoldást kellett keresni.

Az államalapító maradváinak értetlenségét látva nehéz sóhajjal ismét latinra fordította a szót. Kis időbe került, míg a Magyar Tudományos Akadémia egyik legnagyobb klasszika-filológusát sikerült kiugrasztani farkasréti otthonából, hogy tolmácsul szolgáljon, de végre nem volt akadály a ős és a leszármazottak közti megértésnek. Leírom én most e szavakat magyarul, ahogy nem sokkal a beszéd elhangzása után az index és az origo.hu látogatói olvashatták.

„Lóháton körüljártam az országot” – kezdte immár latin nyelven a király. A tolmácsnak odahívott derék lingvista az első szavak hallatán hideg verejtékben kezdett úszni, a klasszikus, Julius Caesar-korabeli latin nyelv kiváló tudora lévén, nem pedig e megromlott kései latinnak. Vissza is kérdezett egyszer-kétszer, de becsületére legyen mondva, hogy némi izzadás és torokköszörülés kíséretében tisztességgel küzdött a fordítás harcmezején, mivel igen átallotta volna valamelyik az egyházi latinban inkább jártas, fiatalabb kollégáját odacitáltatni.

„Igen hamar körbeértem – folytatta a beszélő – mivel az ország felettébb kicsi lett.” „Revizionista törekvések” – írta le gyorsan az egyik tollnok két vonallal alá is húzva a megjegyzést.

Templomot látott ő eleget, beszélt tovább a szent király, többet is, mint amennyit hajdan ő építtetett, hanem azok mind konganak az ürességtől, hiába tette ő kötelezővé a vasárnapi misére járást, ha meg a pápát emlegette, néhol bizony még ki is köptek. „Kereszténydemokrata?” – jegyzetelt az egyik fiatal újságíró, aztán a demokrata szót gyorsan áthúzta, s utána tett még két kérdőjelet.

Innen aztán megeredt a szava a mennyből érkezettnek, a szegény nyelvészprofesszor nem győzte a homlokát törölgetni, hogy mindent híven visszaadjon, és

egyre jobban sercegetek a tollak, ceruzák és számítógépes egerek a sajtó munkásainak kezében, kik a felvételen rögzítettekhez új meg új jegyzeteket csatoltak. Beszél a magántulajdonról, melynek védelmét hajdan törvénybe foglalta (kapitalizmus! – véste papírra egy régivágású zszurnaliszta), és arról, amit fiának egyszer már örökül hagyott, most pedig az ország minden fiának szívére szeretné helyezni, hogy gyenge az egynyelvű és egyszokású ország. „Kozmopolita” – pötyögte notebookjába egy ifjú titán, s a szent király neve másnapra kinn volt a kurucinfó nevű honlapon.

Amikor a bajor hercegeket, és a német birodalmat kezdte emlegetni, szóvá tévén azt is, hogy német nyelven sem igen sikerült magát megértetnie még a tehetősebb népek között sem, megint megeredt a tolla a sok firkásznak. „Újnáci” – írta az egyik, „eurokomform” – írta egy másik, „idegenszívű” – így a harmadik, egy negyedik a germanofil neologizmussal csatlakozott a többiekhez, s aztán már bármit mondott a szónok, egymást érték a címszavak (stílszerűen mondva slágvortok) az újságírók jegyzettömbjein és képernyőin.

Az öltönyben feszengő politikusok nem írtak le ugyan egyetlen szót sem, de az arcukról hasonló megbélyegző kifejezéseket lehetett leolvasni egyik-másik mondat elhangzása után. Mire beszéde végére ért, szegény üdvözült uralkodó úgy össze volt stemplizve, mint egy APEH-nak címzett részletfizetési kérelem. S ahogy a sajtó napszamosai kérdéseiket fölítették, az is világossá vált, hogy bármit jelentett is a néhai felség első mondatában a kanyú, a fejedelmi férfi felettébb csodálkozik országá jelen állapotán, s ebbe a csodálkozásba elégedetlenség is vegyül.

Estére elkészültek a cikkek és riportok a nagy eseményről, a politikai pártok agytrösztjei is összeültek, hogy fordíthatnák saját hasznukra a zavaró jelenséget, hogy távolíthatnák el, vagy épp hogy állíthatnák egészen maguk mellé az államalapító, törvényhozó nagy királyt, még mielőtt nagyobb baj lesz a jelenlétéből, mint amekkora már most is van. És ha semmi egyébben, de ebben egyetértésre juttatván őket, István nagyobb jót tett a hazának, mint életükben csak kevesen a nemzetjobbítók közül.

A honatyák végül arra jutottak, hogyha már se pénzzel, se hivattal nem tudják megvesztegetni az örök birodalomból érkezett szentet, aki beleüti az orrát kéretlenül az ő dolgukba, a legjobb volna ártalmatlanná tenni. És mi volna ennek legegyszerűbb módja, ha nem a tévé, ahol megfelelő segítséggel magából a megváltó Jézus Krisztusból is pojácát tudnak csinálni, ha meg nem tették még valamelyik Vidám Vasárnap keretében?

Nosza, ráuszították a jámbor királyra az összes sóment és sóvüment Stólandrástól a Mónikáig és vissza, szerződtettek melléjük olcsón egy-egy latinszakos egyetemistát tolmácsnak, akik aztán az unokáiknak is azt mesélték, milyen jól ke-restek egyszer fiatal korukban bölcsész létükre. Rángatták stúdióról stúdióra, beszélgetős műsorról vetélkedőre, még boxmeccsre is a nagy uralkodót, míg folyt a retró jegyében a vízcsapból is a negyedszázadnál is öregebb, örökzöld rockopera.

És aki legyőzte Koppányt és Ajtonyt, aki bölcsen békét kötött Aba Sámuellel, aki egy ország sorsát hajdanában eldöntötte, bizony értetlenül állt a záporozó kérdések kereszttüzeiben. Az emberek egyszerre nevték és ünnepelték, egyesek autogramot kértek tőle a tízezres bankjegyekre, mások térdre esve az áldását. Ámde nem azért volt első István király két egyház szentje, hogy ne lásson át hamar a szitán: bizony a neveletlen ük-ükunokák a bolondját járatták vele. Akkor aztán előrántotta a kardját, s olyat bődült, hogy belereszkettek a tévéstúdió gipszkarton közfalai.

„Isetüköt, urotukot, ki néktük ez uruszágot házóá, s mend jouben részét szerzett, imígyen szegyenülejtek?” – kiáltott rá a körülötte állókra indulatában anyanyelvén a király. – „Homus sziütőknek Isten ne jorgusson, pukulnek fii, ürdüng timnecübe valouk!”

Nagy, rémült csend lett erre, mert ha szavát nem is, de haragját elértették mindnyájan a hatalmas uralkodónak, csak a kamerák forogtak, hogy megörökítsék – bár szándéktalanul – e nemes kirohanást. És bizony megörökítették akaratlanul az utána következőket is.

Mert megdördült akkor az ég, a stúdió mennyezete kettényílt, mint egy dinnye, s egy fénysugár hatolt be az égből egyenesen a király fejére, aki térdre hullott, és kitérte a karját. A mennydörgést pedig szélzúgás követte, melyből halk és szelíd hang hallatszott egy senki által nem érthető nyelven. Csak azt látták, hogy István arca ellágyul, a kardját óvatosan visszacsúsztatja a hüvelybe, aztán mindenki szemé láttára felemelkedik az égbe a plafonon keletkezett résen át, és eltűnik a felhők között. A felvételt a Nemzetbiztonsági Hivatal zárolta, a tévécsatornák népszerű filmek ismétlését tűzték műsorra a meghirdetett élő adások helyett, a hírportálok pedig elhallgattak, mint napfogyatkozásakor az énekesmadarak.

Hétfő reggel a Blikk egészoldalas címlapfotóval jelentkezett, melyen az államalapító szent király látható, amint a Duna-korzión áll, mellémontfrozva egy tízezres bankjegy, és egy, a Jégbüfében vásárolt hatalmas adag fagyaltot nyalogat. A kép fölött szalagcímként csak két szó éktelenkedett vastag fekete betűvel: Pista Pesten.

Nobilis idők

Életünkben oly sok időt töltünk el úgy, hogy egyedül hagyjuk magunkat – azaz, nem figyeljük kívülről is, mit teszünk. Ha felveszünk egy csészét az asztalról, azt kell magunkban mondani, hogy felveszek egy csészét az asztalról. Még jobb, ha úgy mondjuk: látom, hogy felveszek egy csészét az asztalról. Az ember ül és hallja, hogy a felesége a körömrészelővel bontja a leveleket. Számlák lesznek, állapítja meg. Veszekedés lesz, teszi hozzá, miközben halkán kifordul az ajtón.

Bert megjelent a kapuban, átsétált a téren, majd a Pénzjegynyomdánál befordulva négysaroknyit gyalogolt. A járásán is látszott, hogy semmihez sincs kedve. Apró és gyors léptei megritkultak és megnyúltak, szapora szívverése buborékokat lött föl a torkáig, gyors lélegzetvételre, köhögésre kényszerítette. Naponta próbálják heccelni az infarktus előjeleivel, hogy egyszer majd a nyílt utcán végzi, de az elmúlás mindig annyira távoli, mint a gyermekkori félelmek; például az a félreeső kapualj, ahol harminc éve vérfoltot látott. Elgondolkodva vágott át a parkon, a murván egy véres köpet vöröslött, a villanyoszlopon szél mozgatta, félig levált kortes plakát integetett.

Meddő kapcsolatban élt immár hét éve; Bert utánanézett, a WHO szerint egy év után kapják a bélyeget, beleégetik a homlokukba. Úgy érezte, mindenki őt figyel, ez elég volt ahhoz, hogy ő is figyelni kezdje magát. Órákat töltött azzal, hogy visszakeresse, merre járt aznap, kivel találkozott, ki láthatta a sebeit. Igyekezett felidézni, ki jött túl közel hozzá, emlékezni akart az öltözetükre, illatukra, arckifejezésükre; de az időjárás generatív szerepe is izgatta: szerinte ugyanis a hőmérséklet, a szélerősség, a páratartalom és a többi mutatószám igen szemléletesen emelik ki a találkozások érdemi mozzanatait. Általában este az ágyban összegezte a napját, sok mindennel árthatott volna még magának, de erről a vesszőfutásról nem tudott lemondani.

A nők szeretik a szép szavakat, de gyorsan el is felejtik. Bert rég elhagyta ragyogó mondatait, tenni pedig nem volt mit; elment az orvosi centrum laborvizsgálatára, kikérdezték, megvizsgálták, megnézték a spermaképét, előtte öt napig nem üríthetett ondót. Nem esett a nehezére. Luri nem kapacitálta, a felesége, Bertha pedig már régen nem. Luri lemondó arckifejezésétől jobban tartott, nem csak azért, mert Leopoldnak, a párt egyik kommunikációs agytrösztjének, Bert főnökének volt a lánya. Felkavarta a fiatal nő arcbőrének lunatikus színe, vonzotta az ujját, simogatni akarta; annak ellenére, hogy az arc eleve a nyilvánosság elé tárt felület, azt kellett gondolnia, hogy a Lurié folyton *lelepleződik*. Mármint az üressége, hogy csak a tálkányi porcukor vagy a hómező fehérsége vakítja, sivárságával minden érintésekor felébredtve benne az életösztönt, hogy a figyelmét kissé feljebb terelje, a hómezőbe csapódott meteoritához, a fekete szeméhez. Nem mondhatná, hogy félt tőle, de séta közben mindig feljebb fogta Luri kezét: egyik ujját az orsócsonton futó verőérre helyezte.

A gazdag lány fegyverletétele pártszerű körülmények közt zajlott. A joghallgató Luri apjánál vett részt nyári munkán a rá szabott, neki kitalált kommunikációs tréningben. Senki sem merte megközelíteni, ha ránéztek, a következményeket látták. Egy éve történt, hogy Leopold kisfia hat hónapos korában meghalt, a korábbi házasságából

született megfejthetetlen, elrontott lány maradt neki; Luriról egyszer azt mondta Bert előtt, hogy az csak kérdezni és csókolózni szeret. Egy bátor férfi helyzetét megkönnyíthette, ha felfigyel erre a finom engedményre, de Bert világ életében szenvedett a defektusai miatt, a primer kihívásokat eleve kizárta, a továbbiakhoz pedig segítséget hívott. Most azonban valami azt súgta benne, hogy az akció megúszható, jóra fordulhatnak a dolgai. Minderre nem abból következtetett, hogy a lány állítólag szeret csókolózni. Nem volt ráírva, és az apák anyai marhaságot akarnak a lányuk mellé adni, ki tudja, milyen megfontolásból. Ha Luri szeret is kérdezni és csókolózni, úgy látszott, hogy sem a válaszok, sem a kézre eső választás nem hozza lázba. Ennek ellenére már az első nap után nem volt kérdéses, hogy a nő ki mellett tette le a voksát, csak azt kellett tisztázni még, miért történt mindez; Bert nem azt akarta megtudni, hogy a lány hová tette a szemét, hanem inkább arra volt kíváncsi, kit kíván büntetni a döntésével.

A csapatépítő tréning első délutánján már Lurival teniszezett. A vörös salakon megejtően szép volt a lány, a nagy meleg ellenére kapucnis, színes filmnyomással bőven díszített teniszruhában játszott, a felsőajkán többször átszaladt a nyelve, mintha az orrába akarna túrni, és Bert kísértést érzett, hogy megkérdezze, ebben az áldott munkában részt vehetne-e. Este egy elegáns pubba mentek, ahol a tarka tiffany lámpák fényében végképp elárvultnak érezte magát, míg Luri a poharába mártott ujjal le nem fröcskölte. Sárgadinnye színű koktélról volt szó, Bertnek az ujjával kellett volna leválasztani egy cseppet az arcán ereszkedő léből, majd lenyalni az ujját, de ez, számba véve az asztalnál ülők irigységét, és alig visszafogott gyűlöletét, még azt a látszatot kelthette volna, hogy nem tart tőlük. Ráadásul ránézett a lányra, s a mosolyából is látszott, hogy az incselkedésében egyelőre sok az esetlegesség. Aztán a melegtől vagy a hitvány kotyvalékoktól Bertnek felkavarodott a gyomra, kiment a ház elé, felnézett, fel akart olvadni az égbolt egyöntetű feketeségében, kioltani Luri világító arcának emlékét. Kis idő múlva a pub falának dőlve csókolóztak, majd Luri másnap reggel felhívta mobilon; Bertha katonás fegyelmel háritotta a férje szemében megvillanó rémületet – az időpont nem volt neki megfelelő az ütközetre. A helyzet az volt, hogy sok hazugsággal kellett volna leszámolniuk, s ha az ember ilyenkor átnézi a dolgait, azt se tudja, mihez fogjon.

Luri kedves hellózása a telefonban, és a nyilvánvalóan törzshelynek számító pub újbóli kijelölése, ezek jelentették az első lépcsőfokot, egyben az utolsót is, mert ez a lány azonnal odaadta a lelkét annak, akit szeretett. Pár napig ez ment, tenisz, izzadás, koktélok, csókok; némi bizonytalanság csak akkor kerülgette, amikor látta, milyen erőseket tud ütni a lány, mennyire ösztönösen durva a hálónál. Bertnek nem volt hajlama arra, hogy az erőben stílust fedezzen fel, persze nem is kutatta a megfelelő alkalmakat, ahol gyakorlatozhatott volna – bárki mást hitetlenkedéssel töltött volna el, ha Bert elmondja, őt a politika még mindig a felszabadító szellemi méltóság megnyilvánulásaként érdekli. Luri viszont konzekvens természeti erőkről lihegett neki két csók között, azokról, amelyeknek foglyai és haszonélvezői ők is. Ellenállhatatlan volt, amikor lihegett. Sosem pirult ki, csak gyorsabban vette a levegőt és izzadt, amikor csókolózott, amikor teniszezett, amikor a háléhoz jött kezét fogni. Bert mérgesen szívta vissza az orrából a folyós taknyot, jó nagyot lendült az orrán a szemüvege, míg odakocogott, de a kezét mégis boldogan nyújtotta át a hálón, és amikor tenyerébe simultak a vékony és nyirkos ujjak, gondolatban már a koktélt és Luri nyálát nyelte.

És Luri bőven adott neki mindkettőből, e tekintetben még a Bert sikerén felbuzduló kanok versenyét is korlátozta, aminek pedig nagy-nagy szószólója volt az esti kocsmai vitákon. Csak az szegény, mondta egyszer, aki nem akar gazdag lenni. Úgy értette, hogy az elnyomottakat megigézi a hatalom, és ebben a tetszhalotti állapotban csak annyi telik tőlük, hogy kikérjék maguknak: nekik nincsenek gondolataik! Bert az ijedségtől hideg fülcimpákkal hallgatta, hogy ha képes kikapcsolni az agyát, mennyire az apja lánya Luri, a sovány hülyeségek, a beszédtechnika, a pattogó hadarás, s mindvégig egy merénylő ravasz rejtőzködése.

Luri rajongott Bertért; magasról tett arra, hogy a kiválasztottja nős, de azt egy pillanatra sem veszítette szem elől, hogy az apja a főnöke. A párt egy különös élőlény, mondta egy brosúra komolyságával, szorosan együtt dobbanó szívek gazdateste, és ha Bert jó szakember, hiszen azt gondolta Luri, hogy a politika egy szakma, akkor képes az ő szívét is magához emelni. Valamiből arra következtetett, hogy Bert kedveli az extravaganciát, erre kendővel kötötte le a haját és kerékpáros kesztyűben érkezett a találkozóra. Hogyne imponált volna ez egy olyan férfinak, mint Bert, aki legalább érezte, hogy történik vele valami, néha csak megállt Luri előtt, és hosszan, elgondolkodva nézte. Ha osztozik a vágyában, latolgatta, a nő erkölcsileg ízekre fogja szedni. Ha kilép a bontakozó kapcsolatból, a világ dolgai megmaradt szépségükkel sosem tudnák megvigasztalni, Berthát például azonnal el kellene hagynia. És akkor már nem csak a gyermektelenség miatt. Nemrég fel kellett hívnia egyik volt munkatársnőjét, akinek mindig is irigyelte a tehetségét, tartott az éles esztől. Átment egy üres irodába, ha megszegyenülne, ne legyen tanú. Nyomogatta a készülékén a gombokat, majd a fülétől kissé eltartva a telefont hallgatta, hogy a hívása célba ér. Készséges akart lenni és informatív, de semmiképp sem alázatos. Erre mi történt? A nő egykor mesteri árnyalatokkal díszített orgánuma elcsukló könyörgéssé silányult, mögüle két csecsemő harsogott, és Bert belekószolhatott, mi az állandósult instabilitásnak, a káosznak a lényege. Amikor letette a telefont, megkönnyebbülten sóhajtott föl: de hát mi közöm nekem a bűnbánathoz!

Lurival dugni jó és tiszta ügy, minden úgy volt testhezálló, hogy alig kellett valamin igazítani. Teherbe nem ejthette, ennek ellenére megbeszéltek, hogy a lány rendben védekezzen, meg kellett beszélniük, lelkére kellett kötnie, hiszen csak nem árulhatja el neki, hogy egy csökkent értékű példánnyal hozta össze a sorsa. Azt mondta neki, hogy egy lány a tulajdonképpen súlyát azzal kapja meg, ezzel nő a férfi fölébe, hogy felelősen bánik a testével. Bert felelősség tehát erre is kiterjedt, hogy miközben megvédte érdekeit, még nevelt is. Hiába, csodálkozott el gyakran a leleményességén, minden új helyzet voltaképpen olyan régi.

Semmilyen lelkifurdalása nem volt az információ visszatartása miatt, hiszen volt a spermájában hímivarsejt, csak súlyosan csökkent a számuk; meggyötörten mosolygott, amikor elolvasta a centrum szolgáltatási kiadványában, hogy az automata eredményét kézi számlálással is kiegészítik. Kérhetném-e, hogy számolják újra, viccelődött kedvetlenül a halálosan száraz ápolónővel, s felrémlt benne a négy évvel azelőtti szavazóköri sakkozás, mellyel nevet szerzett a nagy tolongásban. Négy év kellett ahhoz, hogy a mai szintre jusson, pontosan ez a négy év, hitetlenkedett Bert, amikor minden egyéb összeomlott körülötte. A főnöke egy nagy párt purgatóriumában dolgozott, persze nem afféle személyzetis munka volt ez, a politikában minden máshogyan van. Talán igaz, hogy a legfontosabb terület volt az övék,

itt osztották ki a jövőbeni szerepeket, melyek nem rossz, azaz pokolra való és jó, azaz mennybe meneszthető emberek között tettek különbséget, hanem az időlegetesen szükségessé vált taktikai áldozatok fölött rendelkeztek. Hasonló volt ez a castingokhoz, szerepekhez kerestek embereket, akik dolguk végeztével visszatérhetnek majd eredeti állományukba. Tegyük fel, kellett egy rossz ember, aki bevállal valami stiklit, s akit majd később újra keblükre ölelhetnek, vagy egy, aki hirtelen megoldást talál valamire, s akit később majd csendben le lehet menekíteni a rivaldáról. Nem annyira szövevényes az egész, csak érzék kellett hozzá, ráadásul számon kérni sem lehetett őket, mivel munkakörüknek nem volt rögzített szabályrendszere. A lelkekben turkáltak, a lelkeket manipulálták, legelőbb a sajátjukat, hiszen valahol el kell kezdeni, majd a munkatársaikét, végül a népét, gyakran behunyt szemmel, gondolatátvitellel, mert nyomok nem maradhattak. Bizalmi állás volt, jó néven vették, ha az újonc a párt nevét a fenekére tetováltatja.

Szolgálatuk témák szerint szerveződött, Leopold pedig témafelelős volt, egy szűk kör, különös fából faragott társaság tartozott alá. Amikor bejött a mozikba a *Becstelen brigantyk*, azonnal mondogatni kezdték, hogy ők a különítményesek. Bert ennek az ideológiai magaslatnak a peremén kapaszkodott meg, bejárta a lépcsőfokokat, s pár hónapja kiemelték. Bizalmi állás volt, mondhatni, a fenekén már nem volt hely több tetoválásnak, tanult volt és diplomatikus, önérzetesség és alkalmazkodás helyes arányával, olyan, akit a hatalom nem tesz hangossá. Szóba sem jöhettek a *könyvek*, nem volt tere Jézusnak, Hitlernek, se Marxnak, de még *Az alkotmányos alapisméreték könyvének* sem, címlapján a dombornyomásos parlamenttel. Mindig csak egy ügy lebegett csukott szemük előtt, az éppen aktuális, aminek mindent alá kellett rendelniük. Nem láthatták át, miről van szó, teljes egészében sosem tudták, mit miért kell megszervezniük, de a nagyság ott tündökölt a részletekben. Leopold jó főnök volt, belelátott Bert lelkébe, kikérdezte, majd megígértette vele, hogy nem lesznek titkai előtte.

Luri azonban sok mindent titkolhatott a világ előtt, egy napon ugyanis azzal fogadta Bertet, hogy terhes. A csuklóján színes party-karszalag, hajgumival lazán összefogott haj. Jobbjával futólag a hasára mutatott, nehogy félreérthető legyen. Péntek délután volt, és a péntek délután egyébként is olyan, hogy ég tőle a kebelben bizonyos tűz. Luri hozzátette, hogy szólt az apjának is, hiszen nincs semmi az életében, amit ne oszthatna meg vele, mire Bert felnyögött. Túlzásokkal kellene ecsetelnie az odaadását, azonosulásra való készségét, sürgette magát Bert, de egy árva szó sem jutott eszébe, nemhogy a visszacsinálható megoldás. Na álljunk csak meg, mondta azért mégis bizakodva, az én számaim... – kezdte, de azonnal megakadt, valahol olvasta ugyanis, hogy az ember háromszáz csonttal születik, de felnőtt korára csak kétszázhat csontja marad, és már akkor sem értette, hová a fenébe tűnt a többi, most viszont felsejlett benne, mi van, ha e logikát követve beindulhatnak ellentétes irányú folyamatok is, és itt nyilván a hímvarsejtszámairól akart szólni, közben azonban valamiféle kis boldogságon kapta magát. De hát nem lehet, mondta rögtön utána Bert, egyelőre csak magában, vagy mégis lehet?

Leopold belátó volt, megvan a megoldás, nyugtatta Bertet, csak még nem mondhatja el. Ennyi luxusa lehet egy főnöknek. Ült a bőrfoteljében, jobbában országalmaként tartotta kávécsészéjét. Azt mondta, nagyon úgy néz ki, hogy a kívánatosnál közelebb kerültek egymáshoz. Közben folyamatosan ütögette a kanálkával a karimát. Közelebb kerültek egymáshoz, mint szabadna, s ezért haragszik,

hogyne haragudna, de ő olyan ember, akinek a család is csak egy munkahely. Gyorsan az órájára nézett, talán fontos dolga lett volna valamelyik munkahelyén, ráncolta a homlokát, meg kellett szerkesztenie azt a tengelyt, amely körül a teendői forognak. Beljebb már nem akart volna kerülni Bert, ezért nagyon csendben volt.

Fontos teendők, ha birokra kelnek, ugyebár, kiáltott fel egészséges örömmel a hangjában Leopold, s a csészét az asztalra csúsztatva felállt. Most mennie kell, de ha Bert gondolja, tartson vele, majd valamennyi közbeeső lépést megtervezik szépen. Halvány csíkos luxus zakója azonnal tudta, mit kell tennie, szolgálatkészen követte a férfi mozdulatait, sőt, Bert úgy látta, hogy néhány alkalomszerű gyűrődésével inkább mintegy megelőlegezte azokat. Az ilyen teljesítményért még irigykedni sem volt érdemes. Kifordultak a kapun, Bert is szaporázta a lépteit, aztán felvette az Audi melletti formáját, úgy működött, mint egy luxus zakó, és erre nyomósabb oka volt, mint a kifinomult szövetnek, nyitotta az ajtót. Ül csak be, mutatott maga mellé a főnök.

A beszélgetés egyoldalú volt. Ismered X fiát, kérdezte Leopold, közgáz, majd jog, és most mit csinál? Hagyta beszélni a gps-t, majd egy erőteljes kormánymozdulat után Bertre meredt: vőfélyszövegeket gyűjt. Az apja nem sokkal előtted hívott, segítsek neki. Jó szervező a gyerek, csak eltévedt valahogy. Bert annyiszor hallott ilyenekről, hogy már nem is unta, eltévedni látszó fiatalok, öntörvényűség és kritikailag elsajátíthatatlan felfogások, mit kell ezen ennyit agyalni, a gyökereken kívül semmi nem nő lefelé, és kész. Bertha jutott eszébe, aki annyit görnyed a könyvei fölött, gyakran éjjel is másol és jegyzetel, a reggelinél pedig megpróbálja ütköztetni a férje tapasztalatait Mikszáth országgyűlési karcolataival. Kapargatja a piritóst, játszik a késen képződő karcinogén felülettel, majd amúgy feketén, sunyi mozdulattal belenyúl vele a lekvárba, megforgatja a kést a nehézkes anyagban. Fintorog, mikor kihúzza, az orrán lecsúszik a vastag fekete keretű szemüveg, fölötte néz rá. Egy felkérés miatt feledkezett bele a témába, hónapok óta kutatja Mikszáthot, de többről lehetett szó, ez nem vitás. Máskor, ha nem ment neki az írás, megmutatta Bertnek, amivel addig elkészült, és tudtak róla beszélgetni. Egy hete nyomtatta ki neki az új tanulmány első fejezetét, és Bert látta, hogy ez a ragyogó szellemű nő nagyon nagy bajban van. Hatalmi viszonyokról akart értekezni, de egyáltalán nem úgy sikerült, ahogy tervezte; bevezetőjében szó sem volt már konzervatívokról meg liberálisokról, a politika svindlereiről vagy a lehetőségeik fölött nagyvonalú gavallérokról – Mikszáth és a felesége volt terítéken, meg a nagy kérdés, hogy valóban volt-e a történetben legalább egy erkölcsi fenomén. Azt elemezgette, milyen dolog, hogy egy férfi nem fogad el kibúvókat, bután elfordítja a fejét a biztonságot adó kerüldutak felől, annyira akarja a karriert. És amikor már kész tény, hogy tönkrement minden, büszkeségből nem húzódik vissza, legalább időlegesen az egyetlen lehetséges védőszárny alá, hanem inkább eltaszítja a társát. Nem érzel ebben valami hamisságot, kérdezte Bertha, nem érzel ebben valamit, ami ránk is vonatkozik? Ugyan drágám, válaszolta Bert erőltetett nyugalommal, és ha csak arról volt szó, hogy Jókai után kellett neki a pokol? Bertha lecsapta a kést az asztalra, lekapta a szemüvegét, és remegő hangon, könnyes szemmel a férjére meredve kérte, váljanak el azonnal. A fekete szemcsékkal teleragadt lekvár lecsöppent a késről az abroszra. Szinte vezényszóra megnyugodtak, Bertha a kezével felfogta a haját, lehajolt, nyelvét kinyújtva tüntette el az apró foltot. Én is ezt a mérgező édességet érzem a nyelvem hegyén, mondta szinte közömbösen Bert. Na látod, válaszolta Bertha. Biztosítani

akarta a férjét, hogy csak ennyiről van szó, ezért hozzátette, ha esetleg rájön, mi válthatja ki a gyereket, újra összeházasodhatnak.

Aztán már csak a tanácstalan csendre emlékszik Bert, ettek tovább, mintha mi sem történt volna. Kemény tojás is volt, keltőt megtisztított, egyiket Berthának adta. Talán azt gondolták addig, hogy méltóságon alulinak fogják majd tartani ezt a vitát. Talán úgy képzelték, hogy határozottabban tiltakoznak majd. És most annyira eltávolodtak attól, amit mondani akartak, hogy a lehetőség teljes egészében odalett. Ki sem kellett mondaniuk, hogy a megegyezésük érvénytelen; minél inkább egyetértenek, annál messzebb kerül a megoldás. Ez az ésszerűtlen lüktetés hasonlított valamennyire az Audi ringatásához – abban is hajlandó volt jelképes tartalmat látni, ahogy ő utaztatja magát Leopolddal, ahogy az ő radikális másságuk az autó szűk terében érvényesült.

Budán voltak, egy csendesnek tűnő utcában. A kocsi az út szélére húzódva állt, Leopold eleresztette a kormányt, két kezét az ölébe ejtette. Előre nézett, valahová az utca közepe felé, ahol, mint egyébként a soron végig, hatalmas házak álltak tiszteletet parancsoló kerítések mögött. Egy ilyen utcakép is tele van célzásokkal, csak Bertnek nem akarózott több szellemet kiengedni a palackból. A fák elnehezültek, egy felhő megakadt a Nap előtt, egyáltalán nem történt semmi, mintha az autó ablakára ragasztották volna a két házsor képét. A légkondicionálás hatása még tartott, elég hűvös volt a levegő. A bent ülők izmai ellazultak. Bert balra sandított, főnökének válla fölött a páratlan oldal egyik nyitott garázsába látott be, a falakon hentai posztterek, a lányok tekintetében a lelki kényszer utóhatása, pániktünetek, testüket menekülési reakcióra utaló gesztusok torzították. Csápok, hajfürtök és idomok szecessziós kavargása.

Leopold néhány mély lélegzetvétel után végighúzta a száján a kézfejét. Az arcát érő első melegebb légáramlattal erősödött Bert gyanakvása, hogy itt valamiféle beavatási szertartás zajlik, próbára teszik, hogy megfelel-e, nem tudni minek, és bosszantóan nagy ellentmondást látott a maga lassú keleti temperamentuma és Leopold gyilkos erejű választékossága között. Ahogy például most előre mutatott, az egyik házra, ahol Bert látta a kerítésen átütő kecskerágó színeit, fölötte a házig futó kocscifeljárót, s a pár lépésnyi fiatal pázsitot, melyet a hamisciprus zöldeskék, éretlen tobozai pötytyöztek, és behunyta a szemét, hiszen ezt nem kell látni, ezt nem lehet látni, épp arról szólhat ez a mai délután, hogy a képességeit kell meghaladnia. Erről az erőfeszítésről szólt tehát ez az út. Rövid ideig háramlott rá valami a lényegesből, eggyé válhatott ezzel a közzeggel, érezhette, hogy nem fontos semmi más, csak ami éppen van, nem is az autóban ülnek, mert közvetlenül a feje fölött érezte a kék eget, s a lába alatt a sebhelyes aszfaltot. Nem tudta már elválasztani a rátörő remegést a másik férfi iránti rajongástól, csak annyit tudott, hogy letelt a próbaideje, és ennyi a jussa, kis ízelítő az azonosság erejéből. Ez a hihetetlen szellemi erőfeszítés, mely tán örökre összezavarja a gondolatait.

Igen, szólalt meg Leopold, látja őt bent elég gyakran, de ez más. Megilletődötten elharapta a szót, és önkéntelen mozdulattal fejet hajtott. A kesztyűtartóból előszedett egy flaskát, húzd meg, nyújtotta Bert felé. Utána ő is belekortyolt, majd újjászületve indított. Amikor befordultak az első sarkon, már ömlött belőle a szó. Elmondta, hogy a kezdetektől feljár az Elnök házához, nem tehet róla, őt feltölti, a többiek meg gondoljanak, amit akarnak. Ő a közvetítő a két világ között, ebben

merül ki a nagysága. Minden nap *monitoringozza*; eleinte még ügyelt rá, hogy ne vegyék észre, de pár hónapja szóltak neki, hogy tudják, és ráhagyják. Szóval biztonsági kockázatot nem jelent, a furcsaságokból meg amúgy is annyi van a párt háza táján, hogy eggyel több nem számít. Ebben maradtak, Leopold még azt is bevallotta Bertnek, hogy bizonyos értelemben úgy állt ehhez a jóváhagyáshoz, mintha a rebesgetett kitüntetéséről megkapta volna a hivatalos értesítést. Ez az ő tetoválása, mondta, semmi pénzért nem hagyna senkit a seggéhez érni – és percekig úgy vezetett, hogy önfeledten röhögött maga elé.

A székház előtt lett csak merevebb, beszélni azért nem kell róla, jelezte végül. Egyébként meg, nyögte, miközben szállt ki a kocsiból, sosem fogja veled senki sem közölni, milyen elhatározásra jutott. Aztán még átszólt a kocsi teteje fölött is, nem lehet tudni semmit, érted. Becsapta az ajtót, megmerevedett, majd nagyon lassan újra kinyitotta. Mintha minden eszébe jutott volna, legelőbb is az, ki áll a kocsi másik oldalán, és neki mi dolga van vele. Teljesen új képlet szerint kezdett működni, odalett a rutin, az egész ember, mint egy másik mágnes vonzásába került vasdarab, elvesztette mozdulatainak karakterét, csak csúszott egy irányba – mondhatni visszazuhant az autóba.

Beosztottja meg sem mukkant. Nem mert volna megesküdni rá, de mintha az ital, amit az elegáns, lézergravírozott fém flaskából ivott, kevert lett volna, legalábbis amit felbűfögött utána, abban külön-külön megszenvedte a rumot és a császárkörtét. Visszaült ő is, pedig nem hívták, a megszokás kötötte, hogy amíg mást nem mondanak, menni kell a vezetőikkel. Ezzel a lendülettel tévedt oda a szeme, nem tehetett róla, meglátta. Jó lett volna valakitől megkérdeznie, hogy egy főnökre nézve dehonesztáló-e, ha megbomlik bőre mikroflórájának egyensúlya. A világhíres zakó vállán néhány aprócska fehér pötty éktelenkedett, Leopold fejbőrének epidermisz sejtjei ezek szerint elszarusodtak. A gondolattól is izgalomba jött, hogy friss benyomásai révén sikerülhet ebből a valamiből kihúzni a szelepet, leereszteni mindent újra kezelhető méretűre, a napját, a gondjait, Leopoldot, Lurit. És Berthát.

Még egy visszafogott lázadás lehetősége is megfordult a fejében, olyan kicsike, áldozatok nélküli lázadásé, amit már-már kényelemből indít az ember, hogy tisztábban lásson. Miért is ne, ehhez az ücsörgéshez már túlképzettnek érezhette magát; csak az tartotta vissza, hogy minden új helyzet voltaképpen olyan régi, és ki tudja, most milyen mítoszban jár-ke, ücsörög. Energikus emberek kínlódása, a sérülékenység ilyen nyílt bemutatása láttán mindig provokációt sejtett, és ez itt, nézett Leopold arcába, kevertet iszik, korpás a haja, és hát, ha jobban megnézi, roppant különös, rendellenesnek mondható kopások látszottak a kormánykerék oldalán, ahol a főnöke most is szakadatlanul kapirgált a körmével. Egészen másféle elkülönítő jegeket ismert fel Bert, de igazságos kívánt maradni, akkor sem lesz az a típusú férfi, aminek Leopold gondolja. Ő csak keveset fog kérni, és úgy, hogy közben az maradjon, aki volt. Csupán egy pillantás *belülre*, csak hogy legyen egy kis meglepetés – mindez jelen esetben nem a nagy magányosok alaptétele, hanem igenis a közösségi emberé.

Audijuk mint kicsike sajka a hazugság tengerén, állt a pártközpont garázsában, s egyiküknek sem akarózott kiszállni. Annyi mindent elárultak magukról, hogy mindegy volt már, melyikük lepleződött le. Fordult a kocka, megvoltak az átváltozások, s nagyon nem szerették egymást. Hitetlenkedve hunyorogtak, milyen szarvashibákat vétettek; két savanyú, öreg arc. Nemigen emlékszem, mi történt, próbálta menteni a

helyzetet Bert, de Leopold leintette, majd felhorkant: neked akkor most eljött az időd. Majd lenézően hozzátette, nem azzal érted el, hogy felcsináltad a lányomat, mert erről azért beszélhetnénk, lenne mit. Vágott egy grimaszt, vöröslő felsőajka kifordult, véres volt, mint a császárkörte húsa. Csak nem?!, képedt el Bert, honnan tudhatná? Amikor még Lurinak sem mondta el... Alvajáróként szállt ki, s indult el a lépcsősor felé.

Haza szeretett volna menni, úgy gondolta, Bertha mellett lenne a helye. Mégis inkább Lurit hívta mobilon. A lány dühöngött, ordibált vele, megtszülhetné azzal, hogy odamegy. Nem szorult indoklásra a követelése, nem volt abban semmi gőg. Kézenfekvő követelés, és mintha erősebb alapokon állna, mint a feleségéé, az egyik ugyanis produktív, míg a másik csak ott tart, hogy szeretne mással valóban produktív lenni. Valami ilyesmit egyébként mondott Bertha is, mikor kijött a zuhany alól, s meztelen hasáról leseperte a vízcseppeket: tudniillik hogy direkt vállalta el Mikszáthot, mert Mikszáth sem tudott valamit megadni a nejének, in concreto a pénzt, és ő, mármint Bert sem tud, in concreto a nagyszámú spermát, ideje hát Bertnek a nagy íróhoz, a morál bajnokához hasonlóan háttérbe húzódnia. Máshonnan nézve: ideje lenne ajtót mutatnia a feleségének. A forma nem számít, tette még hozzá. Tartozik Berthának ennyivel. Közben Luri rendületlenül harsogott a telefonban, ott tartott, hogy a barátnői a g-pontjukat töltetik fel, ő meg leragad egy ilyen senkinél, de hiába, Bert csak arra tudott összpontosítani, milyen a rosszkedvű Bertha arca, amikor megnyúlik és áttetszővé válik, mint egy jégcsap.

Vajon milyen határon merészkedett túl, vajon tényleg csupán Luri ölének bronzíve volt az a kapu, melyen innen kellett volna maradnia? Lehetséges volna, hogy Bertha megérezte rajta a másik nőt, és azért lett egyre bátrabb? Grillpartin voltak Leopoldéknál, egy nagyberuházás körüli politikai mizériát simítottak el, ezt ünnepték, mindenki elvihette a feleségét is. Úgy kellett öltözni oda is, mint akinek ambíciója van. Bertha pedig semmibe vette ezt a szempontot, induláskor egy gothic lolita lépett ki a szobából, Bert alig kapott levegőt. Azonnal lefordította magának: bármit, de egy szemernyi fehér arcbőrt sem! Bertha este még erre is rátett, odalépett Leopoldhoz, és megkérdezte, miért nem tesz cukkinet meg padlizsánt a faszénre, pedig Bert pontosan tudta, mennyire nem vega a felesége, de ott vega akart lenni, ráadásul az ujjával meg is fenyegette a házigazdát, nem lesz ebből fogyás, ha ilyen étrendet követ. Egy politikusnak jól kell festerie, mondta enyelegve, mire néhányan még köréjük is gyűltek, vajon mi lesz ebből. Erős meggyőződés nélkül nem fog menni a fogyás, ne lásson már politikusoktól ilyen *ambíciótlanságot*; és rázta csak rázta a mutatóujját Leopold orra előtt, és a jelenetnek nem akart vége szakadni. Talán egy órával és pár koktéllal később elcsípte Berthának egy másik mondatát is, fiatal, jóképű férfi állt előtte, az egyik megyei szervezet vezetője. A politikus olyan moslékon él, amilyeneken akar, de mi csak ne nyitogassuk a történelmet. Ezt mondta Bert lolitája, majd halkán sikkantott, mert leesett a fogpiszkálójáról az olívabogyó.

Míg Luri vezényszavait hallgatta a telefonban, Bert legalább háromféleképpen volt féltékeny, hiszen csak kicsit vonakodott belátni, hogy valahol Leopoldra is az. Luri tiszta lap, legalább rajta nem kell sokat törnie a fejét, van két választása, elválik és elveszi, vagy szakít vele. Nem hihetta, hogy elveteti a gyereket, és utána még vele marad, amilyen sziszegve esett neki, amikor végre találkoztak a két sarokkal délebbre lévő kávézóban, erre igazán nem számíthatott. Bertha... Az a gyönyörű színű, eszes kis has, amelyen oly szépen csillogott a víz, amikor kilépett a zuhany

alól. Az a fojtogatóan eszes, élet és halál fölött döntő kicsi hasacska. Most akkor hogy van ez a termékenységgel, kérdezte Luritól, pedig nem tőle kellett volna. Lurit viszont nem érdekelték a csodák, fel sem fogta a dolognak ezt a részét, csak sorolta, mi minden vár Bertre, ha nem szán rá több időt, nem gondoskodik róla. Mikor első mérge elszállt, megenyhülve folytatta, hogyan álmodozzon majd vele, hallgassanak együtt zenét, tegye a hasára a kezét, a legkisebb félelem nélkül tegye csak oda a kezét; és ez volt az a perc, amikor elég lett a napból, Bertnek elege lett a megpróbáltatásokból. Felpattant a székről, valamit hebegett, hogy őt most valószínűleg és bizonyos értelemben gyávának fogja gondolni, de Luri és az isten is bocsássa meg, nem tud ma már senkinek sem a hasznára lenni. Nem megy, mondta Bert nagyon fanyar hangon, nyugősen, majd elszaladt.

Lendületesen futott, feszítette egy hallatlanul súlyos ellentmondás, és szomorú volt, sírni szeretett volna, mert megint arról van szó, hogy nem a-ból b-be jut el, mely képletnek a tisztaságát példaként emelte maga elé, hanem csak az idő múlik, szimpla kis tragédiája meg nem akar elévülni. Úgy látta, hogy senkivel sincs tisztában, mikor pedig soha senkit nem akart belevinni abba, hogy lemondjon róla. Biztos volt benne, hogy van ideje, Luri megeszi a süteményt, megissza a kávéját, sosem hagyott félbe semmit. Leopold sem lesz tehát egyelőre ráuszítva, egyébként is, fíngassa csak meg a lányát, hátha abból is kisül valami. De Bertha? Egyszer hányt, és hányás közben nevettek, mert azt mondta neki Bert, hogy olyan színű, mint a vizeletmintája. Ez tetszett a feleségének, mert közösen csinálták azt is, laboratóriumi praktikák, meg még a hányást is közösen csinálták, és Bert futás közben, míg kerülgette a háborgó gyalogosokat, ebben a közösködésben szerette volna felidézni az érdekeik közösségét is. Lassított, majd a meglepetéstől meg is állt.

Menjen haza, és kapjon frászt attól, ahogy Bertha fogadja? Mert Bertha mindig úgy fogadja, s bizonyára így lesz ez most is, mintha egész napját követte volna, a napjának minden rejtett tizedmásodpercét valami csúcstechnológiás sasszemmel, vagy a kis konyhai televízióján, amit a reggeli pirítóskészítéshez kapott. Figyelhette és rögzíthette volna, mégpedig úgy, hogy máris megvan a kiértékelés is, melynek birtokában mondja azt, hogy: *szia, jó napod volt*. Holott Bert tudja, hogy a felesége ilyenkor egy mondat, vagy egy gondolat folytatását várja, hogy el ne veszítse a fonalat. Annak a mondatnak vagy gondolatnak a befejezését, amit Bert a lépcsőházban szakított félbe azért, hogy rettegve belépjön. Tudás és kíváncsiság, ez volt mindig Bertha arcán; ő igazán olyan asszony volt, akiről mondhatnák, hogy nagyon tud kérdezni, csak nem tudja senki a férjén kívül, honnan származik ez a tudománya. Ott állnának az előszobában – és ez is a fantasztikum világába tartozik: nyisson be bárhogy, csendesen, lopakodva, Bertha ott van az ajtó belső oldalánál. Mintha ez a jól ismert mondat éltetné, és nem tartana már túl sokáig a levegője, minél előbb szabadulnia kell a szavaktól: *szia, jó napod volt*.

Pedig akárhogy is van, neki most haza kell mennie. Hiszen egyedül van. Leopold adakozó pillanatai mögöl sem kopik ki soha a stilus curialis, a lehető legkisebb erőfeszítéssel el lehet őt akár ebben a pillanatban is képzelni, hogy Bert aktája fölé hajolva díszes tollával aláhúzogatja a támadási területet nyújtó tényeket, a jellemzések mélyrétegeiben megbúvó árulkodó árnyalatokat, és bizonyára különféle jeleket helyez el lapszélen, melyeket csak és csakis ő ért, mert a prekonceptiói tekintetében kizárólagosságot akar élvezni, most és mindörökkön örökké. És Luri,

akinek senki sem elég nagy ahhoz, hogy imponáljon, és akkor egy ilyen félkész emberbe, mint ő, aki nem szép, nem okos, és feltehetően még nem is jellemes, ellenben szúrós szaga van a vezeklés vágyától, és ha csak teheti, igyekszik temperálni az indítékait, egy ilyenbe beleszeressen...

Futott Bert, ahogy csak bírta, átszaladt egy piroson, még egyszer kimondta magában, igaz lehet-e, hogy *beleszeressen*. Nincs terebélyes és tehetős rokonsága, idejétmúltan önerőből érvényesülő típus, akinek épp ezért nem álláspontja van, hanem megélhetési gondja, egy svihák, egy meztelen király, számos sebből vérző moralista, hamis látszatok szerelmese, aki a hűtlenséget választotta az ihletett percek helyett, s aki büntudattal határolódik el a nyilvánvaló büntől. Mindehhez még pacifista és halálbüntetés-ellenes. És hirtelen nagyon kicsinek érezte magát, kívülről, mi több, felülről látta magát, talán éppen ugyanazon a sasszemen át, mellyel Bertha követte. Látta az apró pontnyi kis emberkét, aki ebben a látószögben sem képes kitűnni semmivel, ruhájának színe felolvad a többi közt, az árnya is ugyanúgy sötétlik, a lihegése, a szava, de még a gondolata sem hallatszik föl semeddig sem, annyira minden nyithatatlan kapcsot magára fordítóan átlagos, hogy az felháborító. Látta, hogyan fut át egy újabb piroson, és oldalról milyen sebességgel érkezik egy kis piros Suzuki, még ez is, hogy egy Suzuki, és fentről bemérhette, milyen ívben repül föl az ütközést követően – hasztalan erőlködések ezek, ötlött föl benne utoljára, aztán sötét lett.

A sas pislogott egyet.

Mély és fáradt volt Bertha hangja. Szia, mondta álmosan. Bárhogy ragyogott is a szeme, csupa borulat volt minden a kórteremben. Űlt a kórházi ágy szélén, nem ért hozzá semmihez, nem hiányoztak most az ígéretek. Aránytalan lett volna mindent kettejükre szűkíteni.

Fáradtnak érezte magát Bert, de semmi különös tapasztalata nem származott abból, hogy életben maradt. Az viszont zavarta, hogy valamiért képtelen beszélni. Meg akarta fogni Bertha kezét, hogy a szorításából érezze, léteznek-e még azok a bizonyos törekvések.

Elaludt, s mikor újra felnézett, Leopold fejét látta, elegáns motozását, tüsténkedését, pár fojtott hangú utasítását hallhatta. Nincs semmi baj, mondta aztán fölé hajolva, rendeztem a kis ügyeidet. Egészen közönséges öröm sugárzott a tekintetéből. Tudod, mondta, ő a hamis látszatok mestere, amilyen fiatal, annyira ügyes ebben. Bertnek csak lassan esett le, hogy Luriról van szó. Gyerekként is sokat betegeskedett, az én Lurim ezért szereti annyira a kényelmet, ahogy az lenni szokott, a rosszat hozta ki belőle. Aztán meg... Hallani sem akar az érzelmi függetlenségről, pedig anélkül a mai világban... És amikor jött ez a kórság, ez a rettenet, ráadásul mindig is szorongó természetű volt, érted, babonák és sejtések, és akkor a huzamos idegfeszültség, azt is mondták az orvosok, hogy sokat nyomott a latban, a fiatalkori rák nagyobb arányban üt halálosat, ha ilyen a páciens. Bert mozdulni se mert, nem is pislogott. Teenage cancer trust, hangsúlyozta büszkén az apa, a hatalmas Leopold, onnan is intéztem volna pénzt, ismerős mondta, de csak húsz év alattiaknak adnak. A politika meg tudod milyen, nem kérhet, csak elvehetne, de az a bukás. Ő tiszta ember. Egy szóval nincs zabigyerek, megnyugodhatsz, veregette meg Bert vállát széles tenyerével, majd meg is szorongatta kicsit. Te kis hülye, mondhattam volna azonnal is, leleplezhettem volna előtted Lurit, de inkább téged akartalak leleplezni. Teszt volt. Érted?

Most már meg akarta volna érinteni Bert is, csak hogy elhihesse, minden igazi körülötte, de képtelen volt mozdulni. Becsukta a szemét, de Leopold hangját nem tudta kizárni. Félt a drága, hogy a ráktól beszarsz. Hogy gondolhatta, hogy egy gyerektől nem szarsz be, nevetett fátyolosan. Szegény, mind sápadtabb, megfigyelted? És lefogyott. Mostanában indultak a durvább kezelések.

Hosszú csend következett.

Na, te se aranyozod be a betegsége napjait, jól sejtem? Ezzel lezártnak vette a beszélgetést, felállt, kicsit nézte még, milyen makulátlanul fehér Bert arca, majd kiment.

Bert semmi mást nem akart csinálni, csak kívülről figyelni magát. Elmondani valakinek, látja, hogy most itt fekszik az ágyon. Remegett a szégyentől, ha rágondolt.

Kutyaszar*

Szerda van, szerda reggel, szerdán délelőtt jön a szemetes. Minden szerda reggel Tajti összeszedi a kutyaszart. Kicsi, erre a célra rendszeresített lapáttal körbejárja az udvart, egyik kezében a kislapát, a másikban műanyagzacskó, abba gyűjti. Egy-egy útvonalat többször is bejár, így szedi össze. Nedves a fű, megritkult, kiégett a kutyaszartól, tapad a tornacipője a sárban, a meglazult, ruganyos talajban. Most látom, lyukas a hüvelykujjánál, alig látszik. Egy-egy szerdán öt-hat maréknyi kutyaszart szedek össze, kölkök még, fosnak is, persze nem marokkal, kislapáttal.

Két kölyökkutya. Kátyú, a tacszó, ebkönyve szerint, amit a körzeti állatorvos állított ki, tacszószerű. Inkább írta volna, hogy korcs, az jobban illene hozzá, olyan okos, gondolja ma is, amikor ránéz, a -szerű, az sértés. A másik törzskönyvezett puli, fekete. Szinte napra egyidősek, egymástól százméternyi távolságra születtek. Kátyúnak testvére is volt, Bucka (kiállása miatt talán cz-vel, Buczka), fehérfoltos fekete, vagy feketefoltos fehér, naná az is korcs, négyzetmilliméterre azonos mértékben tölti be a testét a két szín, a fekete meg a fehér.

Az anyjuk, Gödör, véletlenül került hozzám. A kocsmában, egészen pontosan a kocsmaudvaron akartuk elaltatni. Én is röhögtem a többiekkel, jó kis vicc lesz, ott a kezünk között elalszik, az a kis nyolchetes. Azt mondták a parasztok, legfeljebb anyi lehet, kölyök, kölyök még, legfeljebb nyolc hetes.

Aztán, a mámor közepén, kivette az alkalmi parasztdoktorok kezéből, és azt mondta: Gödör. Ez jutott eszembe róla, Gödör, aztán hazavittem. Azok csak néztek, vagy nem is. Hát akkor legyen Gödör. A szomszédok is elfogadták, maradjon az, úgy is bolondosnak, ha nem bolondnak tartják már csaknem húsz éve, amióta ide, ebbe a tótnak mondott faluba költözött Tajti, egy okkal több, hogy Gödör maradjon Gödör. Az maradt. A sárga, égett zsemleszínű Gödör, csak könyvében tacszószerű, ez bosszantotta, de nem szólt az állatorvosnak. Amúgy meg úgy is igazi tacszó, semmiképpen sem tacszószerű, legfeljebb a bozontos fekete csík miatt a farka derekán. Egeret hozott azonnal, még kölyök korában a küszöbre, ajándékba, hálából, később, mielőtt meghalt volna egy vakondokot.

A szomszédok vették észre, hogy Gödör összeragadt. Összeragadt, de kivel? Azt nem jegyezték meg, az utcán, éppen a ház előtt, ahova a kerítés alatt kis testével még kivergődhetett. Jó, hogy nem ütötte el az élvezőket valamelyik részeg ámokfutó, van belőlük a faluban kocsmazárás után, este nyolc és nyolc óra tíz perc között. De az összeragadás kocsmazárás előtt történt, fényes nappal. Mindig rendbe akarta tenni a kerítést Tajti, miután az utcán találta őket, de ahhoz a szomszéd is kell, az meg Pestről télen ki nem merészkedik. Legalább valami deszkát ideiglenesen odarakni, de mindig elmaradt. Nem gondoltam, mondta, hogy ez a Gödör ivarérett,

* A történet saját, vagy mégsem. Néhány mondatot Mikszáth Kálmán *A fekete folt, Az a pogány Filcsik, Szegény Gélyi János lovai, Hová lett Gál Magda?, A királyi kutyák*, de legfőképp *Lapaj, a híres dudás* című novellájából vettem.

hiszen tervezett elaltatása előtt a kocsmafiak azt mondták, legfeljebb két hónapos. Gyerekkutyát akartak ölni, s azóta alig két, legfeljebb három hónap, ha eltelt. Nem telt el annyi, túlzott, hogy mentse a kutyaerkölcsöt, meg saját tudatlanságát.

Amikor meghalt, már Gather, Gedőr volt Gődör, inkább erre a névre hallgatott, Gedőr. Mégis el kellett altatni 8-10 hónapos korában, különben veseelégtelensége öli meg lassan, amíg ki nem szárad. Két zabikölykét hathetes korukig csak felnevelte, a végén már beteg. Valamit ivott, mondta az állatorvos, miközben szúrta. Tajti fia ásott neki gödröt, ő temette lepedőben el, hordott köveket a sírra (a „sírra”). A rangot nem adják ingyen. Az pedig megvan nekik, a kölyköknek, illő értékben. Például tisztességes neveik vannak, mégpedig nem olyan bolondos parasztnevek, hogy Tisza vagy Dráva, hanem igazi előkelő nevek, Gődör, majd Gedőr, Kátyú és Buczka, meg Kóc.

•

Minden szerdán összeszedem a kutyaszart, kihúzom a ház elé a kukát, fölviszem a komposztba a konyhában komposztálásra összegyűjtött anyagot.

Visszamegyek a lakásba, kulcsrazárom az ajtót. Kulcsrazárom, pedig az ajtóval szemben egy nagy asztalnál ülök szinte egész álló nap. Várok, megjön-e? Rálátok az üvegberakásos ajtóra, meg a tornácra. Kulcsrazárom, mert rövid időn belül háromszor (négyszer is) ért meglepetés.

Váratlanul a felesége jelent meg az ajtóban. Nem is az ajtóban, azt még elviseltem volna, hanem azonnal a lakásban, rögtön a konyhában. Rányította az ajtót, és ott, azon helyben, ahol belépett, leült, mint akinek valami követelni valója van, lehetne. Mint a krisztusszobor a falu elejében, amikor ledöntötték, az is seggreült valahogy, és sohasem állt fel többé. Halleluja mesélte, és nem véletlenül. Csakhogy Tajti felesége nem Krisztusban, hanem nőben ült itt, és nagyon nőben, úgy értem, mondta később, hogy úgy ült ott, mint aki valamire elszánta magát. Ültőhelyében követelte a szeretőimet. Hol vannak? Itt vannak, ott vannak. Tessék, nincsenek itt. Ott sincsenek!

Soha az előtt nem zárta az ajtót, a kaput se Tajti. Az első, a második látogatás után sem, de most a harmadik – vagy a negyedik után – eldöntöttem, legyen, ami lesz, ötödik alkalommal már nem szeretném megtépní, csak azért, hogy menjen, ha snassz is, nem, semmiképpen a nőt csak azért, mert azt gondolja, valami jussa van, és a tépés ugyanazon a jogon jár neki, mint kezdetben a csók, aztán az ölelés, majd a baszás, és a gyermekek.

•

Enni csak egyszer kapnak naponta, éspedig húst, csirkehúst, nyakat, mellcsontot, egész farhátat, ugyanannyi zabdarával, mikor már ki vannak merülve az éhségtől, kora reggel.

Esznek, zabálnak, és szarnak, ebből lesz a kutyaszar, a szarból, amit megesznek. Kutyaszar nem mehet a komposztba, a kutyaszar bűdös, a komposzt nem lehet bűdös. A kutyaszar ront, a komposzt javít. Gyerekkorában Tajti úgy tudta, hogy a kutyaszart a bőr cserzésére használják. Járt is tímárműhely környékén, ahol olyan bűdös volt, mint a kutyaszarban, semmihez sem hasonlítható bűdös. A sárgás, zöldszínű szennylét nyálkájával együtt egyenesen a melegvizű patakba – a Pecébe?

– engedték (a Sebes Körösbe, a Tiszába, Dunába, Fekete Tengerbe csorgott minden cseppje, és onnan hová minden fátyla), amit ő akkor nem tartott bűnnek, ma annak, főbenjáró bűnnek tartja. Lehet, hogy a kutyabórt cserzették kutyaszarral, vagy nem kutyaszarral cserzették, csak cserzették. Fogalma nem volt Tajtinak.

Tubifexért járt oda, a Pecepartra. Gyerekkorában hívták így azt a sok apró, kisebb-nagyobb csoportokban, inkább csomókban gyülekező, madzagvékony, virgonc, csecsemőgilisztára emlékeztető lényeket. Ma sem tudja, miféle lény a tubifex, utánanézhethetett volna. Ez akkoriban volt, amikor még az összes akvárium halat aranyhalnak nevezték. Amióta neki is gyermekei vannak, Tajti tudja, hogy aranyhal csak egy van – meg egy másik a mesében –, az akváriumban guppik, szifók, zebra-halak, gazdagabb medencékben gyémánt lazacok, lángvörös pontylazacok, citrom-lazacok, karcsú díszmárnák, meg hozzájuk hasonló nem olcsó halak vannak.

•

Rossz házasság volt, de házasság, négy gyerekkel, a Tajtié. Házasság, amelyben sok szerelem és sok-sok szenvedély türemkedett mind a két oldalról. Közöny, viszontelutasítás, büntetés, mégis, mindent a szeretet tartott benne össze.

Az asszony, akkor még lány, valami festőnek, na jó, nem valami, hanem a festőnek a kedvese volt, akitől el kellett csábítani. Elcsábította. Általam lettél asszony, szokta volt mondani neki Tajti, amikor még mondhatta. Ezt nem kellett volna. Egyszer sem kellett volna, nemhogy olyan sokszor. Az asszony nélküle is asszonnyá lett, lett volna biztosan, tudták mind a ketten, de gyermeket mégiscsak neki, Tajtinak potyogtatott, asszonnyá válásának utolsó, hosszú pillanataiban, harmincon alig innen és túl, négyet. Ezért kelhettem neki az utolsó pillanatban, azért, hogy szülhessen, magának szült. Na jó, meg a gyerekeknek, maguknak. A festő kedveseként egyet sem szülhetett volna, mert abban a házasságban volt már három gyerek, s megegyeztek, hogy a festőnek nem szül, szeretője, szebb napokra kedvese marad, így mutatkoznak majd be társaságban, ha minden jól alakul.

A kedvesem, mondta volna a festő, ha jól alakul. Másképpen alakult, jól vagy rosszul, mindegy, mert az, ami a nő társasági bemutatása előtt volt, az évek multával egyikőjüket sem elégítette ki, hát el lehetett csábítani. Jókor jött a csábítás, jókor jöttem.

•

Tajti, miután összeszedte a kutyaszart az udvaron, kihúzta a ház elé a kukát, bement a konyhába, magára zárta az ajtót, leült az asztalhoz, ahol kedd és csütörtök kivételével, órákat szokott ücsörögni, többnyire huncut semmittevéssel csavarva el az időt ide-oda, és várt. Tűzrevalót halmozott, gyökerestül kitépett egy fűcsomót a virágágyásból, virágot ültetett át egyikből a másik ágyásba, főzött legalább hat személyre, aztán meg rájött, nincs a hűtőben hely az ételnek, és akkor gyorsan zabvendégeket hívott a faluból, cigányokat is, nyáron az udvaron, esőben a fészerben terített. Azért kedd és csütörtök kivételével, mert erre a két napra felkészült, összeszedte magát, kora reggel beült a kocsijába és felutazott Pestre, dolgozni, maga sem tudta miért. Azt sem, hogy miért megy ez olyan nehezen, ha abból él.

A többi napokon várta a nőt, aki most már nem tud majd rányitni meglepetés-szerűen, ha a kapun be is jön, mert azt még nem javíttatta meg. Ha elmúlt is a veszedelem, az idefelé vezető úton, tudta, maradt még az ördögnek egy gyalogösvénye.

És ott lesz az arca, az a csalódott asszonyarc, amit, nem huszonnégy, kevesebb, sokkal kevesebb, tizenkét éve olyan jól ismer, a konyhaablak előtt, ott jelenik meg, kívülről. Azt szerette volna látni. Vagy így. Nőalak suhan el a bokor mellett, még a kapu előtt, szemei az éjben, de nappal is, mint két szentjánosbogár villognak, ami megtévesztő is lehet, mert nem ritka itt. Termetére, ami már nem karcsú, ázott fehér lepedő simul, lecsüngő széle fodrozva lobog a szélben. Szerda van, szerdán jönnek a kukákért a kukások, kukás autóval. Utánuk szokott volt jönni a nő. És magától nem megy el.

*

Visszamentem a lakásba, megraktam a tüzet a cserépkályhában. Először a kémény nyílását tömöm meg újságpapírral, amit az anyámtól kapok több száz kilométerről. Galacsinokat gyúrok az újságokból, élvezem, ahogy a huzat kiszívja a még lángoló papírgalacsinokat. Rohannak föl a semmibe, mire felér, pernye lesz. Milyen végletes átalakulás, pusztulás egy csöben, majd kiszabadulva (szabadulva) a kéményből, az elégett szabadság a szomszéd udvarán elterül. Baj csak akkor van, amikor éppen mosott ruhát terít a szomszéd.

Gyakran futott ki az udvarra Tajti, nézte, hogyan száll a pernye a kéményből, ereszkedik le a háztetőre, gurul belőle jócskán a saját udvarára, a fűre. Belakja a pernye a zöld fűvet, télen a havat, már amikor.

Most, amikor a kutyaszart szedi össze, tél van. A pernye nem érdekli, mielőbb melegeket akar, kutyaszarosat, persze, a maradékból.

Miután a meleg levegő kiszorította a hideget a kéményből, begyűjtök a cserépkályhában az előre megrakott rakás alá; újságpapír, kartondoboz nyesedék, vékonyfa. A vasajtót lezárom, a szelőzőt tárva-nyitva hagyom.

Ekkor kiabál át a farácsos kapun Halleluja, a kocsmáros. Veszünk bárányt húsvétkor, komám? Hol van az még, mondja Tajti a küszöbre kitántorogva, térdünkig ér a hó. Az nem számít, ha nincs is még idő, röhög, idő lesz, készülni kell. Legyen, mondom, ha én választhatok. Az ott dől el, komám. Na, megyek már. Ennyi volt? Ennyi, ezért jöttem, délután meglátogat a juhász, tudom, mit akar, gondoltam megkötöm vele ezt az üzletet is.

Az elmúlt évben nagypéntekelőtti napon mentek át a szomszédfalu fölötti tanya kocsival Tajti meg Halleluja. A juhász, akit Juhásznak hívnak, sorra megmutatta a hodályban több apró karámban elkülönített bárányokat, aprókat és öreg birkákat, szopós bárányt, választott bárányt, toklyókat, köztük kost és jerkét, az anyajuhokat ellés után, az apácákat, a tenyészkosokat, az ürüket. Ezeket az olaszok viszik el még ma, tegnap is itt voltak, ezek a vásárról jöttek vissza, azok meg ezekkel együtt kapnak még egy esélyt, holnap, közülük választhatsz. Ezek meg itt, mutatott a legkisebb csoportra, ittmaradnak, tenyészanyák lesznek.

Beszélgettek még mindenféle paraszti gazdaságos ügyekről Halleluja meg a juhász, a két szomszédos falu ügyeiről is. Mindent szidtak. Na, válasszatok, mondta aztán Juhász. Halleluja nagy lustán odalépegetett a tenyészanyáknak kialakított karámhoz és rámutatott az egyik aranyoskára. Azt! Juhász mosolygó arccal, de hitetlenkedve mondta, hogy nem eladók, válassz a piacosokból, vagy az olaszéból. Benne volt ebben az arcban a legyőzött vénember megadása is, aki tudja már ennek az alkunak a végét, pedig vén aztán semmiképpen sem volt (ötven lehetett). Nem, bátyám, mondta felemelt hangon Halleluja, nekem ebből a karámból kell, például

az, mutatott ugyanoda, mégis egy másikra. Azt nem, anyák lesznek ezek mind, arra vannak kiszemelve, a legjobbak, barátom. Megváltozott a hangjuk. Ha te tudnád, mi munka van emögött, ebből a karámból nem adok. Tudom én aztat, munka mindennel van, komám, látod, itt vagyok, dehogynem adod.

Elmentek onnan, megint mindenféléről beszélgettek. Játékos mozdulataikból birkózókra következtettem, pedig testmozgásuk csak jövés-menés. A szívekben és a fejekben is csata folyt. Jöttek-mentek az apró karámok között, amiről most beszéltek, nem tartozott rám, elmaradtam tőlük. Visszafelé ismét megálltak az anyás előtt, ott beszélgettek, most a semmiről. Halleluja irányított. Na bátyám, nincs sok időnk, meg is kell még azt nyúzni. Meg, de nem azt. Azt, ha mondom. Juhász hosszan nézte Halleluja arcát, az nem mozdult, tekintete rám is pillantott egyet, ki tudja mit látott, aztán átlépett és kifogta azt, amelyik már biztosan nem lesz anya, éppen azt, amelyikre Halleluja egyszer már rámutatott.

Dühből, ott helyben fényes bicskával azonnal leszúrta, az udvaron könnyes szemmel, gyors mozdulatokkal nyúzta. Nem szólt. Testvériesen kettéosztotta, Halleluja a belsőséget nekem hagyta. Vájlíngban hoztuk el.

Útközben, hazafelé, Halleluja megérezhette bennem a feszültséget. Juhász minden évben egyszer megbízta, mit hozzon neki a hódmezővásárhelyi állatvásárról. Bicskát, kést, miegyebet, szerszámokat, amelyeket nap mint nap használ. Minek neki minden évben új bicska, új kés? Azt is megmondja, melyik mestertől vegyem meg neki, kést nem ugyanonnan, ahonnan bicskát. Juhász vásárra nem jár, csak rendel a vásárról. Egyszer kérek egy évben, én is kérek.

- Egyet megtanulhatnál te is a parasztembertől...
- Kocsmáros vagy.
- Attól még paraszt, baszki. Azt kell megvenni, amit nem akarnak eladni.
- Baszki!

•

Föhlívja Tajti a fiát, a négy közül az egyik gyermekét, a többi lány. Elmondja, szeretője van, pontosabban most már kedvese, akivel elkerülhetetlen, hogy hármásban ne találkozzanak. Nem fogja titkolni, mint az azelőtti kalandokat, mert ez már, úgy alakult, nem kaland.

Ne mondj semmit, nekem, persze jó, jó így, jó így is, mindegy. Ne mondd, mondom, hogy ne mondjam. Mindent értek, mondja a fiú. De az, gondolja a férfi, Tajti, az apja, miközben a fia engedelmesen tiltakozik, de az a másik, az a másik szeretőm, mégiscsak az anyád, nekem az elmúlt időben mégiscsak az anyád volt, fiam.

•

Megjött a fagy, a fiúk, Kátyú (a tacszkószőrű), és Kóc, a fekete pulikölyök áthurcolkodtak a házukból a tornácra, a meleget kiengedő (a hideget behúzó) ajtó mellé. Minden rongyot áthoztak: az elkopott fekete hosszú nadrágot, a szakadt frottír törölközőt, a kockás flanelinget, amiről a gombokat, mielőtt bealmoztam volna az ólba, ollóval gondosan lecsippentettem, a nyári gatyát. Hajnalban a mínusz tizenhét ott találta őket egymás mellé kucorodva, egymásba görbülve. Berendezkedtek. Költözködünk? Költözködünk, fiúk, szólt hozzájuk Tajti, mert minden reggel, mogorván vagy kedvesen, szólni szokott hozzájuk. Kóc most fölugrott, ki a vackából, le a

tornácról és beletúrta a pofáját a hóba. Visszaköltöztette őket a házukba. Nem szeretném, ha megjárászatok a hajléktalan kutyafit, nem állna jól nektek, miközben jó kis lakásotok van. Hiába, mindahányszor visszahurcolkodtak az ólból a tornágra. Rossz lelkiismeret ide, vagy oda, a parasztok szerint a mínusz 20 nem árt meg nekik, ha kicsit rájuk ijeszt is. Legyen ez a tél a próba, a java fennmarad, ha a házukban maradnának, és ott a flaneling, meg pláne. Jó gazda vagy, mondták.

Jó gazda, persze, mindennel el van látva, amit szemé-szája kíván, s mégis a legszegényebb a világon (érez ilyet az ember), mert az egészség hiányzik s még valami: a szeretet.

*

Pedig nem is volt gazda. Semmilyen értelemben nem. Nincs gazdasága, nincs földje, nincs kertje. Ami van, mert mégis van valami, nem föld, nem kert. Gyümölcsfák, szilvák, amit a házzal együtt több mint húsz éve megvett, meg amit ültetett, újabban is ültet, az nem gazdaság. Nem is törődik vele. Sőt, elhanyagolja azt is, amit ültet.

Lovak is voltak. Az elsőt első, akkor kilencéves lányának hozta a faluba, ő, a pesti. A kocsmában jó előre elhíresztelte, Halleluja csak nevette, a bejelentett időpontban a parasztok mégis várták az akkor még csak bérelt istálló előtt a lószállítót. Egy bolond pestinek kellett idetelepednie, hogy megint lovunk legyen, ezt az egyik féllábú kizárólagos vízívó mondta.

Maga nevelése lett aztán mind, szemei előtt nőttek fel ilyen gyönyörűségnek, ő gondozta, fésülte őket szeretettel, megmosta a zabot, meg is rostálta mielőtt oda adta, kiszedte a szénából, sarjúból, ami nem jóízű, takargatta őket télen pokróccal, nyáron, távoli patakban megúsztatta, kis csikókorukban meg is csókolgatta őket.

Most már nem csókolja, mióta az a bizonyos régi szerető került vissza a házhoz, aki, mert másé volt már egyszer, közben, kétszer legalább megint kedvessé lett. Most már nem csókolja, de él-hal a lovaiért most is, s nem adná azt a két lovat, Csillagot, meg Lindát egy ménésért.

De jó, hogy oda nem adta a két lovat senkinek, pedig az erdészek hányszor kérték. Csak nemrég is negyvenezer forintot raktak össze, hogy megvegyék és agyonüssék a határon. Hadd vesszen magva a különb fajnak! Cirkuszi ló! Hát, ha rászorult volna is, nem adta.

*

A szemét zavarta, ami utánuk, Kátyú és Kóc után maradt, nem a kutyaszar, hanem, amit összerágtak, a szemét. És mindent összerágtak, amit összerágtak, azt széthurcolták, amit széthurcoltak, azt félig elásták. Újságpapírok, gatyák, megtépett ingek, egy kabát, botok, vesszők lógtak ki a földből, miután egyszer végre elolvad a hó. És a kutyaszar. Ez zavarta Tajti szemét. Virágföld, műanyag virágcserep (sokat gondolkodok erre, gondolta nem egyszer Tajti: műanyag virágcserep), vászonzsák, ásványvizes flakon, kitergetett ruha, pingpongütő, merthogy van egy rozoga asztal is a volt fészernél. Egyszer a fekete nagykabátját hurcolták végig a fiúk, nyomon követhetően az udvaron, ki is rágták, szerencsére legalul, ahol senki, legfeljebb a ruhatáros láthatná, ha még lenne színház, ahova jár. Ez, ez az, a szemét, ami zavarta, ami abból lett, ami ő volt, a férfi, a férfié valamikor, az az a szemét. Ezt gondoltam, gondolta Tajti, hogy gondolják rólam. Azelőtt, hogy a kutyaszar az udvaron termelődni kezdett volna.

*

Kiment a lovakhoz, át az udvaron, keresztül a kerten, nem a kitaposott ösvényen, azt egy ideje kerülte Tajti, a hó pedig elhagyta végre, utoljára a járt utat is, mégse arra. Ellenkezett az új társakkal. Mogorva, rideg embernek tartották, pontosan olyanak, amilyenek ő maga magát. Nem szeret ezen a világon a kutyáin kívül senkit és semmit, de azokat sem szereti. Nem tud szeretni, fecseg.

Nehezen nyílt a felső kertkapu, de kinyílt. Több éve nem nyitotta, lova, egy, még van, mégsem jár ki a karámba, amit eredetileg ő épített. Ötvenhárom gödröt ásott, ötvenhárom oszlopot hurcolt fel a dombra, beöntötte a gödröket vízzel, a vizet, tízezer litert, lajtkocsival hozatta fel. Napokon át állítgatta be az oszlopokat, közben fröccsöt ivott, a szomszéd, Laci, segített. Kimerülten lefeküdt a százéves diófa alá, nyár volt, a mobiltelefonnak térereje kizárólag a harmadik oszlop alatt fekve.

Szivárgást hall, nem érti. Szörcsögés? Mi ez a gáz? Az még nincs is, de mégis, akkor is olyan a hangja, ha nincs. Leszalad a házhoz. Nincs gáz, vezetékes víz sincs, csak víz. Vissza a dombra, ki a diófa alól a karámba. Elvágják, megfúrták a lajtkocsi műanyagcsövét, az szivárog. Nem szivárog, fröcsög, dehogy fröcsög, ömlik. Elfolyt hatezer liter víz, sokat aludtam.

Tajti Rózsira gyanakszik, a hatodik szomszédra, aki elől a földet, ami a karámot tartja, megvette több évvel ezelőtt. Lement a kocsmába Hallelujához.

- Mikor láttad utoljára?
- Tegnap, hozzád jövet.
- Köszönt?
- Fogadta a köszönésemet.
- Akkor nem Rózsi volt, nem is az unokája.

Nem Rozsi volt, nem is az unokája. Két nap múlva, Halleluja nyomására, bejelentkezett egy tíz éves forma gyerek az apjával. Nem tudok mit kezdeni vele, pedig hidd el nekem, arany egy gyermekem, kisebb korában falhoz is csaptam én már ötet. Mivel tartozok?

*

A feleség, akivel a leváltott festőművész után olyan gyorsan összekerült, hogy kedves sem lehetett, egy ideje nem zaklatja. Hiába várom itt, az ajtóval szemben, de az jó neki, ha eljut hozzá, hogy várom. Sohasem lehet tudni. Ő, meg az ördög, nem alszik, de ha elmúlt a veszedelem, ezen az úton van még az ördögnek is erre egy gyalogösvénye. Mindig éri meglepetés az embert. Ha letudtuk is egymást, gondolja Tajti. Akinek kedvese van, letudja azt, aki a gyorsuló idő miatt anya ugyan lehetett, de kedves nem lehetett, nem lehetett kedves, és nem lehetett kedvese sem. Az ajtót azért zárom nappal és éjjel, akkor is, amikor járhatatlan utakról ad hírt a rádió, hófúvásban, ólmos eső alatt is azonnal zárom magam mögött, mert ki tudja. A nemalvó nem alszik, mindig, folyton folyvást ott ül a küszöbön. Kicsit bennebb, már nem a küszöbön. És ő csak akarja, nem tudja, kettőtök közül ki, mire képes.

*

Én mindenre, a nevem Képes, mondja Tajti. Honnan tudod? Kérdezi a kedves, már az ágyban, az első alkalommal, amikor először jár a férfinél, és ez a kedves nem a feleség, aki mindig a küszöbön ül. Messzebről jött, autóbusszal, kiment érte. Szívesen

tette, akár még szerelem is lehet ebből, valami olyasmi, amit sohasem érzett, mert azelőtt, mindig szeretni szeretett, szeretni akart, nem szeretni. Tudta, hogy szeretni meg akarni szerelmet, azt nem lehet, pláne nem lehet akarni szerelmesnek lenni. Ez a magyar nyelv, gondolta, ez nem engedi másképpen gondolni (gondolni), amit mondanék neki, ha mondanám. Meg azt sem engedi megfogalmazni, hogy nem akarok többet szeretni szerelemmel, szenvedéllyel. Meg hogy rég tudom, hogy nem lehet, hogy nemtudok.

Nem akarom, hogy még egyszer legyen egy, aki egy, és egyetlen is. Érezte ezt Tajti, és alkalomadtán, most, kimondta.

*

Dióznak a fiúk, Kóc és Kátyú, ők, szerelmek, maradtak. Kóc fölugrik a tornácon a padra, bele a dióskosárba, lábával hátraszórja a diót, leugrik, megtöri. Kátyú is kaparhat, ezért nem morognak egymásra, a tornác csupa dióhéj, jut a dióbélből a madaraknak is, ha merészek. De amikor kirakom a megfőzött csirkenyakat, a bőröset, vagy a csupaszt, a farhátat, vagy a mellesontot, mind a ketten, Kátyú és Kóc, arra hajtanak, hogy a másikkal, Kátyúnak és Kócnak ne legyen. Kóc elkapja az első darabot, elrohan vele, lerakja a farakásban, majd vissza a következőért. A harmadik elrabolt nyak után Kátyú nem enged, morog, áll a csont fölött, elszánt szemekkel őrzi, és nem! Aztán vagy összekapnak, vagy nem. Ha igen, Kátyú (a tacsókószertű) kerekedik felül, (az állatorvos szerint ez az erő pozíció még nem hatalmi, változni fog, eltűnik, majd visszatér). Tépi, harapja, fogai között tartja Kóc (téli) bundáját, aki nagyobb, és ijesztőbb fogpofát mutat, mint ő, Kátyú. Kátyút nem érdekli, vagy nagyon is, ettől – a pofalátványtól – lesz kegyetlenebb. Lábát vagy nyakát fogja, végül egy mozdulattal, szájával megragadja Kóc jobb hátsó lábát, kirántja, leteperi. Ez az, amire Kóc, bár számtalan esetben megtapasztalhatta, ismét nincs felkészülve. Kóc ekkor már hiába engedi le, hiába lógatja megadóan a lábát, hiába fekszik hanyatt, hiába adta meg magát, hiába nem vicsgatja koromfekete szája között hófehér, metszően éles fogait, Kátyú, mint korábban a közös csontot, Kócot is őrzi. Egy darab ideig. Hányszor tapasztalhatom még ezen a télen, hogy egy kutyában több ész van, mint ötven emberben, s ha az emberekben igazságérzet lenne, kalapot emelnének a kutyáim előtt.

*

Egyik napról a másikra nagy hó esett, hetekig kitartott a földeken, az udvaron, alatta kutyaszar. Aztán egyik pillanatról a másikra elment, mint az a fővárosban rekedt gödölye, akit társai hagytak itt megfigyelőnek, lám, milyen a magyar tél, a kétezertizes években. Legközelebb esetleg ittmaradunk, Magyarországon, Budapesten, Budán, ahonnan az Erzsébet hídon, alig két ölnyire a dugóban sorakozó gépkocsik fölött átmegyünk Pestre. És a kémgödölye, miután befagyott a Balaton, és befagyott a Velencei tó, azonnal megtalálta a szennyvízöblítésű Dunát. Vajon milyen parancsra? Nap mint nap a Szabadság-híd és a Lánchíd között ingázott, egyszer átrepült Budáról Pestre az Erzsébet hídon, a dugóban ácsingózó kocsik fölött 2-3 méter magasságban. Több mint háromméter fesztávolságú szárnya vitte, a látvánnyal dugót, koccanásos balesetek sorát okozva a hídon közlekedőknek.

Hete nem jönnek haza a srácok, Boltos, a cigánymindenes, ezermester, csábította magához őket, a hangjával, nem etetéssel. Énekes hangja van Boltosnak. Tajti megfogadta, amennyiben harmadjára is Boltos hívására hallgatnak, ő nem keresi többet a srácokat, nem hívja füttyel. Neki, Boltosnak hagyja mind a kettőt, a legkedvesebbet is, ha nem is tudja eldönteni, melyik a legkedvesebb. Legyen a Boltosé, ha hecc is, amit művel velem, bassza meg a kutyáimat, van neki nyolc, köztük most már Kátyú, a tacszkószzerű, meg Kóc, a puli.

Boltos másfél éve, még az egyik ősz előtt kezdte, dolgozni jár Tajtihoz. Kerfőst javít, kaput, termőfölddel trágyázza az apokás talajt, amit a csákány is alig tör fel, fát hasogat, úgy tesz, mint aki kertészkedik, amikor az idő éppen megengedi, füvet nyír. Ha úgy érzékeli, alkalmas a hangulat, számítógépet kunyerál, jól dolgozok érted (nem jól dolgozok?). Nem is egyet, mert a családra is gondol, sok számítógép kell, Tajti gondoskodik. De a kutyaszart nem szedheti össze, szerdán nem jöhet Boltos, a szerda az enyém.

Jön vigyorogva Boltos szerdán mégis, benyit. Szerdán nem jöhetsz, mondja neki Tajti. Nem is jönnék, de hiába hajtom, nem jönnek a kutyáid velem felfelé, se hétfőn, se kedden, most mi legyen? Semmi, mondja Tajti. Semmi ne legyen. Nem lesz több kutyaszar! Kutyaszar!

– Mikor volt ekkora hó? – kérdezi a harmadik szomszédot Tajti, egy asszonyt.

– Mikor? – gondolkodik. – Amikor Kővári Pali bácsi meghalt.

– Biztos?

– Hét éve. Biztos. Halasztani kellett a temetést. Tudod te azt, aranyos gyermekem, két napon belül temetnek, nincs hűtőház. – Elröhinti magát. – Igaz is, akkor nem is kellett volna hűtni. Többet kellett volna ásní a hóban, mint a talajban, nem jutott eszükbe, azért olyan gyorsan.

– Siessünk!

Tajtinak bicskája is volt, parasztbicska, Halleluja hozta neki a hódmezővásárhelyi állatvásárról, miután Juhásztól megtudta, kivel kell bicskát hozatni, honnan, és kitől. Régen, amikor ökröt sütött a százéves diófa alatt a felső kertben, százan is eljöttek. A bicskát elkérte tőle egy író fia, egy gyerek, örökbe. Na nem, nem adom. Bicskát csak nagyon indokolt esetben ajándékoz, mondta Tajti, férfi férfinak, mondta a gyerekeknek. Hogy meglegyen, ahhoz történnie kell valaminek. A fanyelű bicskát a száz éves diófa odvába raktam, helyére, a rejtekhelyére. Onnan tűnt el.

Aztán előkerült. Macskából került elő, csáthgézásan, onnan, egy macskából, négy nap múlva. Örööm azt a bicskát azóta is, és várom az ajándékozás pillanatát, azt az eseményt, amelyen azt a bicskát az írónak ajándékozhatom, hiszen a bicskatolvaj már az, író.

Komor őszi éj van. Elmúlt a tél, itthagytott a tavasz, itt a nyár is minden gyönyörű átkával, szomorú derűjével. A csípős szél hideg esőcseppeket vagdos Tajti arcához, de azért nem siet. Hallelujától jön, a kocsmából felfelé, gondosan kémleli a tájat, amit olyan jól ismer, de a kocsmából felfelé jövet mindig újra és újra fel kell fedeznie, a szembejövőknek gátlástalanul dicsérnie. Fogalmatok nincs, nem tudjátok hol éltek, ez az, ahol érdemes. Azok nem értik, hogy hogy nem tudják, hogy hol élnek. Nagyon is tudják. Zsákfaluban, és röhögnek, s ez az, ami Tajtinak is tetszik ezen a kocsmából, Hallelujától hazafelé, mondom, felfelé vezető úton.

Heti egy alkalommal, mondjuk csütörtökön megveszem a mellcsontokat az újpesti piacon, az kutyaeledel. Rengeteg a csonton a hús, amit aprólékosan lenyesegetek, levest, rizses, vagy tarhonyás húst készítek belőle, zöldséggel, hagymával, fokhagymával, répával kicsit édeset. A csontot külön főzöm meg, a fiúk kapják, Kátyú és Kóc, zavaros, barnamázos, maszatos leveséből meg a husadékból kapott most Kátyú. Hátha megmarad.

Ősz van, s a termények ilyenkor forognak a legnagyobb veszedelemben, mert minden valamire való tolvaj az ilyen kutyaidőt választja műveleteihez köpönyegnek. Koromsötétség festi feketére az egész világot. Az embert incognitó ütheti arcul akárki. Itt élünk, így élünk, magunk is örökös inkognitóban.

Hallgat Tajti, figyel. Semmi nesz. Csak egy-egy káposztafő reped meg imitt-amott a túlságos áldás alatt, mely az égből csurog, vagy átfutó nyúl zörgeti meg alig észrevehetően a harasztot. De mégis valami olyasmüt hall messze, ami hasonlít emberi léptekhez, melyek besüppednek a locs-pocsban, oly hangot adva nagyban, mint a lúgzó-kád potyogó csöppjei.

Elmúlt egy év, vagy kettő, még mindig, már megint az ajtóval szemben letett székből ül Tajti, majd feláll, mint mindig. A léptek elé siet, átles az ablakkeret fölött. Nagy gyakorlata van az irány kiismerésében: a házak felől megint jön valaki a folyóvíz felé. Nincs is folyóvíz. Kutyák sincsenek már, lemondtam, mégis jön valamért az a nő. Tajti kilép a ház elé. Tanácsos megállni egy mogyoróbokor mögött, nehogy saját lépteivel futamodásra serkentse a veszedelem elé siető tolvajt, mert az egy tolvaj, aminthogy nem is lehet más ebben a cudar időben, amikor kinn lenni csak az eb nem áttal, meg ő, Tajti.

Ő lenne az? Megérkezett.

Ő az, hazajött soknapos csavargás után, Kátyú. Napokig színét se láttam.

Nem is hazajött, egyszerűen ott volt a vackában, felkecmergett a padra, észrevétlenül. Kitettem két tányérba a két mogyoróbokor közé a megfőzött csirkenyakat, csirkemellcsontot, tésztával. Nem mozdult rá. Ekkor lett másodszor gyanús. Meghalni jött haza, mint az anyja, gondoltam, mint Gödör, aki másfél éve bujdokolt el,

majd kiszáradni mégis előkerült. Megjött Kóc is, a puli, a magyar puli, merthogy puliból nincs más csak magyar, bezabálni a döglődő tacszkószertűnek kitett kajából. Kátyú Kócra se mozdul. Ől a vackán összegörnyedve a tornácon, flanelingemen. Nagy baj van, meg hideg, remeg is, betakartam. Ledobja magáról. Vízét viszek neki helybe. A helybe, elveim ellen van. Nem adok ételt az asztalról, nem viszem oda neki se helybe. Se a vizet, se a csontot, se a húst, se a húslét, a gyereket se viszem helybe, orvoshoz se helybe. Kijelölt helye van az étkezésnek, kijelölt helye az abbahagyásnak. Mogyoróbokor alatt két tányér, számukra rendszeresítve, időnként elmosva. Főzök rájuk, ízesítem is az ételüket, só, hagyma, fokhagyma, zöldség, kapor.

Nem kér vizet, rossz üzenet, meg se szagolja, még rosszabb. Betakarom, jó üzenet. Ledobja, dacoskodik, rossz üzenet. Néz. Nem, nem tudom milyen szemekkel, talán, hogy próbálkozzak még, szeretné. Hozom a húslevesből a mellcsontnyesedék porcogóját. Ráharap, bekapja, nem kell rágni, rágja. Vissza a kamrába. A hűtőből kiviszem a levest, belőle újabb mellcsontokat, nyesedékestül, viszek neki cafatokot lével, levessel. Lefetyel, megrágja a csontot, nem mozdul, nem vackol, kerülgeti, irigyli, kitől, a gondoskodást. Jól van Kóc, okos kutya vagy. Ennyi jár neki, nehogy, kihasználva erőfölényét, nekirontson a betegnek.

•

Kátyú megmarad – eszik, iszik, simogathatom. Viszem neki az ételt, érdeklí, mint egyik dolog a sok közül. Kóc állandóan a közelében, kitűrná, ha hagynám, a jó kis helyről, aztán megunja az őrködésemet, lemegy a lépcsőre, elalszik, őrzi a kezem nyálát, nem mozdul, kátyul. De, amint megjelenek, betakarnám Kátyút, azonnal ott terem megint Kóc. Kátyú nem szereti, ha betakarom, azonnal levakarja, lemarja, küszködik, lemismásolja magáról a flanelinget, Kóc szereti. Maga alá gyűri, ráfekszik, megnyugszik, alszik, nem remeg.

Sztem, gondolja Tajti, hülére baszta magát a nagy szabadságban. Ezen a tavaszon is kizárólag szukát vadásznak a bakkutyák, mi mást, Kátyú kimerül, Kóc miért nem?

•

A szomszéd jóváhagyásával, lebontottam az alsó kerítést. Nincs több szökés, éljen, aki él. Két egymásba engedett szabad kert van, a szomszédé meg az enyém, a szereteté meg a szereteté, köztünk és köztünk gyümölcsösökkel. Fák meg fák, gyümölcsfák. Kóc és Kátyú – betegen is, begyógyaszerezve, hogy ne mondjam, bebaszva – őrzi a házat, a házat.

Dehogy őrzi! Őriz engem, dehogy őriz. Hogy ne mondjam, a portát, Tajtit.

KOÓS ISTVÁN

A viszonylagosság tapasztalata Jókainál

Jókai Mórnak, a magyar nemzet nagy mesélőjének munkássága a csodálat és a lelkesedés mellett a kezdetektől fogva egy olyasfajta idegenkedést és rosszallást is kiváltott maga körül, amelynek fő tételei aztán ilyen vagy olyan módon, de mindvégig megmaradtak alkotásainak értékelésében. Ami a csodálatot illeti, termékenysége és fantáziájának gazdagsága szinte felfoghatatlan. Jókairól szóló könyvében Szilasi László bemutatja, milyen erőfeszítéseket tettek a Jókai-kultusz fenntartásában érdekelt szakirodalmi művek, hogy megtalálják az alkotó nagyságát megfelelőképpen kifejező metaforákat, megteremtve ezáltal egy himnikus, kozmikus képekkel dolgozó, már-már vallásos nyelvezetet.¹ Ez a lenyűgöző képzelőerő az alkotói munkának leginkább két területén mutatkozik meg: egyrészt a cselekmény áradó bőségében, a meglepő fordulatok sokaságának kiötlésében kamatozik, másrészt pedig a színhelyek, tájak kimeríthetetlenül gazdag tömegének megteremtésében manifesztálódik: „Tájleírásaival végigvezet a történelmi Mo. regényes vidékein a Fertőtől a Szent Anna-tóig, az Al-Dunától a Tátráig, de azonfelül bejárja mind az öt világrészt, a jövő századot vagy akár a pliocént (*Fekete gyémántok*).² Az északi hómező dermesztő hidegéből (*A kőszívű ember fiai*) eljutunk a sivatag és a déli hegyek forróságába (*Minden poklokon keresztül*), a föld alatti barlangoktól (*Szegény gazdagok, A három márványfej*) a levegő meghódításáig (*A jövő század regénye*). Ám a csodálatos képzelőerő és a termékenység egyúttal gyengesség is, hiszen az író rutinosságra, könnyedségre csábítja. A színes, tarka formák sokaságát végül éppen a sebes váltakozás irama olvasztja össze szürke masszává; az egyes elemek elvesztik egyediségük varázsát és a követhetetlen gyorsasággal pergő események mélység nélküli díszleteivé válnak. Különösképpen igaz ez a hetvenes évek közepétől, melyet korszakhatárnak tekintenek Jókai pályáján, és ahonnan (egy-két kivételtől eltekintve, mint például *A sárga rózsza*), a Jókai-művek színvonalában megfigyelhető erőteljes hanyatlásáról beszélnek: „a história színes képeskönyvvé válik a kezében, amelyből elsősorban a kalandor jellegű alakokat és kuriózumokat válogatja ki.”³ Péterfy Jenő megfogalmazásában „a rikító szín újabban annál jobban előmlik az író stílusán, leírásain. (...) Mintha a finom árnyalatok, az egyszerű részletek iránt egészen érzékét veszítette volna; képzelme csak a vörös színre hevül.”⁴ Szerb Antal ezzel kapcsolatban Jókai fantáziájának „dekorativitásáról” beszél.⁵ A meghökkenés állandó vágya így a hasonló helyzetek és díszletek egyhangúságába vezet, illetve olyan fordulatok láncolatából összeálló szövegeket generál, amelyeknek meghökkenő erejét egyre kevésbé érzékeljük. Ezért írja Péterfy, hogy „Jókai tíz művét még érdekléssel lehet olvasni, a tizenegyediknél már unatkozunk, a húszadiknál bosszankodunk; mintha álarcosok között mozognánk, kiknek titkát régen ismerjük”.⁶

Ennél súlyosabb problémának tűnik Jókai jellemeinek kidolgozatlansága, egysíkúsága, amit Gyulai Pál és Péterfy Jenő fogalmaztak meg, akik a realizmus alkotásmódját

tekintették követendő mintának és így viszonyítási alapnak is a művek értékelésében. Gyulai több írásában is foglalkozott ezzel a hiányossággal: „(...) alakjait hamar elrontja, mintha nem túrná a természetet, az igaz emberit, csak ördögökben, angyalok- és csodákban telnék kedve s a költészet czélját a képtelenségek elhíttetésében keresné. Tiszta elbeszélő stíljét sohasem rontja meg lélektani fejtegetésekkel, de magában a rajzban, a cselekvény szövésében legkevesebb súlyt helyez a lélektani fejlődésre. Személyei nem annyira jellemrajzok, mint inkább közepszerű színészek szereplései. Sajátságos, bizarr jelmezekbe öltözteti őket, erősen kitömve, vastagon kifestve. Amelyik szép, az szebbnél szebb akar lenni, a rút a rútánál rútább, a bÉna bÉnánál bÉnább, a vitéz vitéznél vitézebb, a bohó bohónál bohóbb.”⁷ Máshol: „Jellemrajza éles és élénken színezett, de nagyobbára torz vagy túleszményített s tarkánál tarkább. Hősei kívül szemkápráztatók, de belül meglehetősen üresek.”⁸ Gyulai többek között a *Szerellem bolondjai* kapcsán beszél az írónak a különös, a bizarr iránti vonzalmáról, ami miatt a regények szereplőinek rajzában és az alapszituációk megteremtésében Jókai a cselekvés, illetve az érzelmek motivációinak hitelessé, érthetővé tétele helyett a meghökkentésre törekszik. Csakhogy „a szokatlanabb körülmények kétszeresen megkívánják a rajz erejét és pontosságát”.⁹ A *Szerellem bolondjainak* Harter Elemérje elválik fiatal feleségétől, majd amikor az újra férjhez megy, örülden beleszeret az asszonyba. Jókai azonban semmilyen fogódzót nem nyújt ezeknek az erőteljes érzelmi változásoknak a megértéséhez, nem tudunk meg semmit a szereplők lelkében zajló lelki folyamatokból, így idegenkedve és értetlenül szemléljük az eseményeket.¹⁰ Péterfy Jenő 1881-es munkájában a francia és angol realista regények összetett jellemrajzával összehasonlítva Jókai stilizált jellemábrázolásának három komponensét azonosította: a kivételes fizikai erő és testi szépség, illetve az élet és a tudományok minden területét felölelő, a hősoket szinte mindenhatóvá tévő bámulatos ismeretanyag mellett még a rendíthetetlen morális alkat a jellemzője ezeknek a hÉroszoknak. Ezekkel a pozitív hősoekkel szemben ugyanilyen stilizáltak a gonoszok is, akik egyoldalú feketeségük mellett is erőtlen ellenfelei a jóknak.¹¹ Amit Péterfy kifogásolt Jókai műveiben, az egyrészt a szereplők valószerűtlensége és egyformasága, másrészt a pszichológiai részletezés hiánya. Szilasi László elemzése bemutatta mindezzel kapcsolatban, hogy a Jókai-kultusz szövegei, amelyek a szerző zsenijének nagyságát magasztalják, valójában Gyulai és Péterfy kritikájával szemben pozicionálódnak, az ő érveik ellen keresnek mentséget Jókai számára, ezzel viszont maga a kultusz „belül marad a cáfolni kívánt paradigmán”.¹² Száz évvel Gyulai után pedig Németh G. Béla a XIX. század második feléről szóló összefoglaló kötetében elődjeihez hasonlóan szintén a zsánerképek valóságghűségében látta Jókai fő erényét, vagyis a realizmussal összefüggésbe hozott jellegzetességet emelte ki értékként (Jókai ilyen szempontból ugyanazt vitte véghez a regényben, mint Petőfi a maga verseiben). A főalakok egysíkúságában jelölte meg viszont Jókai művészetének gyengéjét: „A magyar regényforma egészének fejlődésére, különösen a cselekménynek, főképp pedig a központi figuráknak romantizáló szabványmegformálásával gátlóan hatott.”¹³ Németh G. Béla, aki szövegközpontú, poétikai szempontokat érvényesítő elemzéseivel és az általa kidolgozott terminusok bevezetésével (pl. önmegszólító- és időszenbesítő verstípus) paradigmaváltást hozott az irodalomtudományban, a korszakot a realizmustól a romantikáig vezető átmenetként írta le. (De Nagy Miklós néhány évvel korábbi Jókai-monográfiája is a romantika és a realizmus kettősségében

vizsgálta az életművet, és így, miközben értékes új meglátásokat tett Jókai regény-poétikájával kapcsolatban, helyenként a Gyulai által megkezdett vonalon haladt tovább, például a *Mire megvénülünk* elemzése során, amikor számba veszi a szereplők jellemének következetlenségeit, hiányosságait.¹⁴⁾

Az a koncepció tehát, ami a valóság hűségesebb reprezentációjának elképzelésére, a mimetikus kód uralmára alapozott realizmust tette meg egy magasabb fokú fejlettségi szint mércéjének a korszerűtlennek ítélt romantikával szemben, eléggé erőteljes interpretációs stratégiának bizonyult Jókai műveinek befogadásában, annak ellenére, hogy Sőtér István már a negyvenes évek elején meghaladottnak ítélte azt, Gyulairól és Péterfyról elmondva, hogy „jóhíszműségüket nem vonhatjuk kétségbe, s mi több, vádjaik nagy része élét is vesztette a realizmus irányának szétbomlásával”.¹⁵ A referencia elsőségének megkérdőjelezésével, a nyelv mimetikus illúziójának lebontásával, annak a felismerésével, hogy „az emberi tudat és a világ bármely jelensége között elvileg nem jöhet létre közvetlen kapcsolat”,¹⁶ hogy az esztétikai objektum fiktív világát „nem lehet tapasztalati megfelelésekkel értelmezni”,¹⁷ problematikussá vált a romantika és a realizmus kettősségére épülő irodalomszemlélet is. A valóság nem a tudattól, a befogadó perspektívától, illetve a közvetítő jelrendszertől független objektumok összessége, a nyelv pedig nem transzparens jellegű eszköze a reprezentációnak, hanem magának a megértésnek a közege, a műalkotás így nem a valóság tükré, hanem összetett esztétikai képződmény, amelynek jelentései bonyolult rendszerbe szerveződnek. Ebben az esetben viszont problematikussá válik az az értelmezési hagyomány, mely a regények szereplőit és az azokban színre vitt világot egy nyelven kívüli valósággal próbálja összemérni. Fried István a realizmus és romantika szembenállására alapuló olvasatokkal kapcsolatban felhívta továbbá a figyelmet arra is, hogy a két irányzat egyike sem, már önmagában sem tekinthető egyneműnek, a korszakban mindkét stílusnak számos, egymással bonyolult kölcsönhatásban lévő változata írható le,¹⁸ szembeállításuk ebből következően mindkét irányzatot egyneműsíti, ezzel pedig drasztikus mértékben le is egyszerűsíti azokat. Fried Jókai-könyvében elsősorban a nyolcvanas-kilencvenes évek regényeit vizsgálta, amelyek a fent vázolt, az irodalmi művet a mimézis jegyében értelmező stratégia számára dialógusképtelennek bizonyultak. Fried ezzel szemben többek között a korábbi szövegekkel kapcsolatot létesítő, azok egyes komponenseit rekontextualizáló intratextualitásban, az önéletrajz fikcionalizálásában, a műfaji kódokat (gyakran parodisztikusan) újragondoló alkotásmódban látja ezeknek a szövegeknek a meghatározó jellemzőit.¹⁹ A mimézis, a realista regényekkel való összevetés értelmezési hagyományával szemben egy másfajta megközelítés lehetőségét kínálta Jókai-könyvében Szilasi László is. Érdekes és meggyőző érvelése szerint egészen másként festenek a fentebb bemutatott jellegzetességek, ha a Jókai-műveket nem *regények*ként, hanem *románck*ként olvassuk, amely műfaj egyik fő jellemzője éppen az, hogy a hősök emberfeletti, olyannyira, hogy „átmenetet képeznek isten és ember között.”²⁰ Vagyis a románc egy kevésbé mimetikus forma, mint a regény, Jókai olvasásának ezek szerint nem a valóság megfelelő tükrözésének a számon kérése a megfelelő kódja. Szilasi szerint a Jókai-szakirodalom látens paradigmájában mindvégig jelen van ennek az olvasásnak a lehetősége, illetve jelen vannak ennek a műfajnak az elemei, anélkül, hogy a románc műfajára vonatkozott olvasásmód bármikor is explicitté válna, tudatosodna. Török Lajos a történelmi regény műfajára vonatkozva az

Erdély aranykorának értelmezése kapcsán vizsgálta a realista paradigma kereteit túllépő interpretáció lehetőségeit, hiszen ennek a műfajnak a befogadástörténetében is a szövegvilág és a valóságosként tételezett történelmi korszakok közti megfelelés mértékének kutatása adta az értelmezéseknek és az értékeléseknek a vezérfonalát. Jókai regénye ezzel szemben interpretálható olyan szöveggént is, amely éppen a reprezentáció, a múlt objektív megjelenítésének problematikusságára figyelmeztet.²¹

Innen nézve érdemes visszatérni Péterfy szövegéhez, és megvizsgálni, milyen alternatív megközelítési lehetőségek olvashatók ki abból. Péterfy a kritikában nem csak a jellemek eltúlzottságát és egyformaságát kifogásolja, hanem azt is, hogy a regények szereplői nem olyan identikus, szubsztanciális pszichológiai instanciák, akik saját összetett, következetesen megrajzolt személyiségük szerint cselekszenek, hanem a történet fordulatai szerint olyan folyamatos változásban vannak, ami nélkülözi az alkotói következetességet: „Jókai egyáltalán kevesebbet gondol alakjaival, mint meséi érdekfeszítő voltával.”²² Ez azt eredményezi, hogy az identitásuk teljesen felbomlik az események menetében, ennek a dezintegrációnak pedig Péterfy tanulmányából kiolvashatóan több módja is elképzelhető. Az első Péterfy *Enyém, tied, övé* elemzésében figyelhető meg. A regény, mint azt a kritikus hangsúlyozza, a „férfi sorsa a nő” tételt próbálja igazolni. Az írás főszereplőjének, Áldorfay Incének azonban három különböző nővel van dolga a regényben, és a velük való kapcsolatában Ince egészen más embernek mutatkozik meg: „Szeréna Incéje, dalia, heros, Hannáé közönséges gyöngé ember, Belle Ange-é örültekházából való nyomorult.”²³ A regények karaktereit tehát nem feltétlenül szubsztanciális identitásokként kell elképzelnünk, hanem olyan instanciákként, amelyeknek aktuális identitása mindig az adott szituációban vagy interszjektív viszonyban konstituálódik. A másik lehetőség, hogy a szereplő személyiségének egyes jellemzői szétbomlanak különböző részekre, amelyek a regényben olyan irányban fejlődnek tovább a saját útjukon, hogy azokból már nem lehet a kiindulópontként szolgáló eredeti identitást újra összerakni. „Jókai ilyenkor igazi elválasztó pszichológiát űz. (...) mikor már azt hinnók, hogy az alak jelleme egészen megfenekelett bizonyos irányban, s hogy most ezt az irányt, a tehetetlenség törvényénél fogva is, végig követnie kellene, csak akkor csap át a másik indulatba, az ellenkező útra, és lesz saját magának negatív polusa.”²⁴

A regények szereplői tehát lélektani egység hiányában lévő alakok. Jókai feláldozza a hősei egységes identitását a mese kedvéért. A különös azonban az, hogy a cselekmény, mivel az ötletek túltengésének hatalma alatt áll, éppúgy nélkülözi a koherenciát, amint a hősök jelleme is. Jókai művei nem realista regények, hanem mesék, amiknek hősei álruhás királyfik és királylányok. Szerkezetileg azonban nem a megszokott értelemben vett mesék: nem az emberi létezés megbomlott és helyreállított ökonómiájáról, nem egy hiány megszüntetéséről szólnak, hanem elsősorban meghökkentésre törekszenek: a „meglepetést Jókai azáltal éri el, hogy az oksági kapocs helyébe, mely az életben a tények egymásutánját a jellemek cselekvését határozza meg – saját képzelmenek törvényét bújtatja.”²⁵ Jókai műveinek eseménysorai az idézet szerint nélkülözik az oksági viszonyokat, egy olyan különös narratív képződménnyel van tehát dolgunk, amely a cselekményre épül, de mégsem metonimikus jellegű. Viszont nem is a metaforikusság határozza meg, hanem az ötlet, ami a szerző fantáziájának terméke. Ezek szerint a szöveg koherenciáját a szerző tudatában lehetne keresni, de mivel ezt a tudatot kizárólag a meghökkentés intenciója és az

improvizatív tevékenység konstituálja („Jókai költészetét csakugyan *improvisált hatások költészetének* lehetne neveznünk”²⁶), az egységet ez sem biztosítja. A Jókai regénypoétikájának legmarkánsabb elemét képező fordulat tehát olyan jelenség, ami a narratíva ellen dolgozik. A narratíva az egyes események (legyenek ezek egy individuális identitás, vagy egy kollektív, történeti individuum, illetve egy elvontabb folyamat eseményei) megszervezésének, integrációjának és így valamilyen egység megteremtésének, illetve az értelemadásnak az eszköze, Jókai fordulatai viszont nem a narratíva megalkotásában, hanem annak széttagolódásában érdekeltek. A kérdés ezek után az lehet, hogy a narratíva egyes elemei, melyeknek konzisztenciáját a fordulat megszüntette, milyen másfajta értelemképző mechanizmusokat működtetnek, milyen értelmezési lehetőségek létrejöttében működnek közre.

Mint láttuk, a fordulatok összefüggnek az identitás széttagolódásával is, vagyis problematikussá teszik az identitást. Az identitás elbizonytalanodásának Péterfy írásából kiolvasható két módja (a szituációkban (újra)konstituálódó jellemek és az egyes személyiségjegyek szétbomlása) mellé érdemes itt most felvenni egy harmadikat is, amire Jókai regényei a példák sokaságát kínálják. Nagy Miklós írja a Jókai-regények cselekményeinek jellegzetességeit tárgyalva, hogy a romantikus meseszöveg jellegzetes eszközei a nagy leleplezések, amikor „egészen más megvilágításba kerülnek az elbeszélés korábbi mozzanatai, mint eddig láttuk őket: feltárnak az ellenségeskedések, szenvedések titkos, az olvasótól nem ismert rugói, lehull a színlelők álarca.”²⁷ Az idézetből gondolatmenetem számára a legfontosabb megállapítás az utolsó tagmondat, amely az álarcról beszél. Vagyis az identitással kapcsolatos bizonytalanság nem csupán a jellemrajz kidolgozatlanosságának és a kellően össze nem függő eseményeknek a jeleménye, hanem sok esetben éppen ez teszi lehetővé a fordulatot, hiszen a lelepleződés, a hamis szerepek, álszemélyiségek alkalmazása a meglepetés okozásának egyik eszköze az író kezében. Jókainál rendkívül gyakori a szerepjátszás, az identitásváltás, a hamis identitás, az álnév, álöltözet motívuma, bár nem feltétlenül csak a lelepleződés formájában, hanem gyakran úgy is, hogy az olvasó be van avatva (ebben az esetben a többi szereplő várható meglepődésével, reakciójával kapcsolatos várakozás tarthatja fenn az olvasói érdeklődést). A regények nagy részében találkozhatunk ilyesfajta jelenségekkel: az ismertebbek közül gondolhatunk itt *Az új földesúr* ál-Petőfijére, a *Szegény gazdagok* Fatia Negrájára, *A névtelen vár* Marie-jára és Vavel grófjára, vagy *A kőszívű ember* szerepcseréjére Jenő és Ödön között. Ám a többi regényből is kiemelhetünk példákat, íme néhány jellegzetes eset. A *Szomorú napokban* Kamienszka Mária tűnik fel a bakónál tett látogatása során először hóhérjelöltként, majd papként, később pedig rendőrként. *Az elátkozott családban* Gutai Lőrinc adja ki magát Katarkuthy Viktornak, hogy feleségül vehesse Malárdy alispán lányát, Herminát. A *Mire megvénülünkben* a főszereplő Áronffy Loránd él tíz évig Tátray Bálint álnéven Topándi Samunál; Kandúrról, a haramiáról pedig kiderül, hogy valójában Ciprának, a cigánylánynak az apja. A *Szerelem bolondjaiban* Angyaldy Emül és Lemmingné Malvina szólítják egymást álnéven a titkos találkái alkalmával (Tihamér és Leona). Az *Enyim, tied, övében* a főszereplő, Áldorfai Ince régi iskolatársa és ellenlábasa, Stomfai Gideon változtatja kaméleonként az identitását: a szabadságharc alatt szabadcsapatnak álcázott rablóbanda vezetőjeként garázdálkodik, a császári haderő megérkezésekor női ruhába bújva asszonynak öltözik, később töröknek áll, a regény vége felé pedig cirkuszi idomárként bukkan

elő a múlt homályából. Az *élet komédiáisa*iban a főszereplő, Zárkány Leon játszik állandóan szerepeket, folytonos ironiájával megtévesztve a környezetét, de a szerepjáték jellegzetes figurája a vaskakadunak csúfolt politikus is, aki komikus és esetlen figuraként bukdácsol a regény lapjain, miközben a kormány egyik legfelsőbb embereként óriási horderejű politikai ügyek szervezője. Ezzel a regénnyel kapcsolatban egyébként már a kortársak is kiemelték a szerepjátszás motívumának jelentőségét.²⁸ Az *Egy az isten* egy rövidke epizódjában Blanka és Rozina (másik nevén Caldariva hercegnő) határozzák el, hogy egymást titokban a másik nevén fogják szólítani, azt gondolva, hogy az mindkettejükre találóbb lenne, mint a sajátjuk; később pedig Adorján Manassé szembesül rémülten azzal, hogy a gonosz Diurbanu, aki falujának és feleségének életére tör, valójában régi ellensége, Vajdár Benjámín. A *Szép Miklós*-ban Katzenreiter Henrik, az eminens diák válik apja hatására hóhérrá, később pedig a címszereplő él házasságban Babura Milka álnéven Kalondai Bálinttal. Az *Akik kétszer halnak* megben Opatovszky Kornél felesége, a spanyol arisztokrataként feltüntetett Atalanta di Pelargonio lepleződik le tizenöt év házasság után, amikor megtudjuk, hogy valójában csupán egy egyszerű parasztlány, eredeti nevén Muskatlinek Katalin. A *lőcsei felér asszonyban* Korponayné paraszttasszornynak öltözve altatja el Andrenach lovagot, a császár halálhíréről szóló iratot kicserélve Pintye Gregor, a betyár arcképre. A *három márványfejben* Boboli János ölti fel Fráter Akteon szerepét, hogy kiszabadítsa szerelmét a zárdából, a *De kár megvénülni!*ben Adelphe Philine-ről, az apácáról derül ki, hogy nem más, mint az elbeszélő főszereplő fiatalkori szerelme, Amarillisz, aki bosszút kíván állni egykori kedvesén. A felsorolást természetesen lehetne még bővíteni, aszerint, hogy ki mit olvasott ebből a terjedelmes életműből, illetve hogy mennyit képes felidézni az olvasott szövegek eseményeinek és a szereplőinek sokaságából.

Felvethető tehát a kérdés, hogy a szereplők személyiségével kapcsolatban elmondottak, amik a realizmus szemszögéből hiányosságnak tűnnek, egy másik megközelítésben vajon nem értelmezhetők-e úgy, hogy Jókai műveit mint az identitás megalkothatósága iránti kétely szövegeit teszik újraolvashatóvá. A kérdésfelvetés mindenesetre nem teljesen új és önkényes, hiszen Szilasi László többek között éppen ezt a problémát boncolgatta a *Szegény gazdagok* kapcsán. Miközben elvileg Fatia Negra és Hátszegi azonossága magyarázná meg az álarcossal kapcsolatos eseményeket, valójában mindkettejükről elmondható Szilasi kifejezésével, hogy „nonentitások,”²⁹ egyikük személyiségében sincs egy hozzáférhető, megérthető, meghatározható belső mag, ahogy a tanulmány vége felé olvashatjuk: „A belső mag, a szerepekkel körülfont üresség, a csak bepólyálva látható *láthatatlan ember* örökre titok maradt. (...) A szerepek mögött a Semmi van.”³⁰ Kissé emlékeztet ez a megfogalmazás Sötér István könyvének egy szöveghelyére, ahol arra kér minket, hogy „próbáljuk magunk elé idézni valamelyik hőst: a látszatra oly élő vonások mögül a semmi bámul ránk.”³¹ Fried István is foglalkozott annak a lehetőségével, hogy az „ügynevezett túlzások és következetlenségek az egyneműség és teljesség megtörésének lehetőségeivel kecsgetnek.” Fried az *Egy játékos, aki nyer* kapcsán vetette fel a lehetőséget, hogy a főszereplő önazonossága megbomlik a különböző társadalmi szerepek és létszférák nyelviségében: „(...) a világban magukat leplező, maszkot öltő, valódiságukban nem mutatkozó személyiségek ágálnak, akiknek 'többnyelvűsége' nem a megértést segíti, hanem a rejtett célokat szolgálja.” A kalandregényben pedig a „bármily játékosan 'végrehajtott' én-sokszorozódás (amely

legalább egy időre zárójelbe teszi az ént) előbb a játékot mint a leplezés eszközeit viszi színre, utóbb az én-ek által beszélt nyelvek hiteltelenedését eredményezi.”³²

Az identitás problémájának egyik legérdekesebb esete mindenesetre az előbb említettek mellett *A tengerszemű hölgy*, amely „a szerző önéletrajzának egy töredéke, amelybe be van foglalva a regény.”³³ Jelen kontextusban azonban nem annyira az önéletrajzi vonatkozások, vagy az önéletrajz és a fikció viszonya az érdekes, hanem a címszereplő identitása. Jókai, illetve az empirikus szerző regénybeli fikcionált alakmása kamaszkorában ismerkedett meg a szépséges Erzsikével, akibe egy ideig szerelmes volt. Erzsike azonban máshoz ment férjhez, és az elbeszélő le is mondott róla (különösen mivel rövidesen találkozott élete nagy szerelmével, Laborfalvy Rózával). Az évek múlnak, és Erzsike időnként fel-feltűnik a szerző életében, elmesélve mindazokat az eseményeket, amelyek a találkozások között megtörténtek vele. Az érdekes az, hogy Erzsike mindig más férfi feleségeként bukkan fel, valóságos házasságszédelgőként, mágnum az utolsó férjének meggyilkolása miatt börtönben végzi az életét. Férjével együtt az identitása is folyton változik: időnként áldozatnak tűnik (pl. Bagotay Muki mellett, vagy a Klatopillet kötött házasságában, amikor a férfiről kiderül, hogy egy másik felesége is van), máskor könnyűvérű nőként cselekszik (amikor Gyuricza Péter kedveseként parasztasszonynak áll), aztán pedig vérfagyasztó kalandokba keveredve igazi önfeláldozó hőrozként verekszi át magát a veszélyeken (Rengetegi helyett a szabadságharc alatt). Gyulai is kiemeli, hogy a regényben eldönthetetlen, hogy Erzsike kacér, könnyűvérű nő, vagy romlatlan lelkű lény, aki az igazi társat keresi. A bizonytalanság olyan nagy, hogy „Erzsikéből minden lehet már: tengeri szörny vagy légi tündér, csak olyan nő nem, akit megérthetünk s aki iránt érdeklődhetünk.” Ennek következtében tanácstalanul állunk a mű előtt: „Ha a cselekményt nem táplálja a jellemrajz ereje, csak események halma-za marad, ha a jellemrajz nincs szervi kapcsolatban a cselekvénnyel, érthetlenné vagy önkényessé válik.”³⁴ A szövegben tehát maradéktalanul megvalósul az identitás megbomlásának a Péterfy által bemutatott esete, ahol egy adott szereplő teljesen különböző jellemvonásokat mutat a különböző szituációkban.

A szöveg tehát Gyulai gondolkodásában eléggé jellegzetes és paradigmikus esete volt azoknak a problémáknak, amiket Jókainál kifogásolt. A regénynek ezzel szemben egy egészen másfajta értelmezését dolgozta ki Fried István. Először is kiemelte a narráció összetettségét, hiszen a regénynek az említett eljárásból következően több elbeszélője van: az elsődleges elbeszélő mellett Erzsike élettörténetét maga a tengerszemű hölgy beszéli el. Egy izgalmas epizódban azonban egy újabb narrátor lép fel: Erzsike kalandjait a szabadságharc idején Bálványosi is elmeséli a társaságnak, az ő előadásban viszont alapvetően megváltozik a történet modalitása. Erről az elbeszéléstről pedig ismét Erzsike számol be, a történet elbeszélői tehát megsokszorozódnak. A többszólamú, többszintű elbeszélésben pedig „együtt lelhető fel az emlékezés, az elbeszélés és annak paródiája,”³⁵ az eseményeket ilyen módon több különböző, de egymással egyenrangú perspektívából látjuk. A perspektívák többszöröződése mellett szintén egy decentralizált szövegvilág létrejötte felé mutat identitásának megragadhatatlansága is, amely többféleképpen is reflektálódik a szövegben. Először is a központi metafora (a tengerszem) révén, amelynek hosszú leírása bevezeti a regényt: amellet, hogy a tengerszem örökké változásban van, ezáltal ellehetetlenítve saját reprezentációját, egyúttal elrejtí saját mélységét, csupán a felületét

kínálva fel a percepció számára.³⁶ Érdekes módon a tengerszem ezzel lényegében a Sötér által megfogalmazott paradox „felszín mélységének”³⁷ allegóriája lesz. Másfelől, a metaforikus megjelenítés mellett a szöveg önreflexív módon is reflektál az identitással kapcsolatos dilemmára, hiszen Erzsike a regényben maga kéri fel a szerzőt, hogy írja meg az ő életének történetét, feljogosítva őt arra, hogy a történetben csinálhat belőle bármit, angyalt és ördögöt egyaránt. A kettő között azonban nem könnyű dönteni, hiszen „mindkét lehetőség ott rejlik a személyiséggé válni akaró nőben, aki a körülményekre reagál: könnyelmű leány és hősnő, tévesztő és tévesztett, megcsalt és bosszúálló, naiv és számító, áldozat és gyilkos, mikor melyiket hívja elő a sors.”³⁸

A regényben azonban nem csupán a fentebb bemutatott módon kérdőjeleződik meg az identitás megalkothatósága, hanem igen érdekes megvalósulásaival találkozhatunk az identitás elbizonytalanodásának azzal a harmadik lehetőségével, amire fentebb láttunk már néhány példáját. A következőkben Fried értelmezését továbbgondolva megkísérlem bemutatni azt a játékot, amelyet a szerző a szerepekkel végez. A szerepekkel való játék a nyolcadik fejezetben veszi kezdetét, amikor Erzsike a Bagotay Mukival való esküvője után nem sokkal bekopogtat az elbeszélőhöz, hogy elmesélje rövidke házasságának történetét. Az egybekelés után rögvest kiderült, hogy a közös élet a férj léhasága miatt (iszik, kártyázik) pillanatnyi boldogságot sem hoz az újdonsült asszonykának. Az sem maradt sokáig titokban, hogy Muki összeszűri a levét a szarvasmarhacsordáját őrző gulyás, Gyuricza Péter feleségével. Amíg ők ketten a tanya zárt ajtaja mögött egymás társaságát élvezték, Erzsike magára öltötte a gulyás feleségének levetett ruhadarabjait, és innentől kezdve ő lett Gyuriczáné, helyet cserél tehát a másik asszonnal. Ez a szerepcseré Muki hűtlenségétől függetlenül egyébként is ínyére volt Erzsikének, hiszen, mint elbeszéléséből kiderül, már az első találkozáskor sem hagyta hidegen a gulyás nyers férfiasságának, barna, izmos karjainak erotikus vonzereje. Ez a szerepcseré viszont újabb helyettesítésekhez kapcsolódik, amibe az elbeszélő is belekeveredik. Gyuricza neve valamivel korábban, a hatodik fejezetben Bagotay Muki szájából hangzik el. Itt még az esküvő előtt vagyunk, Bagotay és az elbeszélő egyaránt udvarolnak Erzsikének, és Muki azzal fitogtatja az erejét, hogy elmeséli, minden három mérkőzésben kétszer mindig legyőzi birkózásban a robosztus gulyáslegényt (később persze kiderül, hogy az ilyen győzelmek alkalmával anyagilag mindig kártéríti az ellenfelét). Az elbeszélő néhány bekezdéssel később olyan heves vitába keveredik Mukival, hogy dulakodásba kezdenek, és sikerül a kanapéhoz csapnia riválisát. Ekkor hangzik el a szájából a mondat, miszerint „Vagyok én is Gyuricza Péter!”³⁹ Ezt a mondatot a fejezetcímbe is kiemeli, majd újra leírja, miután Erzsike elmesélte a Gyuriczával kapcsolatos eseményeket.⁴⁰ Az elbeszélő itt nem közvetlenül azonosul Gyuriczával, hanem azáltal, hogy hozzá hasonló szerepet tölt be egy azonos szituációban. Ez az azonosítás hasonló a Freud *Álomfejtésében* leírt *keverékszeméllyel*, amikor az álomban két személy azonosul egy közös elem (fizikai hasonlóság, hasonló cselekvés) révén.⁴¹ Az ilyen azonosítás mindig valamiféle elfojtott vágy kifejeződésére szolgál (bárcsak az egyik személy lenne olyan, mint a másik, vagy lenne a másik helyében), és a regényben is egy vágyat fejez ki, hiszen a hatodik fejezet felől olvasva világos a jelenet értelme: ha Erzsike Gyuricza felesége, az elbeszélő pedig lehet Gyuricza is, akkor van rá esélye, hogy övé legyen az áhított nő (a hatodik fejezet végén még egyaránt vonzódik Erzsikéhez és Laborfalvi Rózához). Mindezek alapján úgy tűnik, hogy az identitás instabilitása a vágy jelenlétével függ össze.

A továbbiakban azonban egészen másként alakul a szöveg, és a kilencedik fejezetről a tizennegyedikig tartó szakaszban az identitásváltások sorából kialakuló szerepjáték leválik a vágyról. Ez a szakasz Jókai Tardonai bujdosása idején játszódik. Az elbeszélő itt Benke Judit névre kap leveleket a feleségétől, Rózától. Amikor két földesúrral beszélget, már Benke Albert néven mutatkozik be. Albert nem más, mint Róza testvére, aki életét veszítette a szabadságharcban, és maga is színészként kereste a kenyerét. Ennek a beszélgetésnek a során kerül szóba Bálványosi Bálint, a színházigazgató, aki a forradalom alatt szőke haját feketére festette, nagy bajuszt és kecskeszakállat növesztett, és Rengetegi Tihamér néven harcolt a haza ellenségeivel. A direktor arra vár, hogy újra kinőjön az eredeti szőke haja, „akkor ismét előjön, mint Bálványosi Bálint, s ki meri azt mondani, hogy ő valaha Rengetegi Tihamér volt?”⁴² Nem sokkal ezután történik, hogy egy őszi napon az elbeszélő felmászik festeni az Örvény-kőre (más néven Pagonyoltárra) a Bükk erdejében, és itt összetalálkozik a már emlegetett Bálványosi Bálinttal. A férfi azonban nincs egyedül: vele tart párja is, akiben a szerző megdöbbenve ismeri fel Erzsikét. Bálványosi, a szabadságharc vakmerő hőse hamar lelepleződik: amint két közeledő emberi alak tűnik fel a hegyen (akikről később kiderül, hogy pusztán békés erdőkerülők), elrejtőzik előlük egy barlangban. Ekkor meséli el Erzsike Bálványosi (illetve Rengetegi) hőstettének és őrnaggyá való előléptetésének igaz történetét. Amikor a szabadságharc idején a férfit azzal bízták meg, hogy Komáromból egy fontos üzenetet vigyen el Debrecenbe a kormánynak, onnan pedig a válasszal térjen vissza Komáromba, ő kártyán elvesztette az utazás költségeinek fedezésére szolgáló ezer forintot. Erzsike ekkor elhatározta, hogy ő fogja megtenni Rengetegi helyett a veszélyes utat. Erzsike ilyenformán tehát a férfi megbízatását teljesítve Rengetegi bőrébe bújik, az ő helyét vette át, és Debrecenben tényleg az ő szerepében jelent meg. A szerepjátéknak itt bonyolultabb struktúrájával találkozunk, mint a már említett példák esetében, hiszen itt nem pusztán egyetlen személynek egyetlen szerepével van dolgunk, minthogy a nő itt egy olyan ember (Rengetegi) bőrébe bújik, aki maga sem valódi személy. Rengetegiként viszont egy további szerepet is eljátszik: az arcát sötétre festve muzikus cigánynak öltözve indul útnak, három valódi cigányzenész társat fogad maga mellé. A szerepek tehát megsokszorozódnak, és a szerepjáték eddig bemutatott, mondjuk így, horizontális struktúrája helyébe egy vertikális szerveződés kerül, ahol az egyes szerepek mögött mindig egy újabb szerep működik, az álarcok alatt újabb álarcok rejlenek. Nem egy személyiséghez kapcsolódik hozzá egy vagy több szerep, hanem egymáshoz rendelődnek hozzá a szerepek, a szerepeknek vannak újabb szerepeik. A szerep nem a személyiség egy (mondjuk a szociális viszonyok által meghatározott) létezési módja, nem a személyiségben immanensen bennefoglalt lehetőségek egyik lehetséges kibontakozása, nem is egy lényegiség vagy egy ösztönalkat elfojtásának eszköze, hanem az identitás destabilizációjának eszköze.

A dolog akkor válik különösen izgalmassá, amikor Erzsikének Debrecenből vissza kell térnie Komáromba. Ezen az úton, mint elmondja, nem mehet cigányként, hiszen nem lehetne magyarázatot találni arra, miért akar egy cigány az ostromlott várba bejutni. Ezért tehát útlevelet kér a katonaságtól Bagotay Jánosné nevére (Erzsike ekkor még nem vált el az első férjétől, Bagotay Mukitól), azt hazudva, hogy ő majd az asszonnyal együtt, annak kocsisaként fog bejutni a városba. Bagotay Jánosnének (vagyis magának Erzsikének) ugyanis Komáromi lakosként vannak elintézni való

dolgai a városban, ezért a várost körbezáró osztrák katonaságból senki sem gyanakszik arra, hogy magánügyei mellett titkos üzenetet is kézbesít. Erzsike most Rengetegi Tihamérként adja elő Bagotayné, vagyis egy másik ember álszemélyiségét alakítva, annak további szerepeként, álcájaként játssza el önmagát. A szerep és a személyiség konstitutívna gondolt különbsége tehát felszámolódik, illetve perspektivikussá válva dinamizálódik a szerepjátéknak ebben a labirintusában. A Komáromba visszatérő Erzsike önmaga felől nézve azonos önmagával, Rengetegi perspektívájában viszont az ő, vagyis egy fikcionális személy újabb álneve, egy szerep szerepe.

Amikor aztán Rengetegi tiszteletére díszlakomát rendeznek, a színpadról lett katoná eladja a közönségnek mindazt, ami Erzsikével történt az utazás során, különösképp kihangsúlyozva azt a borzalmas eseményt, amikor a cigánynak öltözött nőt kísérő két valódi cigányt éjjel az erdőben felfalták a farkasok: „Ő volt a cigányprímás, aki negyedmagával keresztülmuzsikálta magát valamennyi ellenséges táboron. (...) Hát mikor arra a jelenetre került sor, a farkasokkal! Az volt a drasztikus előadás. A valóság nem volt rettenetesebb, mint ahogy ő előadta. Hajmeresztő részletezés, borzadalmas fantázia.”⁴³ Bálványosi most lényegében az ő szerepét (Rengetegit, cigányként) eljátszó Erzsikét játssza el saját (újabb) szerepeként. A szerep tehát maga sem identikus fenomén, hiszen széthasad más szerepekké, egy szerepet többen is eljátszhatnak, aztán más személyiségek egy további áttétel eredményeképpen tovább játsszák saját szerepüket, amelyet előzőleg mások keltettek életre. A szerepeknek ebben az állandó helyettesítésekre épülő játékában végül visszakereshetetlenekké válnak az igazi személyiségek. Csak szerepek léteznek, amiket többen játszanak el, mögöttük pedig nincsenek szubsztanciális, identikus szubjektumok. A cselekmény fordulatossága tehát, ami Péterfy szerint a szövegek széttagolódásához vezet, itt összefügg az identitás problémájának felszínre hozásával, még akkor is, ha ez nem a reflexió vagy a poétikai megalkotottság, hanem az elbeszélés szintjén megy végbe. A szövegben minden meglepő fordulat egy-egy identitásváltásnak felel meg, és a mesélő(k) meghökkentésének vágya végül is egy modern probléma dramatizálását hozza létre.

A tengerszemű hölgy szemének örökös változása tehát a jellemének megragadhatatlanságára utal, ami lehetővé teszi számára, hogy a regényben az önazonosság lehetőségét megkérdőjelező identitásváltások decentrált játékának generatív magjaként működjön. Ám Erzsike nem csupán a szereplők identitását rombolja le, hanem az elbeszélőt is. A tizennegyedik, *A démon-csáb* címet viselő fejezetben felajánlja az elbeszélőnek, hogy álnéven utazzon vele Párizsba. Ez nagy kísértés a szerző számára, hiszen utólag visszagondolva sem kétli (ezzel kiváltva Gyulai erőteljes iróniáját), hogy akárcsak hazájában, frankhonban is sikeres alkotó lehetett volna belőle. Ám a szerző elég erős morális alkattal rendelkezik ahhoz, hogy ellenálljon a csábításnak. A morális aspektus úgy kapcsolódik a döntés indoklásához, hogy az elbeszélő kifejti: a francia közönségnek csillogó, szatirikus, erotikus, egyszóval morálisan elítélhető regényeket írt volna, amik joggal váltanák ki a szülők felháborodását. „Ah! Mennyire más ember lett volna belőlem! Ha én akkor ővele elfutok, most én volnék a realista írók céhmestere: mert erotikus láng, szatír véna és luxuriózus fantázia bennem is volt annyi mint azokban; de nem használtam – azért, mert magyar közönségnek írtam. Ma milliók olvassák a munkáimat, s átkoznának az apák

és anyák, akiknek a gyermekeiket megrontám léssen. Én meg nevetnék rajtuk, a potrohomat ütve, amit mint idealista író nem bírtam megszerezni”⁴⁴ Fried István felveti ezzel kapcsolatban a kérdést, hogy igaza van-e Jókainak, amikor azt állítja hogy nincs benne erotikus fantázia, hogy vajon tényleg hiányzik-e regényeiből mindaz, amiről itt beszél, Fried szerint ez a fantázia nagyon is megmutatkozik más regényeiben.⁴⁵ Nos, szerintem nem kell ilyen messzire menni: maga *A tengerszemű hölgy* az a mű, amihez hasonló regények írását Jókai itt elutasítja. A szerző az idézetben önmagát idealistának nevezi, a regényben viszont, ahogy Fried is hangsúlyozza, „hiányzik, de legalább is alig érzékelhető közvetlenül az a felsőbb erkölcsi instancia, amelyre hivatkozva meg/el lehetne ítélni Erzsike tetteit.”⁴⁶ Vagyis a morális meghatározatlanság, ami miatt az elbeszélő elutasítja Erzsike kérését, végül is megvalósul magában a regényben. Amit az elbeszélő saját regényének szereplőjeként, a regényen belül elutasít, azt megteszi mint magának a regénynek a szerzője. Az elbeszélő identitása meghasad, a regény kint-je és bent-je között feloldhatatlan ellentét keletkezik. Bizonyos értelemben azt is mondhatjuk, hogy a regényben szereplő Jókai nem az alakmása vagy a felidézett énje, hanem az álarc vagy szerepe annak a Jókainak, aki a regényt írja.

Az elmondottak alapján nem véletlen, hogy az elbeszélő lényegében kétféleképpen próbálja megörökíteni Erzsikét: egyrészt magában a regényben, másrészt saját regényének szereplőjeként azáltal, hogy megfesti őt. Jókainál, mivel fiatal korában maga is próbálkozott a képzőművészet ezen ágával,⁴⁷ visszatérő motívum a festészet, piktúrákat készít pl. Jenőy Kálmán az *Eppur si muove*-ben vagy Adorján Manassé az *Egy az istenben* (igaz, hogy ők a Jókai-hősökhöz híven sok minden egyéb területen is kiválóan teljesítenek). Itt azonban, ebben az önéletrajzi ihletésű szövegben Erzsike vizuális megragadásának kísérlete kudarcra van ítéelve. Az arc leképezésével nem is lenne gond, ám a szemek kivonják magukat a reprezentáció ilyen eljárása alól: „Hanem aztán, ami ecsettel visszaadhatatlan: az a csodálatos szempár! Az engem egészen kétségbeejtett. Azt hiszem, hogy ha valóságos művész lettem volna, nem jámbor dilettáns, még akkor sem bírtam volna ennek a titkát kibúvárnodni. Mikor már azt hittem, hogy híven visszaadtam, egyet villant a szemem s kárbavesztett az egész munkám.”⁴⁸ A szem, ami (nem csupán itt, hanem általában is), leginkább meghatározza az ember külső megjelenését, lehetetlenné teszi az arc mimetikus leképezését, és ezzel megkérdőjelezi a mimézist. A tengerszem azonban nem csupán azáltal rombolja le a mimetikus kód érvényét, hogy tematikus értelemben véve (az ábrázolt természeti jelenség révén) állandó dinamikájával a festmény statikussága ellen dolgozik, hanem azáltal is, hogy egy metaforikus képpel azonosítja a hölgyet. Mivel a tengerszem egyszerre utal a változó vízre és a személyre is, a metafora pólusai közötti nyelvi oszcilláció mintájára szerveződnek meg a regényben kibomló események is. Az identitás és a regény modalitásának állandó változása, a rögzíthetetlenség, az instabilitás ilyen állapota a nyelv különböző aspektusai közötti oszcillációhoz hasonlatos.

A tengerszemű hölgy mellett a *Fekete gyémántok* a másik mű, amelyben a viszonylagosság tapasztalatával találkozhatunk Jókai életművében. Az írással kapcsolatban, minthogy az első magyar regény, amelynek hőse mérnök és iparos, a szakirodalom szerzői egyrészt Jókai világnézete iránt érdeklődtek, a technikához, a kapitalizmus-hoz, a szocialisztikus gondolatokhoz, a munkássághoz való viszonyát vizsgálták,

másrészt pedig a főszereplő Berend Iván és Evila jellemével foglalkoztak. Ez utóbbi témában (Péterfy nyomán, aki Jókairól alkotott negatív véleményét jórészt erre a regényre alapozta) többnyire elmarasztalóak az ítéletek.⁴⁹

Itt azonban nem ezekkel a tematikus kérdésekkel kívánok foglalkozni,⁵⁰ és nem is az identitás instabilitásával, amire egyébként ebben a regényben is akad példa.⁵¹ Sokkal érdekesebbnek bizonyulhat itt annak a vizsgálata, hogy miként jelennek meg a műben a különböző világok, és ezek színrevitele hogyan függ össze a regény nyelvvel, metaforikájával. A regény két helyen ad egy-egy hosszabb leírást olyan világokról, amelyek radikálisan különböznek a kortárs társadalomtól, térben és időben elérhetetlen távolság választja el azokat Berendék világától, és ontológiailag egészen más státusúak, minthogy egyikük sem valóságos. Az érdekes az, hogy a regény mindkét világgal kapcsolatban explicit utalásokat tartalmaz azok nyelvi megjelenítésére vonatkozóan, a következőkben ezeket kíséreltem meg bemutatni és értelmezni.

Az első ilyen szakasz a regény rövidke első része, amelyben az ősidőket írja le a szerző, amelyben még élőlények voltak azok a létezők, amelyek a történet jelen idejére szénné váltak. Ezt a szakaszt sokat dicsérték a fantáziadús leírása miatt, de el is marasztalták a tudálékossága miatt, a *Borsszem Jankó* például már megjelenésének idején közölt paródiát róla.⁵² A téma megjelenítésénél azonban érdekesebb a szöveg önreflexív aspektusa, mely a megjelenítés nyelvére vonatkozik. A regény egy a *Tóra* teremtéstörténetére való utalás révén egy másik könyv, a *Biblia* megidézésével kezdődik: „A Pentateuchnak igaza van a teremtés hatnapos voltára nézve.” Erről az igazságról azonban rögvest kiderül, hogy nem szó szerint értendő, a napok metaforikusan évszázadokat jelentenek: „Csakhogy a napokat isteni fővenyórával mérte, amiben minden lecsorgó fővenyszem: egy év. Az egész nap azután százezer év.”⁵³ A mítosz szövegének nyelve tehát alkalmas arra, hogy értelmezze, megjelenítse a világot, de maga is értelmezésre van utalva, hiszen nem szabad szó szerint vennünk, amit ott olvashatunk, mert az csak félreértést szülne. Néhány sorral később megjelenik egy másik, metaforikus értelemben vett könyv, ami nem más, mint maga a föld kérge: „Van egy nagy könyvünk: a föld kérge. Annak valóságos lapjai vannak, mint a könyvnek a levelei, egyik a másikra fektetve, minden lap tízezer, százezer (ki tudja, mennyi) évet képvisel. A vakmerő emberi tudásszomj keresztülfúrta e lapokat ásóval, kalapáccsal, vésűvel, fúróval. Minden lap tele van írva betűkkel, tudósításokkal, miket egyik százezred év a másiknak hagyott hátra: örök halott és örök beszélő tanújelekkel. Az emberi szellem megtanult azokból olvasni.”⁵⁴ A föld rétegei tehát egy könyv lapjaiként simulnak egymásra, anyagukkal és a bennük megőrzött materiális nyomokkal olyan jeleket alkotnak, amelyeket a kellő kompetenciával rendelkező befogadó, vagyis a tudós (a későbbiekben tudományos felkészültségét bizonyító Berend Iván) írásként képes elolvasni, a jelek ilyenkor néma, halott nyomokból beszéddé válnak.⁵⁵ A valóságos könyv metaforikus értelmű jelölői után egy chiasztikus áttétel révén tehát egy metaforikusan értett könyv jelenik meg, amely materiális jeleket, tényleges dolgokat tartalmaz. Bár a két könyv jelrendszere eltér egymástól, mindkét könyv a múltat teszi hozzáférhetővé a maga kódrendszerével. Az egyik a mítosz, a másik a tudomány nyelve. A két radikálisan eltérő nyelv hasonló abban, hogy mindkettő értelmezésre van utalva, a mítosz metaforikusan szól hozzánk, a tudós pedig meg kell tanulnia olvasni a földtani jeleket: „Az eltemetett idők állat-és növényvilága ott fekszik kővé vált maradványaiban ez örök lapokon,

s a vizsgáló szemei előtt hosszú sorban megelevenül mindegyik.” A múlt tehát nem közvetlenül a maga objektív tárgyiségában áll eléink, hanem egy közvetítő jelrendszer segítségével. Az élettelen dolgok megelevenednek a tudós szeme előtt, az olvasás tehát élővé varázsol egy halott világot, ám a jelenbeli materiális nyomok csak egy hermeneutikai aktus közvetítésével teszik fenomenálisan elérhetővé a múltat.

A regényben a későbbiekben a tudomány és a mítosz, illetve az érzelmek nyelve több helyen is egybeíródik, a nyelvek közötti ilyesfajta fordítás adja a szöveg fő varázsát. Iván a regény elején az égitesteket modellezi otthon a szobájában. A fő célja az, hogy megtalálja a megoldást az állandóan fenyegető bányatűz ellen. Ehhez azonban magát a tűz jelenségét kell megértenie. A világmindenség alapanyaga a tűz, ebből állnak a napok, ebből jöttek létre a bolygók, a tűz az anyaga az üstökösöknek: „Az egész világot a tűz tartja fenn. A nap maga s minden állócsillag nem egyéb, mint tűz. Teljesen olvadt állapotban lévő anyag.”⁵⁶ Az őselem a tűz, és Iván úgy gondolja, hogy ha megértené, mitől alszanak ki időnként a világűrben a tüzek, akkor magát a tűz alaptermészetét értené meg, és ez képessé tenné arra, hogy megfékezze a bányatűzet is. A tűz és annak tanulmányozása egyszerre folyik tudományos és metafizikai szinten. Valamivel később, amikor Iván beleszeret Evilába, megpróbálja elfojtani ezt a szenvedélyt. Ám a szív szava erős, ezért a férfi ráparancsol a szívre, hogy ne zaklassa őt, megpróbálja az uralmat visszaszerezni a lázadó szerv fölött: „Végezd a dolgodat, szolgál! Én vagyok a te urad és királyod! A te dolgod semmi egyéb, mint a kék érből felszivattyúzni a carbonicumot, átkergetni a tüdőre, a tejmirigyből átszívni a chylust, vért alkotni belőle, az artériákat ébren tartani, a vénák zsilipeit kinyitni! Bajodat atrofíának, hipertrófiának hívják, de úr nem vagy itt!”⁵⁷ Berend belső küzdelme tehát nem pusztán az érzelmek szintjén folyik, hanem a különböző reprezentáló diskurzusok közötti versengés szintjén is: a tudat azáltal küzd az érzelmek ellen, hogy egy jelölőnek (a szívnek), ami metaforikusan az érzelmek diskurzusának központi figurája, referenciális, azaz biológiai értelmet ad. A nyelvek egymásba íródnak, de versengenek is egymással.

Visszatérve a mű elején leírt őskori világra elmondhatjuk, hogy az őslények küzdelmének, élete jeleneteinek elbeszélése nem más, mint a néma jelek olvasata, ennek az olvasatnak a megjelenítése. A múltnak ez a színrevitele ugyanakkor nem független a jelen perspektívájától: az őskort a szöveg a jelenkor társadalmának metaforáival jeleníti meg. Ebben a metaforikában a múltnak megvan a nemessége a lovak őseinek formájában (hippotherium) megvannak az uralkodói a mamutok képében, a hangyák az őskor építészeiként gondoskodnak az 'indusztria' fejlődéséről, az ácsdarazsak az őskor kézműveseiként szorgoskodnak. Vannak komédiások is, akik a mamutok királyi udvaraiban szórakoztatják az uralkodó család megtermett egyedeit (a pithecusok és a szatyrok pl. pantomimeseknek, a kajdácok szónokokként jelennek meg).⁵⁸ A múlt a jelek olvasásaként, megszólaltatásaként jelenik meg, de nem objektíven, a jelenkori világtól elválasztottan tárul eléink, hanem a jelenkor társadalmát megidéző jelrendszeren keresztül. Az olvasás tehát, mely ezt a világot élővé, hozzáférhetővé teszi, nem iktatja ki a befogadó nyelvét, hanem hangsúlyozottan ezen a saját nyelven keresztül szólaltatja meg a nyomokat, ad hangot a néma jeleknek. A múlt mint nem referenciális, hanem fikcionált világ tehát csak nyelvek bonyolult összjátékában tárul fel az olvasó előtt, nem a maga közvetlenül hozzáférhető tárgyiségában.

Ehhez a regényen belül önálló szakaszként működő egységhez nagyon hasonlít az a fejezet, ami Berend Ivánnak a Theudelinda grófnő estélyén felolvasott művének szövegét tartalmazza, hiszen az is egy távoli világot jelenít meg, Delejországot írja le *Iván felolvasása* címmel.⁵⁹ Míg az előző világ időben esett távol a miénktől, addig Delejországot a beláthatatlan térbeli távolság választja el attól. Berend idézett szövege azért is különös, mert éppen a fentebb említett értelmezői nyelvek közötti különbséget és összjátékot teszi explicitté azáltal, hogy a regényen belüli szereplőket a szöveg befogadóiaként állásfoglalásra készíti annak nyelvvel és referenciális státuszával kapcsolatban. Látható, hogy a mérnök előadásának hallgatói egészen eltérően vélekednek arról: Géza gróf „esküvel fogadta, hogy ő behatol abba az éjszarki világba”, vagyis ő a szöveg referenciális olvasatát reprezentálja, Eduárd báró viszont „boldogságként,” vagyis fikcióként érti a szöveget, a tudósok a poézist, a költők viszont a tudományt sokallják benne. István gróf pedig egy újabb, még hozzá allegorikus értelmezés mellett teszi le a voksát, társadalmi szatíráként azonosítva a szöveget.⁶⁰ Az a tény, hogy Iván nem reagál érdemben az értelmezésekre, csak mosolyog, jelzi azt, hogy mindegyik interpretációt elfogadhatónak tartja. A felolvasott mű többféle diskurzus egybefűrészeként képzelhető el: egyszerre referenciális, tisztán fikcionális, illetve allegorikus szöveg. Ahogyan egyes Jókai-regények szereplői kaméleonként változtatják az identitásukat, úgy változtatja ez a szöveg is nyelvi létmódját a különböző befogadásmódok eltérő perspektíváiban. A legértőbb befogadónak mégis Angela grófnő bizonyul, aki éppen az előadás nyelvének többszörös jelentésmezőjét ismeri fel, amennyiben az ott az elsősorban inkább a tudományos diskurzus fogalomkészletébe utalt 'delej' kifejezést metaforikusan az érzelmi élet, az affektusok pszichológiai diskurzusába helyezi át, vagyis a különböző nyelvek közötti metaforikus átjárhatóságot teszi a saját beszédét működtető vezérelvű: „De már most a delejnek két pólusa van: dél és éj. Úgy olvastam, az ellensarkak egymást vonzzák, az egyensarkak egymást eltaszítják. Tehát ha Delejországban az oly szívek, kik egymást vonzzák, egymást fel is keresik, s azt hívják szeretetnek, mely meg nem változik soha, akkor lenni kell gyűlöletnek is, mely éppen oly változhatatlan (...).”⁶¹ A grófnő ezzel felismeri a nyelvek közötti fordítás értelemképző lehetőségét,⁶² és ezáltal képes kommunikációs viszonyt létesíteni Ivánnal. Amíg az őskort leíró szöveg a többféle nyelv együttműködését önmagán belül reflektálta, addig itt a szöveg befogadóiak olvasatai mutatják meg annak többnyelvűségét. A fordulatosság, illetve a narratíva törései, amit a fordulat eredményez, ebben a regényben is jelen vannak, hiszen az első és a második részt millió évnyi időbeli törés választja el egymástól, és Delejország betéttörténetként eladott leírása is egy ilyen törést jelent. A regényben ezek a fordulatok, a fantáziavilágok megjelenítései felszínre hozzák a világ nyelvi megjelenítésének problematikáját. Jókainál a különböző távoli, illetve képzeletbeli világok halmozódása meghatározó jelenség, és ez a regény érdekes esete a tematikus jellegzetesség nyelvi reflektáltságának.

A regény szövege tehát különböző nyelvek közötti mozgásként, többnyelvű szövegszerveződésként értelmezhető. Ebben a különös konstrukcióban a tudomány és a tudományon túli diskurzusok (mítosz, fantázia, költői szöveg) metaforikusan egymásba tűnnek, ezzel kimozdítják, dekonstruálják egymást. A tudomány is egy nyelv a több lehetséges nyelv közül, amelyek egyike sem adekvátabb a többinél, viszont képesek ironikusan egymásba írni. A fantázia számára a tudomány fogalmai, felfedezési ugrópontként szolgálhatnak a kalandra, és a felvetett, de egyelőre

megválaszolatlan kérdések is izgatják a képzeletet. A regény szövege így valami hasonló nyelvi működésmódot produkál, mint amit Lyotard a Freud harmadik korszakában keletkezett szövegek jellemzőjeként azonosított, ahol „a tudományosság kifigurázására kerül sor”, a tudomány paródiájára,⁶³ mivel Freudot nem annyira a tudományos meggyőzés és meggyőződés iránti igény, mint inkább a fantázia kalandja izgatja. A tudomány ilyesfajta paródiája egyébként Stanislaw Lem *Kiberiádjára* is emlékeztet, ahol a tudományos diskurzus fogalmai (bolygók, galaxisok, gravitációs erő, radioaktív sugárzás, úrhajók, csillagmérnök stb.) válnak mítikus/mesészerű történetek szereplőivé.⁶⁴

A különböző nyelvek közötti átjáráshoz hasonlóan a regény címe is összetett, több különböző motivikus réteget összekapcsoló szókép. A fekete gyémánt egyfelől a szén, másfelől pedig Evila szemének metaforája, ám a két jelentésirány önmagában is meglehetősen összetett, dinamikus szemantikai struktúrában jelentkezik. Ami az első jelentést, tehát a szénre utaló, a figura értelmezését *A fekete gyémántok rabja* című fejezet elején olvashatjuk.⁶⁵ A gyémánt áttetsző, a szén pedig nem, de anyagukban lényegében azonosak. A különbség azonban mégis óriási közöttük: „És mégis amaz a démon, emez az angyal. (...) Az a közvetítő szellem, akire az Úr rábízta, hogy hajtsa végre a teremtés nagy gondolatait.” A szén óriási energiákat szabadít fel, hajtja az egész világot, így alapvető segítség az ember számára, aki a regény szerint tulajdonképpen az Úr teremtő tevékenységét folytatja. A gyémánt münnerre nem képes, a két anyag közötti különbség tehát a morális értékben ragadható meg. Ez idáig érthető is, de a szöveg ennek elmondása után a következő, meglepő mondatral folytatódik, amivel a szénre utal: „Azért a neve 'fekete gyémánt'. A gyémánttal való azonosítás most éppen azt az értékességet jelöli, amittől a két anyagnak a szembeállításával éppen a gyémántot fosztotta meg (hiszen ebben nincs benne Isten lelke). A gyémánt önmagában nem értékes, a szén viszont azért nevezhető gyémántnak, mert megvan benne az említett érték. A gyémánt tehát csupán a szénre vonatkoztatva jelöl értéket, jelentését (mint a különleges érték manifesztációja) egy metaforikus áttételben nyeri el.”⁶⁶ A regény címébe kiemelt gyémánt jelentése tehát hasonlóan jelölők között mozog, ahogy a regény szövegében is különböző nyelvek íródhatnak egybe. A jelentés tehát nincs jelen egyetlen jelölőben vagy nyelvben sem, hanem csak a közöttük lévő áttételekben, fordításban konstituálódik.

A fekete gyémánt másik jelentése Evila szeme. Ez a jelentés egyrészt (az összetétel jelzői tagja révén) a színbeli azonosságra utal, másrészt pedig (a névszói tag révén) a nő különleges értékét fejezi ki, ami a szépségben és az erkölcsi tisztaságban jelentkezik. Mivel azonban a gyémánt fizetőeszköz is lehet, Evila eltárgyasításának is metaforája, hiszen Kaulman Félix a lányt egyfajta eszközként használja a társadalmi és üzleti életben való boldoguláshoz. Az eltárgyasulás, élettelenesség, anorgánikus képzet egy másik módon is kapcsolódik Evilához: mivel a fekete gyémánt szénre is jelent, ezen az áttételen keresztül Evila szeme a szénrel is azonos lesz. A szén pedig alapvetően a halál metaforája, hiszen a regény két részét éppen az élet és a halál motívuma kapcsolja össze: az őslények, akik az első részben élnek, a második részben anorgánikusá, szénré válnak és vesznek részt. A címbeli metafora tehát bonyolult jelentéshálózatot létesít különböző motívumokkal. Talán éppen emiatt nem véletlen, hogy a nyelvi áttünések mellett a test deformációi is nagy szerepet kapnak ebben a jókai műben: Szafrán Péter ereiben, mivel egyszer evett egy fiatal

fiú húsából, egy másik ember vére is folyik, és úgy érzi, a „megevett húsdarab oda-benn éhezik”,⁶⁸ Iván pedig arról fantáziál, hogy jó lenne Evila testéből kivonni az érceket, amelyekből karperecet készítené, amit mindig magán hordhatna.⁶⁸

A metafora a regény végén válik igazán aktívvá, amikor az említett jelentésirányok dinamizálódnak a szövegben.⁶⁹ Evila itt Iván karjaiba omlik, és azt ígéri neki, hogy örökre az övé lesz, ha meg nem hal, de érzi, hogy meg kell halni. Nem kapunk magyarázatot arra, hogy Evilának miért kell meghalnia, illetve miért érzi, hogy meg kell halnia. Ezután mindenesetre a következő történik: „Azzal Iván karjaiba rogyott élettelenül. Arca, néhány perc előtt még olyan piros, sárga lett, mint a viasz; szemei az imént oly ragyogók, merevek lettek, mint a kő; termete, a múlt pillanatban ruganyos, mint a fakadó rózsa, lankadt lett, mint lehullt rózsalevél”. Evila minden ok nélküli halála nagyon különös fordulat, még akkor is, ha Jókai regényeiben nagyon gyakran haláloznak el fiatal hölgyek egyik pillanatról a másikra (pl. ebben a regényben Angela, *A Névtelen várban* Marie, *Az új földesúrban* Ankerschmidt lovag lánya, Hermine, az *Egy magyar nábobban* Fanny, *A lélekidomárban* Godiva, a *Kárpáthy Zoltánban* Vilma és Liza, *A fehér rózsa* címszereplője pedig képes arra, hogy halottá váljon, amint egy férfi közelít hozzá). Evila élettelené válása mindenesetre a központi metaforában már bemutatott lehetséges jelentéssz összefüggés aktualizációjaként következik be, hiszen Evila gyémántszeje, amely a szénnel való metaforikus azonossága révén mindvégig a halál lehetőségét anticipálta, most ténylegesen kővé lesz, amint azt az idézetben olvashatjuk. Ám ez a halál sem bizonyos, mert a szöveg a következő, a főszövegtől tipográfiaileg elválasztott mondatnál zárul: „De nem halt meg...” Tehát életben maradt, gondolhatnánk, csak hogy a mondat végi három pont ezt a lezárást is kétségbe vonja. A nyitva hagyott lezárás többféle értelmezési lehetőséget enged meg, Zsigmond Ferenc szerint például „Berend Iván feleségül vette Evilát – és most is élnek, ha meg nem halnak”,⁷⁰ a Várkonyi Zoltán rendezte 1976-os filmadaptációban viszont Evila életben marad, de nem lesz az Iváné (a film záróképében tovasétál a bányaváros utcáján), ezen értelmezés szerint Evila csak Iván számára hal meg (Evila szerepében Sunyovszky Szilvia, Ivánéban Huszti Péter). Nem ez Jókai egyetlen regénye, amelynek nincs egyértelmű befejezése, hiszen *Az élet komédiásai* is úgy végződik, hogy két különböző záró fejezetet olvashatunk, amelyekről a szerző egyértelműen kinyilatkoztatja, hogy egyenértékűek egymással, és az olvasó dolga, hogy eldöntse, melyiket fogadja el megfelelő verzióként (az egyikben a szerelmesek megfagynak a Himalája havában, a másikban boldogan élnek tovább Kínában). A *Fekete gyémántok* kétértelmű lezárása viszont radikálisabb megoldás ennél, hiszen itt nincs két elkülöníthető narratív szekvencia, hanem úgy tűnik, mintha maga Evila maradna meg ebben a köztes, lebegő állapotban az élet s a halál határmezsgyéjén.

Nem ez viszont a regény legvége, hiszen következik még egy záró fejezet, ami egyetlen mondatból áll, ez a mondat pedig a következő: „Ami gyémánt volt, gyémántnak marad.” Mit jelenthet ez? Tematikus szinten a szekvenciának az addigiakhoz való viszonya meglehetősen enigmatikusnak tűnik, ezért talán helyesebb arra gondolni, hogy egy túldeterminált metafiguratív instanciával van dolgunk, mely a regény nyelvére vonatkozik, nem pedig Evilára, a szénre vagy a reprezentált világ bármely más tárgyi elemére. A ‘maradni’ ige azért különös ebben a kontextusban, mert láttuk, hogy a szövegben minden változik, tematikusan és metaforikusan is.

Mivel a maradás a 'metafora' görög eredetű szóban megtalálható 'foreign', azaz mozgás ellentéte, a mondat az egyik lehetséges értelmezés szerint a tropologikus mozgás befagyasztását nyilvánítja ki. A regény befejezésével tehát megszűnik a figuráció játéka, lezárul a nyelvek közötti mozgás. Minthogy azonban a gyémánt, ahogy azt fentebb bemutattam, már eleve csak egy metaforikus átvitelben nyer jelentést, a mondat értelmezhető úgy is, hogy a jelentésnek ez a közties állapota, vagyis az egyértelmű jelentés hiánya az, ami megmarad. Lényegében tehát az instabilitás, a nyelvek és jelölők közti átmeneti állapot az, ami stabilizálódik, a regény vége nem zárja le a nyelvek játékát, a sors nem teljesedik be sem az elnyert boldogság, sem a végleges veszteség állapotában, a jelentés megmarad felfüggesztett állapotban, Evila pedig örökre megreked az élet és a halál közti meghatározatlan, megragadhatatlan átmeneti sávon. Ahogyan a regénybeli világok csak nyelvek közötti átjárások eredményként nyerik el fenomenalitásukat, és megmaradnak különböző diskurzusok perspektivikus jelentésképző keverékének, úgy a jelentés is megreked a köztességben, a nyelvek vagy jelölők közti átmenetben, ahogyan Evila szeme is, ami nem gyémánt, de nem is kő(szén), Evila pedig örökre birtokolhatatlan és elérhetetlen, nem lesz Iváné, nem lesz az életé, és a halálé sem.

Jókainál tehát a tanulmány elején említett jellegzetességek, vagyis a szereplők problematikus identitása, a változatos helyszínek, a cselekmény fordulatossága, amelyek miatt az adott irodalomszemlélet elmarasztalta a szerzőt, alkalmasak arra is, hogy olyan konstellációkat hozzanak létre, amelyek egy másfajta olvashatóságot tesznek lehetővé. Jókai egyes szövegei vagy szövegrészei így képesek új arcukat mutatni, és dialógusképessé válni egy másfajta irodalomszemlélet számára. A *tengerszemű hölgy* esetében a meseszöveg fordulatossága az identitás újfajta tapasztalatának megfogalmazódásához vezet, a *Fekete gyémántok*ban pedig a Jókaira jellemző eljárás, a sokféle helyszín, világ megjelenítése egy regényen belül a többnyelvűség és a nyelv figuratív teljesítményének dramatizálását eredményezi.

Nem szeretném viszont mindezzel azt állítani, illetve nem szeretnék annak az elgondolásnak a naiv hitébe esni, hogy létezik Jókai regényeinek egy „hagyományos”, „mimetikus” olvasásmódja, és van ezzel szemben egy „új” értelmezés, vagyishogy létezik egy „posztmodern” Jókai. Nem hiszem azt sem, hogy Gyulai és Péterfy kritikája „elavult” volna, hogy ne lennének ma is érvényesek a meglátásaik. A mimetikus kód és a nyelv reprezentációs elgondolására alapozott olvasásmód végül is nem feltétlenül csak a realista regények nyelvére, illetve a realizmuson iskolázott, továbbá a „naiv” befogadók olvasásmódjára jellemző. A valóságra vonatkozás, a koherencia utáni vágy valószínűleg minden olvasói tudatra vagy olvasási aktusra jellemző valamilyen mértékben, és ebből a szempontból Jókai regényei időnként tényleg bosszantóan következtelenek. Akhilleusz vagy Odüsszeusz például nem realista szövegek hősei, de a jellemük azért összefüggésben áll a történetben foglalt cselekvéseikkel, Jókainál viszont sok esetben egyáltalán nem jellemzőek az ilyen összefüggések, de az identitás megkérdőjelezésében sem olyan következetes, mint *A tengerszemű hölgyben*. Az azonban elmondható, hogy Jókai nyelve és fantáziája eléggé gazdag ahhoz, hogy művei, vagy legalábbis azok egyes részei többféle megközelítésmód számára is beszédesnek és termékenynek bizonyuljanak. A szövegek helyenként képesek annyira összetetté válni, hogy rákérdessenek saját olvasatuk interpretációira, saját nyelvükre is.

Jegyzetek

- ¹ SZILASI László, *A selyemgubó és a "bonczoló kés"*. Osiris-Pompeji, Bp., 2000. 22–28.
- ² *Magyar irodalmi lexikon I. Fősz.* BENEDEK Marcell, Akadémiai, Bp., 1963. 535.
- ³ Uo. 532.
- ⁴ PÉTERFY Jenő, *Jókai Mór*. In: *Összegyűjtött munkái. Első kötet*. Kiadja a Kisfaludy-Társaság. Franklin-Társulat, Bp., 1901. 100.
- ⁵ SZERB Antal, *Magyar irodalomtörténet*. Magvető, Bp. 1934. 371.
- ⁶ PÉTERFY, i. m. 78.
- ⁷ GYULAI Pál, *Jókai legújabb művei*. In: *Uő, Birálatok 1861–1903*. Franklin-Társulat, Bp., 1912. 82.
- ⁸ GYULAI, *Újabb magyar regények*. In: Uo. 100.
- ⁹ Uo. 95.
- ¹⁰ Uo. 94.
- ¹¹ PÉTERFY, i. m. 63–74.
- ¹² SZILASI, i. m. 46.
- ¹³ NÉMETH G. Béla, *Türelmetlen és késlekedő évszázad. A romantika után*. Szépirodalmi, Bp., 1971. 129.
- ¹⁴ NAGY Miklós, *Jókai. A regényíró útja 1968-ig*. Szépirodalmi, Bp., 1968. 252–255.
- ¹⁵ SÓTÉR István, *Jókai Mór*. Franklin Társulat, 12.
- ¹⁶ KULCSÁR SZABÓ Ernő, *A zavarbaejtő elbeszélés*. Bp., 1984. 9.
- ¹⁷ Uo. 23.
- ¹⁸ FRIED István, *Jókai Mór és a világirodalom*. In: *„Mester Jókai. A Jókai-olvasás lehetőségei az ezredfordulón*. Szerk.: HANSÁGI Ágnes, HERMANN Zoltán. Ráció, Bp., 18., 20.
- ¹⁹ FRIED István, *Öreg Jókai nem vén Jókai*. Ister, Bp. 2003.
- ²⁰ SZILASI, i. m. 105–110.
- ²¹ TÖRÖK Lajos, *A történelem (félre)olvasása. Jókai Mór: Erdély aranykora*. In: *Romantika: világkép, művészet, irodalom*. Szerk. SZEGEDY-MASZAK Mihály, HAJDU Péter. Osiris, Bp., 2001. 242–259.
- ²² PÉTERFY, i. m. 86.
- ²³ Uo. 83–84.
- ²⁴ Uo. 90.
- ²⁵ Uo. 76.
- ²⁶ Uo. 93.
- ²⁷ NAGY, i. m. 337.
- ²⁸ „Az Atheneum reklámszövege ezt írja 1876 február 17-én a Hon, s február 19-én a Bolond Istók lapjain(...): *Az élet komédiásai* oly emberekről beszél, kik álarcot viselnek. Másnak mutatják magukat, mint a minők valójában (...).” PETRÓCZI Éva, *Utószó*. In: *JÓKAI Mór, Az élet komédiásai. II*. Unikornis, Bp., 1993. 297.
- ²⁹ SZILASI, i. m. 124–126.
- ³⁰ Uo. 131.
- ³¹ SÓTÉR, i. m. 82.
- ³² FRIED, *Jókai és a világirodalom*. 29–30.
- ³³ GYULAI Pál, *A tengerszemű hölgy*. In.: i. m. 362.
- ³⁴ Uo. 369.
- ³⁵ FRIED, *Öreg Jókai nem vén Jókai*. 66.
- ³⁶ Uo. 69.
- ³⁷ „Örök és kimeríthetetlen anyaga a felület volt s ő tanított meg bennünket igazán annak – mélységeire.” SÓTÉR, i. m. 81–82.
- ³⁸ Uo. 70.

- ³⁹ JÓKAI Mór, *A tengerszemű hölgy*. Akadémiai, Bp., 1972. 62.
- ⁴⁰ Uo. 92.
- ⁴¹ Sigmund FREUD, *Álmfejtés*. Ford. HOLLÓS István. Helikon. Néhány példa a keverék-személyre. Freud egy álmában Irmát azonosítja annak egyik barátnőjével azon az alapon, hogy Irma hasonlóképpen áll az ablakban, ahogyan Freud a másik nőt látta (87). Egy másik álomban Freud az R. rövidítéssel jelölt R. barátját azonosítja régen nem látott nagybátyjával (106).
- ⁴² JÓKAI, i. m. 114.
- ⁴³ Uo. 179.
- ⁴⁴ Uo. 193.
- ⁴⁵ FRIED, i. m. 68.
- ⁴⁶ Uo. 73.
- ⁴⁷ Sőt az irodalom és a képi kifejezésmód közötti határterületet képező sajátos elbeszélő forma, vagyis a képregény is foglalkoztatta, vagy legalábbis annak elődje, a rajzos képsor. Az *Ústökösben* közölte a képregény (egyik) szülőatyjának tartott Wilhelm Busch műveit, Jankó Jánossal pedig közösen tevékenykedett ebben a műfajban, önálló hősökkel, mint például Gömböcz és Csukli. KERTÉSZ Sándor, *Comics szocialista álruhában*. Kertész Nyomda és Kiadó, Nyíregyháza, 2007. 20–22.
- ⁴⁸ JÓKAI, i. m. 19.
- ⁴⁹ Zsigmond Ferenc például Berend Ivánt és *Az elátkozott családban* szereplő Gutai Lőrincet tartja Jókai két leginkább eltúlzott hősének. ZSIGMOND Ferenc, *Jókai Mór*. A Magyar Tudományos Akadémia kiadása, 1924. 321. Gutai Lőrinc az említett regényben mindenkit ámulatba ejt gyönyörű énekével és orgonajátékával, könnyedén földhöz teremt az eróművészt, aki addig az egész világon nem akadt legyőzőre, a hosszú költeményt, amit elmondanak előtte, szó szerit visszamondja (egyetlen hallás után), a kezére tett bilincset játszva elhajlítja, folyékonyan beszél idegen nyelveken, jól úszik, percekig kibírja a víz alatt levegő nélkül stb. Berend Iván tudós, aki aszkéta életet él, de ha kedve tartja, mindenkit legyőz a kártyapartin, bármennyit iszik, meg sem lát-szik rajta, miközben a többiek már alig állnak a lábukon, amikor párbajozik, oda talál a gyáverrel, ahová csak kedve tartja stb.
- ⁵⁰ Nem tartozik a főszövegbe, ezért itt a jegyzetben megemlítem, hogy a személyes véleményem Berend Ivánról az, hogy személyiségének meghatározó eleme az a kivételes megszállottság, amivel a tomboló elemek ellen küzd, hogy megfékezze a bányatüzet, és ezzel Victor Hugo *A tenger munkásai* című regényének főszereplőjével rokon, aki hasonló nekikeseredettséggel harcol a vihar és a tenger ellen, hogy a gőzhajó motorját kiszabadítsa a szikla fogságából. A megszállottság szempontjából egyébként Berend építő jellegű ellentéte lehet a *Minden poklokon keresztülben* szereplő Lebeé László örült szerelmi megszállottságának, ami elől a férfi még a Szentföldre is elmenekül. Hasonlóképpen ritka Jókai regényeiben a fenséges olyan erőteljes megjelenítése, mint itt az égő bánya leírásai, talán csak a *Nincsen ördög* elejének borzalmas vasúti szerencsétlensége fogható ehhez. (Bár Jókainál gyakori a katasztrófák és a lenyűgöző természeti jelenségek leírása, ezek legtöbbször csak a kalandok háttérét képezik, vagy olyan elemekként jelennek meg, amik fölött az ember könnyedén győzedelmeskedik). A pátosz és a fenséges erőteljes jelenléte mellett Jókai regényét rendkívül szórakoztató és hatásos olvasmánnyá teszi az is, hogy ebben a regényben remekel a humor területén is, hiszen Csanta Ferenc hasonlóképpen kiválóan megalkotott, karakteres komikus figura, mint például *A kőszívű ember fiaiban* Tallérossy Zebulon, vagy az idős korában is szándékosan selypítő, anyámasszony katonája Béni bácsi az *És mégis mozog a földben*, továbbá a gyász híreken csemegéző, pletykafészek Mákosné asszony *Az elátkozott családban*.

- ⁵¹ Érdekes metaforikus láncolat alakul ki a szereplők között: Angela grófnő elmeséli Ivánnak Gonzaga Júlia történetét, aki megölt egy lovagot, aki őt ellensége fogságából kiszabadította, mert a lovag meglátta a lábát. Gonzaga Júlia lesz Evila egyik szerepe, amivel meztelen lába miatt megbotránkoztatja Árpád édesanyját. A meztelen láb motívuma viszont felidézi Iván és Evila első találkozásának jelenetét, hiszen a narrátor itt hangsúlyozza a lány lábának szépségét. Szintén egy metaforikus struktúrában jelenik meg Angela grófnő szörnyű halála: míg Iván a bánya lángoló poklában járva olyan tűzálló ruhát visel, amely megvédi őt a tűztől, addig Angela ruhája meggyullad a kandalló tüztől, és pokollá válik rajta.
- ⁵² Vö. a kritikai kiadás utószavával. i. m. 319–321.
- ⁵³ JÓKAI Mór, *Fekete gyémántok I.* Akadémiai, Bp., 1964. 5.
- ⁵⁴ Uo.
- ⁵⁵ A szövegben a földtörténet emlékei továbbra is a beszéd, a nyelv metaforáin keresztül, mint hanggal rendelkező instanciák jelennek meg.
- ⁵⁶ Uo. 46.
- ⁵⁷ Uo. 65.
- ⁵⁸ Uo. 20–22.
- ⁵⁹ Uo. 202–224.
- ⁶⁰ Uo. 226–227.
- ⁶¹ Uo. 229.
- ⁶² Eisemann György *A köszívű ember fiaiból* emelt ki hasonló eseteket, ahol a (német és magyar) nyelvek közti fordítás tematizálódik, pl. Ödön és Jenő nevének elvétele, illetve „Rideghváry Bence tisztsége, az *administrator* is két értelemre bomlik.” EISEMANN György, „*Elmondom, ahogy megértem.*” *A forradalom elbeszélése Jókai Mór A köszívű emberi fiai című regényében.* In: *Az elbeszélés módozatai.* Szerk. JÓZAN Ildikó, KULCSÁR SZABÓ Ernő, SZEGEDY-MASZÁK Mihály. Osiris, Bp., 2003. 183.
- ⁶³ Jean-Francois LYOTARD, *Apátia az elméletben.* Ford. SIMON Vanda. In: *Pszichoanalízis és irodalomtudomány. Szöveggyűjtemény.* Szerk. BÓKAY Antal, ERŐS Ferenc. Filum, Bp., 1998. 271–272.
- ⁶⁴ *A Hogyan kezdődött a ködök menekülése?* című novellában például az univerzum tágulásának tudományos témájára ad mitikus választ, ezzel megfosztva a tudományt látszólagos autoritásától és a mítosszal szemben tételezett fölényével, amennyiben a tudomány önmagát a mítosznál adekvátabb világtértelemezési módként gondolja el: a csillagködök a szöveg szerint azért tágulnak, mert az „előző világegyetemben” (!) élt két tudós, akik azon vetélkedtek, hogy melyikük az okosabb. Alkottak egy-egy szörnyeteget (az egyik atom nagyságú volt, a másiknak a terjedelme több galaxis), a lényeket egymásnak ugrasztották, és azok olyan hevesen harcoltak, hogy az egész előző világegyetem felrobbant, a robbanás pedig lényegében azóta is tart.
- ⁶⁵ JÓKAI, i. m. 41.
- ⁶⁶ A kő és a gyémánt közötti metaforikus játék egyébként nem csupán ebben a szövegben figyelhető meg: *A köszívű ember fiaiban* például Baradlay Kazimír szíve válik referenciálisan (a betegség hatására) és metaforikusan is kövé, miközben Baradlayné szíve is köszív, de egészen másképp: „Köszív, de gyémántszív! A gyémánt az a kő, aminek lelke van”. Látható, hogy itt a tanulmányban elemzett mozgás inverze valósul meg, itt a gyémánt képviseli a morális értéket a kővel szemben. Az idézetet Eisemann György is elemzi. EISEMANN, i. m. 184.
- ⁶⁷ JÓKAI, i. m. 71.
- ⁶⁸ Uo. 64.
- ⁶⁹ Uo, II. kötet. 263–264.
- ⁷⁰ ZSIGMOND, i. m. 321.

N. TÓTH ANIKÓ

A regény: haladék

Beszélgetés Závada Pállal

– *A köztudatba a Jadviga párnája című regényével került be, melynek megjelenésekor 43 éves volt. Mivel foglalkozott a Jadviga előtt? Miért váltott?*

– Hát én folyton váltottam, pontosabban a helyemet kerestem. Miután '78-ban végeztem a Pécsi Tudományegyetemen, amely egyébként a pesti Közgazdasági Egyetem kihelyezett tagozata volt, gyakornokként szociológiát tanítottam a Társadalomtudományi Tanszéken. Ezzel együtt jelentkeztem az ELTE szociológia kiegészítő szakára. A szociológiát imádtam, volt is benne gyakorlatom, hiszen egyetemista korunkban nagyon sokat kérdőíveztünk, interjúztunk Pécssett meg a környékén, aztán másfelé is. És hát ezt a szakmai fölvérezettséget használtam föl arra, hogy megint csak ne azzal foglalkozzak, ami ki volt nekem tűzve: a szociológia tanításával. Hanem Tótkomlóson nekiálltam föltérképezni a falum meg a családrom múltját, ezeknek az eszközöknek a használatával, ezek birtokában. Közben pedig Ferge Zsuzsa fölfogadott egy kutatásba, amit éppen akkor indított el a Szociológiai Kutatóintézetben. Ami azt jelenti, hogy én '81-ben pesti lettem, és tizenkét éven keresztül a Szociológiai Kutatóintézetben szociológus voltam. Ugyanakkor persze azt is sejtettem, hogy azt a fajta szociológiát sem fogom művelni igazán, mert nem vagyok egy tudós alkat. Jobban érdekelt, hogy könyvet szerkesszek mindabból, amit sikerül összeszednem, mégpedig könyvet a szociográfia eszközeivel. Ez lett a *Kulákprés*, ami eddig három kiadást ért meg. Az első '86-ban jelent meg, amikor Ferge osztályán dolgoztam, intézeti kiadványként, és rögtön neki kezdtem egy másiknak, amely a szlovák–magyar lakosságcserevel foglalkozott volna, ha könyv lett volna belőle. De csak részpublikációk születtek meg. Ez volt nekem a nyolcvanas évtized. Közben csináltam az interjúkat, meg filmeztünk. Dokumentumfilmekhez interjúkat készítettünk Szlovákiában Tótkomlósról 1947–48-ban betelepült szlovák családokkal, főleg Galánta környéki falvakban és tótkomlósiakkal – Tótkomlóstra főleg Érsekújvárról meg Vágfarkasdról települtek magyarok –, illetve az ott maradottakkal, arról is, hogyan fogadták be a betelepülőket. Érdekes időszak volt, már a rendszerváltás körüli évek.

– *Nem volt ez érzékeny, tabudöntőgető téma?*

– De, biztos, viszont igény volt rá. Emlékszem, hogy a Duna tévénél nagyon örültek, amikor megtudták, hogy csináljuk ezt. Pénzt persze nem adtak, de akkor a rendező barátom azt remélte, hogy össze tud hozni egy koprodukciót valamelyik szlovák tévéadóval '91-92 táján. És aztán észrevettük, hogy akit mellénk adtak segítőnek, az enyhén szólva nem minket támogat, hanem valahova hírét viszi, hogy miféle interjúkat csinálunk. Nem kerültek elő a kazettáink, amiket leforgattunk,

pontosabban a jó minőségű Beta kazetták egyszer csak eltűntek. Nekünk megmaradt a rossz minőségű VHS, abból még azért lehetett dolgozni, de hát az csak az interjúk egy részére vonatkozott. Voltak, akik elzárkóztak, egyszerűen nem akartak szóba állni velünk, ennyiben éreztük, hogy érzékeny a téma. De Magyarországon az ember a '80-as években már leszokott arról, hogy ilyesmit olyan nagyon tabunak tekintsen. Amióta az eszemet tudom, tehát amikor mi interjúztunk, akkor már ezeket a kérdéseket feszegettük folyton.

– *Hajlandók voltak erről beszélni az emberek?*

– Többnyire igen, persze ez attól is függött, ki milyen kapcsolatot tudott kialakítani. A publikálással voltak inkább gondok. Volt egy dokumentumfilmünk, amit nem akart a Magyar Televízió levetíteni, később filmklubban le lehetett vetíteni, valamivel később aztán mégis előbb a Duna tévé, aztán az MTV is leadta. Ilyenek voltak inkább, hogy milyen nyilvánosság előtt jelenhet meg az ember ezzel vagy azzal. A nyolcvanas évtized bizonyos tekintetben az aranykor ígérete volt, számunkra nagyon aktív és mozgékony időszak, meg nagyon kimerítő is. Ugyanúgy az egész tényirodalom, amit akkor műveltem, meg a film is... Később egy kissé elegendem lett, meg is csömörlöttem a sok interjúban, és úgy éreztem, hogy fölösleges megkötéseket vesz az ember magára – hiszen amikor non-fictiont, szociográfiát írok, akkor nem illik költeni vagy kitalálni. Tehát ott olyasmiket írunk meg általában, hogy annak legyen valami – legalább interjú – alapja. Az már más kérdés, hogy vajon az igaz-e. De hát mégiscsak más játékszabályok meg más írói megoldások, írásszabályok is vonatkoznak a szociográfiára – és mások a szépprózára. A lényeg az, hogy talán azzal is összefüggésben, hogy akkor kerültem a *Holmi* című laphoz újoncként '90-ben –, volt egy újabb fordulat: a szociográfiát ezzel a félbehagyott szlovák–magyar lakosságcsere-könyvvel, illetve ennek fejezeteivel abbahagytam. Akkor kezdtem prózát írni. Novelláim egy része nyilván kapcsolatban állt tematikusan is, módszertanilag is a szociográfusi múltammal, más része nem annyira, de mégis: amit az ember szociográfusként a világból megismert, vagy amerre mozgott, a különféle helyszínek, különféle figurák azért persze belejátszottak a novellákban megírt történetekbe, alakokba. Novelláskötetem – a *Mielőtt elsötétül* – '96-ban jelent meg, de mivel több évet várt a sorára, a megjelenésekor én már javában írtam a *Jadvigát*. Akkor már otthagytam az intézetet, elég volt a szerkesztői munka, meg tudtam, hogy a tudósi karrier nem nekem való. Sokkal szívesebben olvastam irodalmat, és szívesebben szerkesztettem. Elég bizonytalan helyzetbe kerültem, mert a *Holmi* folyóirat szerkesztése nem jelent állást, a mai napig nem – szerény fizetségért, örömből csináljuk, még társadalombiztosítás sem jár vele.

– *Akkor ezt az ember élvezetből vagy hobbiból csinálja?*

– Igen, élvezetből, meg hát a tanulásért, mert Réz Pál a főszerkesztő, meg hát akkor még Domokos Mátyás is élt. És Fodor Géza is élt. Most már ketten, sőt hárman haltak meg, mert először '90-ben egy szociológus barátom, Vági Gábor halt meg, aki engem odavitt, pontosabban az ő helyére kerültem a *Holmiba*. A *Holmi* az én egyetemem. Azóta is ott vagyok, két-három-négy órát hetenként, Réz Pál lakásán. Szerintem az a titka a *Holminak*, hogy nincs szerkesztőség. Mármint helyileg nincs. Szerintem egy folyóiratnak nem kell, mert akkor ott kéne ülnie valakinek a szobában, és úgy csinálni, mintha történe valami, márpedig dolgozni szerintem irodában nem lehet, ahová bárki bármikor benyithat, meg telefon csörög, meg jönnek a haverok,

megy a dumálás. Szerkesztőségekben én még érdemi munkát nem láttam. Tehát mindezt az ember otthon csinálja, a szerkesztést is, nem beszélve az írásról. A telefon és a számítógép korában a szerkesztőnek kényelmesen lehet kommunikálni a szerzővel, találkozni meg akkor kell, ha az ember személyesen akar valakit látni. Úgyhogy ez nekünk nagyon jó, azért is, mert a találkozások rendkívül koncentráltak, tárgyszerűek. Igaz, ehhez az kell, hogy a Réz kézben tartsa ezt az egészet, és úgy vezessen egy szerkesztőségi értekezletet, hogy én még soha, egy percig sem éreztem, hogy tékozlom a drága időt, és nem haladnak előre az ügyek. Meg hát rengeteget tanul az ember közben. Még akkor is, ha mégis van pletykálás meg történetmesélés... De mindez érdekes meg új. Mindenesetre nekem két dolog esett egybe '90-ben: akkor kezdtem a lapot csinálni és a prózát, mondjuk így, főtevékenységben. Azután legalább hat-hét évig a saját stílusomat próbáltam kialakítani, '90-től '96-7-ig; egy csomószor átírtam mindent.

A kérdés a kései kezdésre irányult: ez másfelől meg szerencse, tehát én egyáltalán nem bánom, hogy nem a húszas éveimben jelentek meg első zsenyéim. A kollégák többségének mégiscsak legkésőbb már egyetemista korában nagyon kellett tudnia, hogy irodalommal akarnak foglalkozni. Főleg a költők, de prózaírók is elindultak már akkor. Azt kell, mondjam, sokkal nehezebb dolguk volt, hogy bejárták az összes grádicsot, és hát, tisztelet a kivételnek, de meg kellett írniuk a zsenyéiket is. Két kivétel van: aki már fiatalon sem zsenyéit írt, másrészt meg akinek volt anyai önfegyelme, hogy megírta ugyan, de nem adta ki, vagy hát ezeket ujjgyakorlatként könyvelte el. De többnyire kiadták, s akkor utána ezzel szembesülni, elkopni benne, megkeseredni, hogy nincs visszhang, hiába várja, hogy írjanak róla, hogy beválogassák, elismerjék. Én tényleg szerencsésnek mondhatom magam, mert az én életemből ez teljesen kimaradt a szociográfusi évtizedem miatt. Amikor pedig már prózát írtam, úgy döntöttem, hogy azt is meg kell engednem magamnak, hogy beletörhet a bicskám, és akkor sem történhet különösebb baj. Persze így könnyű mondani, és nehezebb aztán éppen szerencsétlenül járni. De tudtam, hogy ez másképp nem megy, a dolog nehezét is vállalni kell, ha úgy adódik. Hiszen annyian írnak, és annyian írnak jól, meg annyian nincsenek elismerve, méltatlanul... Tehát ambicionálni lehet munkát, de a sikert nem szabad elhinni, ha bejön, akkor sem. Ha éppen szerencséje van az embernek, akkor sem gondolhatja, hogy ez jár. Ez nem olyan, hogy elvégzek ennyit, és akkor jár ennyi. A művészetben nem így működik, nincs demokrácia, meg nem létezik a befektetett munka közvetlen elismerése, főleg nem a pénzzel való elismerése. És fordítva: időnként olyan dolgokért esnek le komoly összegek, főleg – ahogy szokták mondani – másoknak, hogy amögött az ember nem lát komoly munkát. De mondom, én örülök, hogy más sem sürgetett, és magamnak se kellett magamat sürgetnem. Nekem egy ilyen későn érő és magát lassan kitaláló figura-ként mindig volt időm kikísérletezni azt, amit ki akarok gondolni, meg szeretnék formálni. Vagy addig gyúrni, amíg valahogy ki nem kerekedik az, amit el tudok képzelni, vagy el tudok már én is fogadni, illetve amit ki tudok próbálni, mint újat, vagy mint magam számára megfelelőt, érdekeset, izgalmasat, kísérletet. Meg a kiadóm is megfelelően türelmes ehhez. Egy prózaírónak tényleg nem szabad sietni.

– *A Jadvigánál bejött a siker, egyszerre két oldalról is: a szakma is elismerte, a széles olvasóközönség is örömmel fogadta. Kellott ehhez hátszél is? Szerencse kérdése, hogy ez így bejöjjön? Kiadói marketing, reklám? Szerencsés véletlenek találkozása?*

– Nem tudom, ezek rajtam kívül álló körülmények. Szerencsés véletlennek az időszakot tartom, valami oknál fogva volt akkor, úgy látszik, egyfajta várakozás valami olvasnivaló iránt. Nagyon szép könyvek megjelentek, de biztos, hogy valami okból kedvező időszakban jelentkeztem. Azt gondolom, hogy ma már egy picit másképpen lenne egy ilyen könyvvel is. Tehát nagyon esetleges, hogy éppen hogyan, mikor és mi az, ami sikerül.

– *Jó volt az időzítés...*

– Ezt nem én időzítettem, ez velem ekkor történt, amikor éppen fogékonynak látszott mutatkozni egy ilyen közönség. Komolyabb reklám nem volt, illetve hát magát gerjesztő módon történt. Azt hiszem, először egymásnak ajánlották az emberek. Meg hát kaptam ajánlatokat, például rádióadaptációra. Azt megcsináltuk, kezdték adni a rádióban, azt mégiscsak többen hallják. Majd megjelent egy-két újságban. Aztán elég hamar híre jött, hogy filmet akarnak belőle csinálni. Ez is jót tett biztos. De hát nem tudom, ezek szerencsés csillagállások, közben meg hihetetlenül nagyszerű könyvekről nem lehet hallani.

– *Beszélt az előbb arról, hogy volt egy olvasói várakozás. Várakozás mondjuk a történetet visszaállító irodalom iránt? A recepció a szövegirodalom háttérbe szorítását emeli ki, és a történetközpontú prózát üdvözli ebben a regényben. Ez mennyire volt tudatos?*

– Én ezt egy kicsit leegyszerűsítő magyarázatnak tartom. Én is olvastam ezt, szerintem mindig is volt történet is, a szövegirodalom mellett is, sőt a szövegirodalom részeként is: szerintem a *Termelési regény* telis-tele van történettel is...

– *Kicsit olyan, mintha paradigmatváltást akarnának ráhúzni.*

– Lehet. Nem tudom, milyen megfontolás áll valamilyen megfigyelésnek a kiemelése vagy ráhúzása mögött, vagy túlzott jelentőséget tulajdonítanak valaminek, ami szerintem egyrészt fokozatos, tehát nem ilyen éles váltást vagy fordulatot jelent, másrészt pedig aminek a gyökerei mindenképpen benne vannak az előzményben. Tehát én egyáltalán nem szembeszegülve akartam menni, a történetet visszahelyezni a saját jogaiba, ilyen gondolatom egyáltalán nem volt, sőt éppen a szövegirodalomra, a modernitás formabontásának az összes eredményére nagyon is tudatosan támaszkodtam. Egyébként sem olyan szándékkal ül neki az ember írni, hogy mutassa be ezeknek vagy azoknak az életét. Meg hogy ábrázoljon bizonyos sorsfordulókat. Vagy tüzze ki témául a különféle társadalmi traumákat, amikbe bele vannak vetve az emberek és így tovább. Tehát sem történelmi, sem műltfeldolgozási, sem szociálpszichológiai programot az ember nem tűz ki, sem társadalomnevelésit, hanem regényt ír, vagy hát irodalmat ír. És ugyanígy nem tűz ki módszertani vagy ízlésbeli vagy megformálási programot célul, hogy márpedig én most írok egy olyan regényt, amelyik szépen széthasogatja ezt vagy azt a paradigmát, vagy új alapokra helyezi a narratívát, az elbeszélést, meg ezzel meg azzal eljátszik, meg relativizálja a történetet, a hőst, a figurát, helyzetet, időt. Az ember ezt nem tűzi ki célul, hanem hogy ha úgy adódik, akkor kipróbálja, hogy működik-e. És hát a szövegnek magának kell tudnia eldönteni, hogy ez akkor most ide kell-e, való-e vagy nem. Jó esetben azt a szöveg megsúgja, mit lehet vele kezdeni, hogy szabad-e vele azt csinálni, vagy érdemes-e vele azt csinálni, ami az embernek csak úgy eszébe jut, vagy nem szabad. Vagy ha csinálod, akkor rosszat teszel a szövegnek. Hát ezek ilyen menet közbeni dilemmák, hál' Istennek, az embernek főhet a feje meg panaszkodhat, de hát örüljön neki, hogy ilyen gondjai vannak.

– Népi írónak nevezi magát egy helyen, ha jól sejtem, némi iróniával. Éppen a népi írók mozgalmának ellentmondásosságára is utal a szövegeiben. Mennyiben látja ezt a hagyományt folytathatónak vagy nem folytathatónak?

– Abszolút folytathatatatlannak tartom. Népi írónak inkább nem neveztem magam, hanem ez egy ilyen óhajtó mondat: bár élhetnék egy olyan világban, ahol ez olyan természetes volna. Végül is életutamat meg szociológiai körülményeimet tekintve én teljesen egy úgynevezett népi származék vagyok. Viszont az egyik bökkenő az, hogy az ember nem származás szerint tartozik ilyen vagy olyan csoportosuláshoz; ha pedig tartozik (legalábbis tudom, hogy volt ilyen meg ma is van ilyen), mégsem ez a leghelyesebb helyválasztási elv talán. Másrészt pedig problematikus egy ilyen tradíció. A Palládium-díj átadásán elmondott beszédembe írtam ezt bele. A díjat *A fényképész utókora* című regényemért kaptam, amely ezt tematizálta, ha szabad ezt ilyen rondán mondani. Hogy volt ez a falukutatói és népi irodalmi, két háború közti tradíciókra épülő mozgalom, amelynek a művelői a háború után részben írók lettek, maradtak, részben társadalomtudósok lettek, maradtak, illetve politikusok. Sőt, ez aztán sokszor úgy összegabalyodott, hogy szét sem lehetett némelyiküknél választani. Politikai meg ideológiai nézeteiket tekintve pedig az erősen balos, szocialisztikus, nemzeti, népi, nacionalisztikus árnyalattól egészen a nyilasig, sőt bizonyos szélsőjobbos funkcionáriusokig nagyon széles a paletta. Ez egy olyan tradíció, amelyik politikailag, társadalomtörténetileg sincs feldolgozva – talán még leginkább a történészek dolgozták föl. Ami az irodalomnak, a magyar szellemtudományoknak ezt az örökségét illeti, mindazzal, amit ezek az elődeink beszéltek, írtak és műveltek, azzal, hát enyhén szólva nincsen szembenézve, az nincsen szétszálazva. Sajnos el lett követve velük egy méltatlan eljárás, rögtön jöttek a komcsik és elnyomták, elfojtották, elhallgattatták őket, na de hát a komcsik, ugye, mindenkit. Sőt Stadiensky Éva kutatásaiból az derül ki, hogy bizony a népiekkel sokszor jelentősen megbocsátóbbak voltak, mint más ideológiai ellenfeleikkel vagy ellenségeikkel szemben. Tehát a népiek egyfelől a nyilasságért is, másfelől meg az ötvenhatosságért is hamarabb részesültek megbocsátásban, ha valamilyen módon bezupáltak a kommunistákhoz – mert nagy szüksége volt a pártvezetésnek a népi, a paraszti szféra felé való legitimálásra. És ha erre éppen egy Veres Péter volt alkalmas, akkor őt, ha Németh László, ha Illyés Gyula, ha Féja Géza vagy Tamási Áron, akkor őt próbálták megnyerni – mikor kit mennyire. Sőt a tudósok, a politizáló, politikussá váló figurák közül Keresztury Dezső, Ortutay, Erdei Ferenc és mások – hát itt aztán igazán széles a paletta. De minékünk ezt mind úgy tanították, hogy milyen szép és jó és gazdag hagyomány... Ugyanakkor ebben, nagyszerű egyéniségektől kezdve, mint Szabó Zoltán, a *Cifra nyomorúság* szerzője, aki aztán Angliába emigrált, egészen vállalhatatlan figurákig, akik borzasztóakat írtak le, nagyon sok mindenki volt. Igen sokfélék voltak, és hát ez egy olyan szellemi tradíció, amelyik – pontosan amiatt, hogy megkapta azt a stemplit, hogy a kommunisták elnyomták, majd pedig engedték ugyan, de hát mégiscsak valamiféle antikommunista ellenállási hagyományról van szó – manapság még egy hősi tradíció mítoszával is felruházza magát, miközben időnként rendkívül zavaros értékek képviseléről és továbbviteléről van szó. És ezek a nézetek ma bizony-bizony újra szárba szökkennek, noha a mi korunknak a szélsőjobbosága igazán nem mondható nagyon intellektuálisnak, hogy nagyon szüksége volna bizonyos elődök műveit

olvasni, mert elvannak ők anélkül is, a gondolatmeneteket elég rövidre zárják. De abban, hogy ez a gondolkör virulens lehet ennek a légkörnek a megőrzésében, kialakításában és újramegteremtésében, azért nagyon nagy szerepe van annak, hogy ez a mi tradíciónk kritikátlanul átültetődhetett napjainkba. Miközben a balos tradíció, vagy hát az eltorzulásnak ez a baloldali vonala persze ugyanúgy komoly kritikára szorul. De hát mégiscsak lezajlott egy rendszerváltó folyamat, és a diktatúra szélsőbalos eszméi azért mégiscsak társadalmi konszenzussal lettek eltemetve a mélybe, és ezek nem is jönnek elő. De az nem mondható, hogy a balosság és szélsőbalosság most társadalmi veszedelemmel fenyegetné – mint alulról jövő vagy szélről jövő horda – akármelyik poszt-kommunista országunknak a társadalmát. Ez most jobbról jön. Ami nem zárja ki, hogy máshonnan is jöhet majd, de ez most jobbról jön. Ez egy mai jelenség, de erre az ember nem szándékosan irányítja a figyelmet. Persze szándéktalanul nem lehet írni, de nem úgy ül le, hogy egy olyan regényt írjon, amelyik majd ezt fogja bemutatni vagy leleplezni. Különbösen is: egy regény eltart három-négy-öt évig, és hát, amikor elkezdtem, akkor még eléggé másképpen volt. Amikor elkezd az ember valami problémát boncolgatni, látja, hogy rímél a mai korra – holott én borzasztóan örülnék, ha kiderülne, hogy mire befejezem, már nyoma sincs az életben, én pedig itt állok aktualizálás nélkül. És akkor van egy áthallás nélküli könyvem. De nem így van, hát ezért is van egy sor áthallás ebben, mert most tényleg ilyesmik történnek. Hogy üzenni lehessen könyveken keresztül, ahhoz formát kell találni, mert különben sem az üzenet nem megy át, sem a mű meg nem marad, mert egymást szétrombolják – ha rosszul van elhelyezve, vagy nincs megtalálva a formája, vagy egyszerűen leesik róla, ledobja magáról, vagy leleplezi az agitatív szándékot. Röpirat-szintre züllesztethet egy irodalmi művet az, hogy ha valamiféle politikai gondolat erőszakosan van ráoktrojálva a szövegre. De hát ez csak az egyik dolog, ami érdekli az embert ilyenkor, mert összetett szándékok jönnek kimondva-kimondatlanul, mikor az ember nekiáll írni.

– *Tovább kutakodva az írói műhelyben: mind a négy regénye rendkívül rétegzett tudásról tanúskodik. Nyilván ez gyűjtőmunkát feltételez vagy igényel, az író nem üthet a hasára. Milyen forrásokból dolgozik? Könyvtárba megy?*

– Könyvtárba is, meg a netről is olvasok, és ha már tudom, hogy melyek a számomra fontos könyvek, akkor azokat megpróbálom megszerezni. Meg privát szövegek is lehetségesek, akár családi archívumok. Az utolsó két könyvemhez úgy is olvastam, szándékosan, hogy mindenféle korabeli szöveget, amely valami egyéni hangot megütött, vagy elkezdett vitatkozni, vagy akár folyóiratvitákban, akár tanulmányokban, akár publicisztikában, leginkább sajtóban megjelent szövegeket, akár levelezést vagy naplót, de olyasmiket, ahol érezhető, úgymond, a kor hangulata, szaga, kifejezése.

– *Mindez nyelvként. Tehát nem a téma miatt.*

– Ez abszolút nyelvként. Egyik esetben például a narrátoraim dicsérnek valami szöveget vagy magatartást, véleményt, akkor nemcsak azt mondják, hogy milyen fontos, hanem azt is mondják, hogy mondjuk „áthatja erőteljesen a fajiság” – és a szóhasználat máris eligazít az észjárásról. Abban a nyelvi környezetben ez nyilván nem hangzott szokatlanul, noha másokat nyilván irritált, hogy egyesek így fogalmaznak. Meg egyáltalán a mondatfűzés, meg a retorika különféle alakzatai, de hát leginkább a szóhasználat.

– Ez is egyfajta dokumentumszerűség, nyelvi értelemben.

– Persze. Viszont az eredeti szóhasználat a kollektív elbeszélőimnek, a többes számú narrátoraimnak a szövegébe, a kommentárokba is ugyanúgy beszüremlik, mint az általuk idézett megszólalásokba. Elmondjuk, hogy ő mit mondott, és mikor mi azt kommentáljuk, az is lenyomata a kor észjárásainak – tehát az egész szöveg úgy szerveződik, hogy áthatja a történelmi dimenzió. Ami azt jelenti, hogy az ember mégiscsak mai szöveget állít elő, de lépten-nyomon belekever vagy beledarál a hagyományokból. Az írók régen is így dolgoztak, az író évekig kutatta például a török kort, utazott és mindent elolvasott, aztán megírta a regényét. Viszont régen ezt úgy csinálták, hogy amit összeolvastak, azt jól bedarálták, belekeverték a malterbe, és úgy falaztak, hogy abból kevésbé lehetett fölismerni a darabkákat, hogy mit honnan vett a szerző. De Móricz Erdély-trilógiájában például már inkább rá lehet ismerni bizonyos forrásokra. De én nem a felismerhetetlenségig darabolom az idézeteket, hanem szándékosan fölismerhetően hagyom őket: azok mozaikok, hogy lehessen látni, sőt. Mint amikor a sáttortetős házat úgy vakolták, hogy bele nyomták a vakolatba a talált mozaikdarabokat meg a tükröcskéket – az más kérdés, hogy ez rondának minősül-e vagy szépnek, csak az eljárásra példa. Ehhez hasonlóan helyezek el gondosan egy-egy darabot, három vagy négy egymást követő szót, és akkor az Németh Lászlótól vagy Szabó Dezsőtől van, és aki azt fölismeri, olvasta, pontosan tudja, hogy honnan van – de aki nem ismeri föl, arra is hansson. Közben a mondat nem tőlük való, mert az egy teljesen új mondat. Hát én ilyen formában is használtam a forrásokat és a felhasznált irodalmat.

– Milyen tempóval dolgozik? Napi terjedelem, napi penzum van-e?

– A napi penzum arra vonatkozik, hogy lehetőleg hasznosan eltölteni a munkaidőt. Az embernek vannak sajnos – néha nem sajnos, de sokszor sajnos – egyéb kötelezettségei. Például – ezt sose merem nagyon nyilvánosan mondani – a *Holmi*-ba beérkező szövegek. Most, amióta már a neten is fogadunk, rengeteg novella érkezik. De hát ezt találtuk ki, ezt vállaltuk, amíg le nem mondunk, addig ezt csináljuk. És akkor legalább elolvasni, rendesen komolyan beleolvasni – ezzel sok idő elmegy. Meg persze szerkeszteni, meg olvasni másokat, olvasni tényleg kollégákat, vagy olvasni olyanokat, akiket amúgy is szeretek. Ha lehet, még megjelenés előtt, mert hátha az ember mondhat még valamit.

– Egy vérbeli szerkesztő mondja ezt.

– Hát ezek általában felkérések is, nem direkt nyúl bele az ember, hogy add ide, még mielőtt megjelenesz, mert mondani akarok valamit. Azért ilyen nincsen.

– Sokat húz, újraír?

– Hát újraírok. Amióta számítógéppel ír az ember, nem definiálható, mi az, hogy kihúzni. Megírta az ember, és aztán vagy eldobja, vagy nemcsak átírja, hanem nekiáll még egyszer megírni, vagy másképp, de lassan és nehézkesen, általában elég lassú tempóban. Elég sokat szoktam csiszolgatni a szövegeimet. Nem mondható, hogy nagyon elkapkodom.

– Olyan nincs, hogy megunja?

– Dehogynincs.

– Hogy legszívesebben egy másikat... Ha ez ilyen elhúzódozó folyamat... Mindegyikkel, vagy csak valamelyikkel?

– Hát, majdnem mindegyikkel... De például a *Milotában* voltak olyan kiágazások, amiket egyszerűen – sajnos – a beleunás fenyegetett. Amikor azokat észrevettem,

igyekeztem visszamenteni, és elindulni más irányba. Meg voltak különféle kezdemények, amikből aztán nem lett semmi. Meg volt az, amikor az ember az újraírásba unt bele, és azt mondta, hogy most már legyen jó, legyen elég, mert innentől csak rontok. Vagy pedig amikor az ember örömmel kap egy ajánlaton: például a színpadi ajánlatok tudnak ilyenek lenni. Ez mindig nagy csábítás.

– *Nagyobb, mint a film?*

– Hát, bizonyos értelemben nagyobb, mert komolyabb. A film annyi mindentől függ, és ott azért jobban eltörpül az írói szerep, mint egy színpadi műnél, gondolom én. Meg hát filmajánlat egyszer-kétszer van az életben... Színházban viszont gyakran mondják, hogy írjál darabot, mert szeretnének újat bemutatni, és aztán vagy sikerül írni, vagy olyat sikerül írni, hogy nem kell nekik... hát, rengeteg ilyen van. De hogy ha jónak látszik az ötlet, meg fogadókészség is van, akkor az ember szívesen kiugrik, és ír darabot. Akkor persze félbehagyja a regényt.

– *Vértömlesztés is, ha közben mást csinál?*

– Valamennyire igen. Most volt a Nemzeti Színházban a títzparancsolat-felkérés, az például nagyon frissítő ötletnek bizonyult számomra. Azt a darabot lényegében az *Idegen testiünk* anyagára támaszkodva írtam meg, de nem írtam volna meg, ha nincs ez a fölkerés.

– *Tehát csak úgy l'art pour l'art nem ír darabot az ember?*

– De írna, én szívesen írnék olyat is, csak éppen nem elégszer látszik jó ötlet. Viszont aztán a színház nagyon könyörtelen, közlik, hogy nem jó, nem kell, vagy lehet, hogy jó, de nekünk nem kell.

– *Visszatérve a regényekre: nagyon érdekes a névválasztás. Sok a beszélő vezetőknév. A Koren például. A gyökerek vagy a gyökértelenség problémájára utal.*

– Igen, de magyarul nem biztos, hogy mindenki érti vagy tudja. Lehet, hogy ha szlovákul írnék, már nem mernék ennyire.

– *Itt az idegenséget, a más kultúrát is mutatják a nevek. De mondjuk a Jadvigában meg is magyarazzák az Osztatni nevet, Milota is lefordítja a nevét. Én a keresztnéveket is megnéztem, amelyek magyarul hangzanak, illetve hát a Jadviga nem kifejezetten magyarul hangzó név. Viszont a Jadviga jelentése: harc. Ez például befolyásolta a névválasztást?*

– Persze, elolvastam mindent róla.

– *Miért Jadviga? Miért nem Hedviga? A Jadviga inkább lengyel név, ugye?*

– Igen, ez a lengyelből jön, mert azt gondoltam, hogy egy különleges név legyen, ne nagyon legyen használatos. Mintha egy asszony egy kis ékszert akasztana a gyerek nyakába, egy ilyen alig használatos nevet. A Jadviga nekem akkor valamiért beakadt Krakkóban.

– *Tehát ennek egészen Lengyelországban van a forrása?*

– Hát a hangzása. Direkt megnéztem a szlovák szótárban, hogy létezik-e szimpla v-vel, és létezett, és akkor beleírtam. Tudom, hogy a Hedviga a gyakoribb. Ezek részben véletlen, részben valamilyen hangzásbeli dolgok...

– *Csak ennek a jelentése is érdekes: mert a női figura külső-belső küzdelme is benne van valahogy.*

– A jelentés csak utána jön, amikor már írtam, akkor néztem utána, és láttam, hogy mik vannak itt.

– *Ilyen a Roszkos is például, a gyönyör szó. Nálunk van Gyönyör családnév.*

– Komlóson is van, tehát én onnan vettem. Ja, hogy magyarul is? És akkor le van fordítva a Roszkos?

– Nem hiszem, hogy fordítás eredménye. Vagy vegyüik a György keresztnevet, ami földművelőt jelent. Apovka is György a Jadvigában, Milota is György, ami nem áll távol mondjuk a foglalkozásuktól.

– Hát erre őszintén szólva nem gondoltam, ezek tótkomlói nevek. Tótkomlóson van öt-hat keresztnev, amit használnak, János, Pál, Mihály, György, András, kész.

– Női?

– Női is, ugyanígy: Anna, Mária, Zsófia, Erzsébet. Ezek a tradicionális nevek. A nagyszüleim nemzedékében lényegében ezeken osztozkodtak. Ja, még a Zuzka, igen. De hát öt-hat név elég volt egy családban, és ott mindegyik családban ugyanaz ismétlődött, sőt, ha meghalt a gyerek, még megkapta a következő is.

– Az irodalmi köztudatban a regénnyel, a nagyregénnyel kapcsolják össze a maga nevét. Sokan azt tartják, hogy regényt nagyon nehéz írni. Időben is sokáig tart, rengeteg munka van vele...

– De haladék is. Ha valamit elront az ember, vagy valami rossz nyomon halad, akkor nem bukik le a következő hónapban, miután publikált egy novellát. A novella azért nehéz, mert tömörebbnek kell lennie, másrészt ahhoz nagy önfegyelem kéne, hogy az ember eltegye még egy évig legalább.

– Ez a regényhez is kell. Meg idő is.

– Ott meg nem lehet másképp. Igen, ott muszáj, hogy legyen idő, de a novellánál nem muszáj. Meg hát rövidebb terjedelemben nehezebb kitalálni, hogy mi az, amit másképpen csináljak, itt meg van elég tér, hogy az ember kiforogja magát. Meg nyilván összefügg a lassúsággal, valahogy a történelmi dimenzióval is, hiszen általában történelmi, ha vannak mai nézőpontok, akkor is, és hát ehhez kell valamilyen terjedelem.

– A regény kihívás is lehet, mert nagyon nyitott műfaj, nincs zárt szerkezete, bármit meg lehet kísérteni vele, benne. A maga négy regényére is rá lehet mondani, hogy történelmi regény, hogy családregegy, a szociografikus vonulat is érdekes, a társadalomszerkezeti vonal is jelentős, vagy éppen szerelmi regény – nem egyfajta regénykategória húzható rájuk tehát.

– Hát igen, meg a fotó. Vagy a Milotába még belenyomtam egy darabot is, az is egy komoly próbálkozás volt, hogy működik-e. Erről megoszlanak a vélemények.

– Melyik regénnyel, beszédmódot, megszólalást, narrációs technikát szerette a legjobban, melyikben érezte legjobban magát?

– Mindig a legutolsóval vagyok így, az van bennem leginkább, meg abból írtam most darabot, annak adtam most egy teljesen új formát: ott van egy kar, kórus, amely kötött formában beszél, tehát jambikus tizenkettesekben, és egy egészen új formát adni az egyszer már végiggondolt gondolatoknak – ez nagyon izgatott engem.

– Volt olyan megszólalásmód is, amelyikkel nagyon megkínlódott?

– A Milotában voltak, mert az egész eltartott vagy öt évig, és nem lett volna szabad annyi ideig tartania; ott voltak olyan fázisok meg zsákutcák is. Meg hát voltak darabkezdemények is, félbemaradt forogatókönyvek. Mindenféle volt, persze.

– Meglehetősen bonyolult szerkezeteket, rafinált regényszerkezetet talál ki. Darvasi László mondta egy interjúban, hogy a Milotának olyan a vázlatja, mint a naprendszer. Előre megtervezi tehát?

– Hát igen. Ez igazából láthatatlan. Voltaképpen a saját szórakoztatására csinálja az ember. Ha a bejegyzések dátumát fölírja, akkor folyton ellenkező irányban haladnak az Erkának és a Milotának a dátumai, és kétszer mennek végig egy időköri, a végén pedig találkoznak. Ezek azt a fikciót próbálják beteljesíteni, hogy lehetséges

legyen, hogy egy szöveg egy másik szövegre egyrészt válaszoljon, másrészt pedig kiváltó oka legyen annak a másiknak. Egyidejűleg születnek meg tehát, és egyidejűleg reflektálnak a másikra. Nem lehet eldönteni, hogy melyik van hamarabb, és melyik van később. Ez egy játék. Úgy gondoltam, valahogy szükségem van rá a kettejük viszonyának a szimbolizálásához.

– *A Jadviga is egy viszonylag összetett szerkezet...*

– *A Jadviga* viszont talán egy kicsit kevésbé spekulatív. Ugyanakkor meg szokásosabb. Jó, hát a földarabolás drasztikus beavatkozás, de olyan van, hogy valaki az emlékeire visszatekintve ír, mint a *Jadviga*, és akkor elmond réges-régi emlékeket, elmond későbbieket, ezeket nem sorrendben mondja, és így időnként a jelen is bejön.

– *Ez az olvasó edzése is egy kicsit, nem?*

– Hát szándékosan edzeni olvasót... Az emberi gondolkodásnak egy bevettebb vagy gyakran privát célokra is használatos formája, hogy beszélünk régi dolgokról, gyerekkori dolgokról, aztán nem időrendben mondjuk a dolgokat, és a mából reflektálunk rájuk. Tehát nem mindegy, mikor mondjuk. A narráció különféle technikáiban is lehetnek önkényes választások. Mert persze bevett választás az, hogy én-elbeszélő legyen, egy vagy kettő vagy három. De hogy minden szereplőt, sőt minden alanyt édesapámnak nevezünk, az már nagyon erőteljes mesterséges beavatkozás valamiféle narratíváknak az átalakításába, vagy hát radikális újítás, holott nincs másról szó, mint hogy egyrészt lehet tudni, mindig lehet tudni, hogy most édesapám helyébe mit kell írni. Másrészt meg ezzel fejezünk ki valamiféle hasonló bekebelezést, hogy hát ez is én vagyok, az is én vagyok, ez is az apám, az is, ha mert az apám, akkor én is vagyok, ezek formai módon, anélkül, hogy ki kéne fejteni, el kéne magyarázni, nagyon erőteljesen tudnak valamit jelenteni. Pedig formai dolgok, és nem pedig esszészerűen kifejtett gondolatok. Ezek az irodalomnak általam nagyon becsült megoldásai. És vannak olyanok, amelyek nem bizonyulnak termékenynek, nyilván az enyéim között is, vagy utólag visszatekintve kiderül, hogy folytathatatlanok vagy fölöslegesek.

– *Minden regényben hangsúlyosan jelen van a szerelem, általában a beteljesületlen szerelem, a szerelmi sokszögek, az incesztusok.*

– Amikor így összehasonlításképpen mondják nekem, rájövök, hogy számos esetben nem volt szándékos a regények efféle rímeltetése. Tökéletesen elfelejtkeztem, hogy a *Jadvigában* hasonlóan volt.

– *Az apakomplexus például.*

– Igen, a *Milotában* egy alulról szerető női alak, a *Jadvigában* pedig egy fölülről szerető női alak van, de egyiknek sincs apja, tehát én úgy gondoltam, hogy ez a két nő két különböző figura, mint ahogy nagyon különböznek is. És emiatt óvatlanul egyszerűen elfeledkeztem róla, hogy ismétlem azt, hogy egyiknek sincs apja.

– *Igazából az apát keresik.*

– Az apjukat keresik, és lehet, hogy szerelmi kudarcaiknak is ez az alapja, és hát persze, ha ezek egy kicsit excentrikus magatartással meg idegzettel párosulnak, akkor elmennek az apakeresés képzelődésében az incesztusig; ezek valószínűleg fantáziák pusztán, de minthogy Erka figurája erre épül föl, utána persze hogy idővel észrevettem.

– *De már nem lehetett visszacsinálni a dolgokat.*

– Utána már nem. Meg hát abban is különbözik, hogy az egyiknek vannak gyerekei, a másik meddő.

– Bár néha olyan, mintha Jadvigának nem is lennének gyerekei, mert azokkal sem tud igazán mit kezdeni, illetve hát az egyikkel, Marcival tud valamilyen szinten „szerelmes” viszonyba kerülni...

– A másikkal meg leéli az életét. Hát így igen, vannak ilyen rímelések.

– Regényeiben igen komoly szerepe van a szexualitásnak, a testiségnek.

– Ha a forma ezt megengedi vagy lehetővé teszi, vagy ez az én-elbeszélőnek mondjuk könnyebben megy nyilvánvalóan, mint a mi-elbeszélőknek. Ezek a napló formájú szövegek mégiscsak intimek, létrejöttük valamiféle intimebb légkörben történik, egyedül írják őket, illetve a Milota szinte szónokol, de hát ő is elvonul, egyedül van. Ezekben ez lehetségesebb, mint azokban a retorikus szövegekben, amelyekben egyrészt többes számú elbeszélők vannak többnyire, másrészt pedig mint ahogy mindig sokan lennének jelen a szcénán. Tehát az elbeszélői helyzetek teremtenek egy folytonos nyitottságot és átjárhatóságot, és kevesebb az intimitás, úgyhogy persze, borzasztó fontos, és engem foglalkoztat fróilag, csak nyilván mindig ki kell találni valami hogyan, valami formát, mert ez talán a legsíkosabb talaj, ezen úgy hanyatt lehet vágódni...

– Nagyon keskeny a határ...

– Hát ez az! És ha az ember egyszer már valamit kiaknázott vagy kihasznál, egyrészt ezt nem érdemes ismételni, másrészt viszont ahhoz, hogy az ember ilyesmivel próbálkozzon, valamit tényleg megint ki kell találni. Például amikor az Esterházy kitalálta az *Egy nőt*, nemcsak tematikusan persze, hanem azt az elbeszélői formát találta ki, amit aztán a *Harmóniában* végigcsinált, akkor ez vadonatúj volt neki is. Úgyhogy az ember valami ilyesmikre vár, hogy ilyen fontos dologról, mint a test, beszéljen még egyszer. Vagy a Nádas, de ő egészen másképp.

– Mi a helyzet a női írással? Merthogy itt írnak a nők. Naplót írnak, visszaemlékezést írnak, levelet írnak; a női írás, férfi írás divatos különválasztása mennyire befolyásolta?

– Amikor én műveltem ezt, az egy kicsit korábban volt. Most már nemcsak a szépprózában íródnak gyakrabban női szövegek, hanem teoretikusan is többet beszélnek erről.

– Igen, de maga erről most mit gondol?

– Szerencsére, amikor a *Milotát* írtam, nem igazán gondolkodtam erről teoretikusan. Valamiért, de lehet, hogy teljesen alaptalanul azt gondolom, hogy jobb nekem így. Ha ilyesmit most csinálnék, lehet, hogy egy kicsit jobban meg lennék ijedve, hogy női hangokat akkor én skrupulusokkal vagy azok nélkül hogy tudjak megütni. De hát persze az ember optimista, megpróbál kreatívan viszonyulni, tehát énnekem minden komoly fejtegetés e tárgyban azért elindította a fantáziámat. Ha a „női dimenzió” nem szűkíteni akar a lehetőségeimen, hanem abban érdekelt, hogy fölszabadítson, akkor az nagyon ösztönző vagy jótékony hatású lehet. Mint ahogy vannak bizonyos irigylésre méltó produkciók is e tekintetben, nemcsak teoretikus szövegek. De mondom, egyelőre bizonytalan vagyok abban, hogy mely szövegem tekinteném a magam számára fölszabadítóknak, és melyek állítanának elő bennem görcsöket. Ezt ki kéne próbálni.

– Nőírókat olvas? Szerkesztőként kénytelen...

– Persze, hogy olvasok. Az ember általában íróat olvas, de van, amikor vagy magát definiálja valaki nőíróként, vagy pedig egy ilyen csoportosuláshoz tartozik, vagy akként is föllép, akkor az ember persze, még azt a szempontot is figyelembe veszi, ha addig nem jutott volna eszébe. De azért általában eszébe szokott jutni,

hogy ezt nő írta, és nem férfi. Már ha nem álnéven íródik. De persze, nagyon érdekes, izgalmas szempont.

– *Mondana olyan szerzőt, akinek letszene a szövegei, akit szívesen olvas?*

– Hát persze, tudom azokat mondani, akiket bármelyikünk mond. Mondok egyet, akit talán kevesen mondanak, ő Bán Zsófia, akinek az utóbbi időben megkedveltem a szövegeit, habár ő neki nem választanám teljesen külön a prózai meg például a *Próbacsomagolás* esszéinek a szövegeit, mert azok nagyon hasonló hangon vannak, csak hát mégis esszé és referenciálisan olvasandó, a másik meg nem. De nagyon rokonai egymásnak ezek a szövegek. Persze többen is vannak – Tóth Krisztina meg Rakovszky, Rakovszkynak a regényeit nagyon szeretem, a novelláiból köztünk is. Takács Zsuzsa. Kiss Noémit is említhetem – és akkor a csak-költőkről még szó sem esett.

– *A történelem jelenléte hangsúlyos a kortárs prózában, de nem feltétlenül a huszadik század érdekes, vagyis hát nagyon sok regényíró a török korba teszi a helyszínt. Itt meg a huszadik századról van szó elsősorban. Nyilván összefügg ez a szociográfusi kutakodásával.*

– Persze, részben azért, hiszen az összes tényirodalomból gyűjtött forrásom ezekre az időszakokra vonatkozik; ebből a korszakból még maradt, korábbiak meg nincsenek, másrészt pedig hát itt találtam én meg az engem izgató problémákat, gubancokat. A korábbi írók nyilván az ötvenes évek problémáit vagy '56-ot nem írhatták meg, azért választottak történelmi témát, és abba írták bele a maguk '56-ját. De hát nekünk ilyen trükkökre már nincsen szükségünk. Mondjuk, számomra teljesen természetes, hogy ha valamilyen történelmi összefüggéssel úgy érzem, hogy nekem dolgom van, akkor nem kell párhuzam-regényt kitalálnom egy más korba, hanem akkor lehet a huszadik században direkt módon elmélyedni, ami egyrészt kifogyhatatlan tárház... Kertész Imre most nyilatkozta ebben az interjúban, amit a *Die Welt*nek adott, hogy képzelje, micsoda tőke ez a Buchenwald nekem. Micsoda tőke! Egészen frivol megfogalmazás. Egy iszonyú gazdag tárház, abból aztán lehet dolgozni... Hát ilyen tőkénk nekünk az egész huszadik század. Kimeríthetetlen tárház. Ebben aztán minden van. Ezért is van a történelem, azonkívül meg hát regényt elég nehéz úgy elképzelni, hogy ne legyen valami háttér, meg hogy mondjuk egy mai politikus legyen benne a főszereplő. Nem nagyon szeretek politikusokat emlegetni, de azért a legutóbbi regényembe, az *Idegen testünkbe* Teleki Pál belefért. Hogy ne legyen elhallgatva a neve. Végül is az ő politikusi életművének a két pillérére alapul ez az egész regény, mármint társadalomtörténetileg: az egyik a második zsidótörvény, a másik meg Észak-Erdély visszacsatolása a második bécsi döntés révén. Hát akkor legyen ott a neve is. Noha ki lehetett volna hagyni. De olyat nem tudok elképzelni, hogy Gyurcsány Ferenc neve benne legyen vagy Orbán Viktoré, vagy Ficóé, Slotáé.

– *Egy kicsit a felejtés ellen is mennek ezek a dolgok, nem?*

– Hát igen, de nem ez a fontosabb, hanem az, hogy melyik az a közeg, ahol elég biztonsággal tudok közlekedni ahhoz, hogy kitaláljam a megfelelő formát az íráshoz. A forma kikeveréséhez kell valami körbekerített, kell valami biztonságos helyzet, kell valami, amiben az ember úgy érzi, hogy eligazodik. Nekem ez valamilyen múltba rakott helyzet vagy abban körbekerített helyzet.

– *Rengeteg elismerés, szakmai, olvasói díjak, Kossuth-díj, Palládium-díj, Prima Díj, Rotary felterjesztés, Nagy Könyv-lista, Digitális Irodalmi Akadémia-tagság – számítanak ezek?*

– Persze, csak nem kell számítani rájuk. Olyan értelemben nem szabad, hogy számítson, hogy az ember azt higgye, akkor most már neki minden jár. Például ebből nem következik az, hogy Németországban a könyveim sikeresek legyenek. Nem szabad elszámítani. Ami persze borzasztó nehéz. A *Jadviga párnája* németül nagyon gyér forgalmat bonyolított le, viszonylag kevés kritika jelent meg, azok is kicsit ilyenek, kicsit olyanok. De hát meg kell tanulni, hogy az ember ezt ne tekintse sérelmesnek. Mert aki azt hiszi, hogy neki ez is jár, meg az is jár, akkor a következő az, hogy Németországban mért nem írnak olyan szépeket az én könyvemről, mint a Darvasi Laciéről vagy a Bartis Attiláéről vagy a Dragomán Gyuriéről, hanem hogy az ember legyen büszke a kollégáira meg a barátaira, örüljön a sikereiknek.

– *Ez egy ritka írói magatartás.*

– Jó, ezt az ember úgy mondja, mintha a gyerekét tanítaná, hogyan kell viselkedni, noha persze, eszünkbe jut, hogy ugye, na ezt azért mégse, meg hogy is van ez... A fényképész le van fordítva, de noha elhúzódtott, márciusban mégis megjelenik.

– *Németül?*

– Németül. És hát azt sem szabad várni, hogy valaki írjon róla. No, tehát ilyenek is vannak. Másfelől pedig jönnek dolgok, melyekre az ember egyáltalán nem számít, például Győrben a könyvtári kölcsönzésben a legolvasottabb író vagyok, és erre adnak egy díjat. Ilyenkor persze, az ember nagyon örül. Mert ez biztos, hogy nem egy lobbi, biztos, hogy nem a haverjaim, nem azért szavazott rám valaki, mert főztem neki vacsorát, vagy nem csak azért, mert egyvalakinek tetszettek a könyveim vagy három valakinek, hanem olvasók voltak. Ilyeneknek lehet örülni.

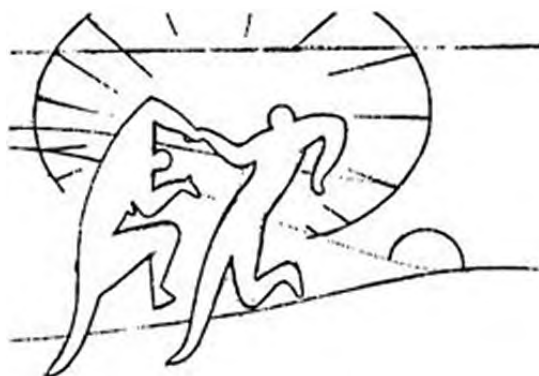
– *Miért ír? Kosztolányi válasza erre a kérdésre, hogy azért ír, hogy megértse a létet, Mézőly meg azt mondja, hogy lelki higiéniából.*

– Hogy minek? Nekem azt jelenti az írás, hogy rátaláltam a mesterségemre, és borzasztóan rosszul érzem magam, ha nem dolgozok. Van például az elemi nem-dolgozás vagy hanyag lustaság esetén egy egészen viszkető rossz érzés, ami akkor szűnik meg, ha az ember csinálja. De hát ettől még nem biztos, hogy az mindjárt jó is lesz. De biztos az, hogy nem volt még más munka, amibe ennyire bele tudtam volna mélyedni. És amely örömet szerez. Hogy aztán másnak mit, az megint egy másik kérdés.

– *Nekem örömet szerez mint olvasónak. Köszönöm. A beszélgetést is.*

– Én is.

Nyitra, 2009. november 9.

NÉMETH BOZÓ ANDREA

Élet-jelek

Németh Géza képeiről

Mi, emberek, akik ideszülettünk a tér-idő hálójába, sokszor értetlenül állunk az itt uralkodó szabályok és törvények előtt, letörve a gátaktól, amik béklyóként bénítják lehetőségeinket. Közben talán felsejlik bennünk az érzés: létezik szabadság valahol... S néhányunkban felmerül a feszítő kérdés: Mivégre ez a kettősség? Mi céllal kell, hogy ennek részesei legyünk? Ki akarta ezt így? Belekényszerültünk ebbe a helyzetbe, hogy itt éljünk a téridő korlátai között, szenvedve fájdalomtól, félelemtől, betegségtől, szeretetlenségtől és a hiábavalóság érzésétől. Belezuhanjunk az anyagba és elfeledtük valódi létezésünk okát, lényünk eredetét.

Németh Géza képei jól tükrözik ennek az anyagba zuhanásnak a megrázó voltát. A művész benne találja magát egy idegen világban, ahol hamarosan rájön: küzdenie kell a megmaradásért – s nem csak a fizikai lét szabta paraméterek értelmében. Ám itt a lélek megmentéséért, a tudat tiszta fényének megőrzéséért folyó küzdelemnél jóval nagyobb a tét... Képei az emberi lélek élményeiről vallanak – sokszor megrázó őszinteséggel; az önmagával és a létezés miéttével küzdő lélek-tudat belső tapasztalásainak képi kivetítései. Igen, a küzdelem az egyik lételeme a dualításban való létezésnek. Dualitás: jó és rossz, fény és árnyék, angyal és ördög... Amikor a nap a legfényesebben ontja a földre a sugarait, akkor a legsötétebbek az árnyékok.

Az emberi lélek legnagyobb kihívása: megtalálni a hidat a kettő között, s megszüntetni a dualitás okozta belső feszültséget, kiszolgáltatottságot. Visszatérni a kétségből az egységbe. Németh Géza alkotásainak meghatározó eleme mind a dualitás, mind pedig az ebből fakadó harc problematikája. Szinte egész művészi munkásságát ez határozza meg, számára maga az alkotás is ennek a folyamatnak a leképezése: képi formában fogalmazza meg a dualitásból eredő konfliktus és küzdelem különféle aspektusait.

Gyakori beszélgetéseink egyik fő témája a művészet szerepe, lényegi mivolta az emberi világunkban. Manapság ez nem egyszerű kérdés, miután azt is le kell szögezni, mi a művészet, vagy legalábbis mi mit tartunk annak. Nyilvánvalóan erről már sokan leírtak sok mindent, s a különböző szemléletmódok más-más aspektust emelnek ki s tesznek központi helyre. Minden kornak, népnek, társadalmi csoportnak, sőt, ideológiának megvan a maga közérthető formanyelve, amivel saját életérzését ki tudja vagy szándékolja fejezni. A művészetet úgy is lehet értelmezni, mint eszközt – médiumot, amelyet valaki vagy valakik felhasználnak önnön eszmeiségük közvetítésére. Olyan, mint az erő, intelligencia vagy mágia – lehet vele építeni és nemesíteni – és lehet rombolni is. Jőmagam azonosulok azzal a véleménnyel, amely a legmagasabbrendű művészetet az ember lelki-szellemi produktumának

kvintesszenciájaként fogalmazza meg (persze a kornak megfelelő formanyelven). Ez valami olyan teremtő mozzanat, ami őserővel tör fel az ember legmélyéből, amely nem adja el magát semmilyen kívülről jövő hamis elvárásnak. És megtisztít. Bár képletesen akár magát a poklot is élénk tárhatja – de mindig megfigyelő marad, nem azonosul a gonosszal, nem válik aberrálttá...

És most kanyarodjunk vissza a művészhez. Korai műveitől kezdve jól nyomon követhető belső formálódása. Ezek az önvallomások azonban éppen azért univerzálisak, hogy nehezen érthető személyes mitológiák helyett általános belső tapasztalásokat közvetítenek. A bennük leírt folyamatok közül jónéhány nemcsak az ember személyes életében, hanem a mindenségben is zajlik. Aki saját belső útjait járja, sokszor magára ismerhet bennük. Néhány absztraktabb alkotást leszámítva, művészete jelképszerűen figuratív, leegyszerűsített alakjaival, formáival egyértelművé teszi üzenetét.

Képein keresztül beszél a világhoz. Életjeleket ad, amelyek összefüggnek az ember lényegi mivoltával. Kezdetben ezek nemegyszer a téridőbe vetett, s ott magára maradt „én” kétségbeesett segélykiáltásai. Vergődés a szakadék szélén, tomboló vágyak és indulatok, érthetetlen belső feszültségek, bénító gátak fogságában. Aztán szemügyre veszi szép sorjában a benne zajló folyamatokat. Érzéseket, indulatokat, vágyakat, ösztönöket. Először nem érti őket, nem tudja, miért kínozzák. (Az ember egy ideig a külvilágot, Istent, az embereket okolja szenvedéséért. Aztán jó esetben rájön: a pokol belül van, oda kell a fény.) Képek – vonalak, formák, színek – segítségével megragadja őket – nyakon csípi –, mintha rajtakapta volna magát bennük. Kívülről szemléli belső világát. Lemerül önnön poklába, de már a kívülálló szemével figyeli, mi történik. A költő szavakkal fogalmazza meg a felsejülő ismeretlent, a művész képekkel. S így a megfogalmazott ismeretlennel ismerkedik. Ismerössé teszi. Nem biztos, hogy barátta. Lehet ellenség is – de már nem ismeretlen. Szimbólumok segítségével megfogalmazza a dühöt (tüzet okádó halálfej), emésztő vágyat (fahasábok, melyeket bekebeleznek a lángok) és szenvedélyt (kidőlt fatörzset perzselő tűz emészt); szemügyre veszi, analizálja, milyen természetűek, hogyan működnek, hatnak. Vagy a rabság. Hogyan lehet a sűrű rácsok szűk ketrecéből kijutni? S ha szilárd alakban nem megy, akkor cseppfolyós vízzé válva, de ki kell szabadulni, s eggyé válni a végtelen tengerrel. Majd a katarzis – a megtisztulás élménye, a hit ereje. A magány feloldása: a másik ember jelenléte, a társratalálás, a hazatalálás. Lelke poklát megjárva, a fény felé indul. Ezen a ponton képei is kiszínesednek.

Ehhez kulcsfontosságú a transzcendencia. A magasabbrendű erőben való hit nélkül nemigen tudja az ember magát hajjon fogva kirángatni a sárból. Képein előbukkan a transzcendens – néha jelképszerűen rejtve, aztán előlép a sötétségből, sugárzó fényalak formájában. Néhol, mint segítő Lény, máshol a sötétség erővel harcot folytató Szent alakjában. A harc alapmotívuma lesz, mint ahogy az emberi létnek is jóformán egy állandó tényezője. A harc történhet a külvilágban, nemcsak háborúkor, hanem a mindennapokban is, nem feltétlenül fegyverrel, de szóval, szándékkal, cselekedettel akár. De zajlik belül is, a belső konfliktusok erőterében. Nem kell, hogy agresszív legyen. Jó esetben nemesít, a lélek tisztulását, emelkedését szolgálhatja. A spirituális értelemben vett harc valódi, lényegi, isteni önvalónkért zajlik. S a harctér – az ember lelke. A sötétség folyton lesben áll (az ördög nem alszik), hogy megtippelje leggyengébb pillanatunkat. Először saját árnyékunk leküzdése,

átvilágítása kell, hogy megtörténjen: *Harc* című grafikáján döbbenetes tömörséggel ragadja meg a kettősség egységét. Kiderül, a glóriás fénylény és a sötét szörnyördög egymást elpusztítani látszó alakjai egységes alakzattá egyesülnek, valójában egységet alkotnak – az ember fénnel átitatott, isteni lényét saját árnyékrésze fenyegeti, s azt a sötét árnyoldalt a fény nyilai képesek csak „megsebezni”. Sötétséget oszlatni csak fénnel lehet. Egy másik grafikán (*Harc az ember lelkéért*) középkori szent alakja a fény közvetítője, a sötétség erői kívülről, a külső világból leselkednek. Amíg azonban a hit töretlen marad, s a fénnel való egylényegűségét meg tudja őrizni, a sötétség szörnyei nem férhetnek hozzá. Feladatunk tehát visszaszerezni és megőrizni fényünket, hitünket, tudatunkat, szeretetünket, amely az egyedüli út önvalónk megtartásához. Azt hiszem, ez lehet az üdvözülés. De az ember, ha beengedi a romboló érzéseket, negatív ítéleteket, dühöt, (ön)vádaskodást, stb., elveszíti egyensúlyát, s ha tartósan otthont teremt lelkében ezeknek a sötét látogatóknak, egyre inkább belebonyolódik csapdájukba. Végző menthetetlenségét nevezhetjük elkárkozásnak. Ha időnként meg is kell tapasztalnunk a rosszat, az nem kell, hogy jelentse a vele való azonosulást.

Nem könnyű ma sem művésznnek lenni, s talán sose volt az. A művésznnek, aki szólni szeretne az emberekhez, adni nekik valamit – egy élményt, gondolatot, érzést vagy éppen egy felvetett kérdést –, folyton szembesülnie kell az érzéssel, hogy műve pusztába kiáltott szó marad. Ezzel létjogosultsága forog kockán, s ha nincs szilárd hite, küldetésstudata, könnyen válhat meghasonlott, „megnemértett” művésszé. De választhatja sorsának elfogadását is: rábólintván a felmerülő nehézségekre, nem hallgatva mások fejcsóválására, vádló ítélezéseire, csendes hittel tevén a dolgát, hívén, tudván, hogy végző soron mégiscsak van – s csak ennek van – értelme.

CSEHY ZOLTÁN

A buszsofőr helye a Múzsák Szövetségének Alapszabályzatában

Balázs Imre József: *Fogak nyoma*

Balázs Imre József költészete bizonyos értelemben „biztonsági költészet”: megbízható, belakható és profi módra kiépített terek sokasága mindenemű extrémizmus vagy felesleges dekorativitás nélküli, egyéni, jellegzetes, korallszerűen építkező versvilág. A *Fogak nyoma* című terjedelmes kötet ezt a biztonságérzetet még jobban kiteljesíti (és pár szöveg révén meg is ismétli). A nyitóciklus (*Vidranyomok*) biztosítja a folyamatosságot a legutóbbi verskötet lendületével: a nonszensz főhős (egy vidra) ide is áttéved, igaz, nem elsősorban konkrét valóságosságában, sokkal inkább mint egy vágatlan film megvágandó képkockáinak szereplője: „Követik egymást a snitek. / komoly karakterszerepe a víznek”. Ez a filmszerűség a kötet egészén eluralkodik: mintha a lét apró kockákra bomlana, melyeket a szimultán létbevettség folytán képtelenség egységes történetté összedolgozni, hiszen maga a létezés is együttlétek sajátos konstellációja, melyből valóban nehéz kiszálaszni a vezérnarratívát. De mi mást is tehet a költő, próbálkozik, még akkor is, ha a szimultán sokféleségből fakadó elmesélhetetlenségről – mint esetünkben – határozott tudással is bír.

A fókuszálás ironikus módon modellálja a szenzációhajhász média gesztusrendszerét: „A TV-Shoptól átcsábul a néző, / a vidra leköröz pár fitnessbajnokot.” Épp ez a medializált szem teszi izgalmassá a kötet verseit: Balázs Imre József gyakorta a közönség igényeivel számolva gondolkodik, és épp ez a médiás alapállás kölcsönöz átlátszó, épp ezért izgalmas attitűdöt a tárgy kifejtéséhez. Ráadásul épp ebből fakadóan a tárgy sosem közvetlenül létező nyers valóságként válik a vers építőanyagává, hanem a maga stilizáltságában, ha kell emlék művoltában vagy épp abszurd felszámolódásában („A vidrát az Animal Planet találta ki.”). A fikció-referencialitás viszony megfordítása épp ezért válhat potens szövegalkotó eljárássá a *Fogak nyoma* című kötet verseiben: nem az a kérdés, hogy miként betűzhető ki valamiféle valóságmozzanat a fikciós alaptermészetű szövegből, hanem hogy miként tehető fikcióvá maga a dokumentálható evidencia. Ez a mozgás számos meglepetést eredményez. A *vidranyomok* című vers a vidrafogak harapásnyomait „betűzi ki” (*Fogak nyoma*), s a testre írt fiktív sebek valójában valóságos haikukká transzformálódnak.

A valóságillúzió és a fikcióvalóság a számítógépes térbe robban bele (*Login: a vidra alkot vált*), s átváltozások sokaságát képes generálni, miközben klasszikus szövegek mentén halad: „vidrává lesz az ember, / lepkévé a báb, / és gólyává a kalifa.” A vidraság a folyamatos alkalmazkodókészség és a virtuóz átváltozóképeség antropomorfizálódó elegye lesz egy olyan világban, mely részint az irodalom szövegszimultán áradatával, részint szóra váltott anyagtalanságával azonos. A *Testté lett zápor* című vers ezt jól érzékelteti: maga a szöveg Németh Zoltán játékos vidravérének Mikszáthpoénjából indít („a vidrák nagyon szeretik az esernyőket, nem is csoda, vízi állatok”), és az eső szó szerinti radikális verbalizálásában teljeseedik ki: „nevek kavargtak fenn, a felhőkben, / és mind az ábécé betűivel kezdődtek.”

A *Találkozás a mélyben* ciklus versei az utazás témájából bontakoznak ki: a valós terek azonban itt is nyelvi tapasztalatként mutatják fel önmagukat, erre int már az első vers paratextusa is: *Liszabon, 1940*. Az álom, a nosztalgia és az utazáshoz köthető nagymetaforák szövevényes rendszere és játéka alakul ki és perszonalifikálódik személyes sorokká: „Anyád nem jól van. / Álmában tigris látogatja, / csíkokat talál a testén hajnalonta.” Az első idézett sorból is evidens lehet, hogy az utazás a bőröndbe kényszerített nyelv bizonyosfajta kopásához is vezet, mely bizarr módon egyszerre teremti meg az (idegenben beálló) otthonosság és az (idegenségből fakadó megszüntethetetlen) otthonatlanság képzetét.

A kifejezetten kommentárversekként olvasódó *A szél meséi Valdemar Daa lányairól* című sorozat a gyerekversek közvetlenségével és tárgykezelési technikájával számol be egy misztikus mesebeli útról, mely a tudat mélyrétegeibe

kalauzolva tárja fel egy káprázatosan finom, gyermeki emlékegyüttes erővonalait. A ciklus kosztolányis gyengédsége, szecessziós, engem a leginkább kifejezetten Oscar Wilde meséinek bocsátandóan teátrális bűvöletére emlékeztető karaktere („rózsa, jácint, eggyéfüzőtt csokra: / úticéljuk tán a semmi bokra.”) alig törik meg egy-egy regiszterkeverésnek szánt gesztus bevetésekor, s ez a ma kissé szokatlan káprázat sajátos patinával vonja be a légiessé verssorozatot. Ez a légiesség olykor teljesen áttetsző versstruktúrákat eredményez, melyek a kombinatorikus vagy a modifikációs ismétlés számtalan retorikai alakzatát hozzák lendületbe, méghozzá a minimalista zenére emlékeztető repetitivitás eltökéltségével (*HG-oratórium; Adósság; Két hangra; És én megmondom, ki vagy*). A megismétlés mint gesztus nem pusztán az irodalmi hagyományhoz való újraírás-technikákban realizálódik, hanem a maga anatómiai feltérképezettségében is megjelenik. A *Balndiana-remix* című sorozat erre kiváló példa: adott egy kiváló román vers, annak egy Hervay Gizella-féle fordítása, melyet előbb műfordítástörténeti szempontból ír felül egy Balázs Imre József-fordítás, majd pedig anatomizálja és atomizálja is a Hervay-verset: kioperálja annak akusztikus struktúráját, és a magánhangzóira komponál egy hangzásra dettó Hervay-költeményt. Az akusztikus fordítás (ha ez nevezhető annak) ősi példáját Louis Zukofsky amerikai költő Catullus-fordítása jelenti, aki nem a latin szöveg értelmét, hanem a latin szöveg angol hangzását fordította, alakította értelmileg felfogható szöveggé. Ezt az eljárást a kötetet ismertető Péterfy Gergely klónozásnak nevezte, s valóban találó is ez az elnevezés. A hangzás és a „tartalom” kettősségéből fakadó groteszk jelleg azonban nem pusztán egy alkalmilag

működőképes beszédmódot hozott létre, hanem az emlékezet egyfajta modelljét is megteremtette, mely a kötet egészének hagyományviszonyát meghatározza. Balázs Imre József játékosága a filológiai (olvasati) hagyományozódás mechanizmusait éppúgy le tudja leplezni (Hervay: „Milyen fegyelmezett halottaink vannak”, Balázs Imre József: „Kinek kegyelmezhet a kokainadag?”), mint ahogy a groteszk keletkezéstörténetét is érzékelteti.

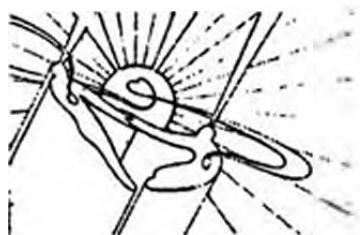
A humor sokfélesége a kötet nagy erőssége: az alkotási folyamat deszakralizálása nem új jelenség még a szerző költészetében sem, de az a szenttelen, eltávolító mechanizmus, mely révén a költő az ihlet romantikus jellegét bemutatja, továbbra is figyelemreméltó: „A múzsa házi feladat, / ravasz szöveges példa, / ahol négy gáz-vízszerelem, / és négy kád víz a téma.” A Múzsák Szövetsége alapszabályban követeli vissza ősi jussát, s igyekszik hatalmi pozíciókat kiépíteni: a vers lényegében az írószerveződések értelmetlenségének fergeteges paródiája, hiszen ahogy az írás sem közösségi sport, úgy a múzsaság sem kollektív léthivatás. A szerző dramaturgiai érzékét dicséri, hogy a poénhalmozó beszédmód megtörése végett az identitás és a szövegidentitás kérdéseinek tárgyalásakor tudatosan poéntalan szövegeket is beiktat (*Mondd meg, ki vagy, és én megmondom, ki vagy*), jobban mondván: a poént az elmaradt poén jelképezi.

A kötet egyik fő attrakciója a *Ki viszi haza a buszsofört?* sorozat kiérlelt, narratív elemekben gazdag sorozata, mely allegorikus módon az identitások sokféle,

egységes érvényét boncolgatja. A peremről induló buszsofőr a költő alteregójaként szállít szövegeket a történetiségből a majdani történetiségbe, szenttelensége csak látszólagos, hiszen létével van köze a létezők transzformációjához, haladáshoz, mindaddig, míg maga is nem változik át szállítandó anyaggá, kiterjedéssé, szöveggé. Az alaphangnem itt is Kosztolányi kisgyerekének szólamiat idézheti: „de őt ki tűrné ki becézne / ki kérdezné meg: ki bántott / lelkéről ki adna számot / s ki vinné hát haza őt / a buszsofőrszállító buszsofört?” A buszsofőr megannyi cselekedete azonban nem a szövegekben megképződő én allegóriája csupán, hanem minden költőé: Adytól Szabó Lőrincig és Varró Dánielig. A költő azonos tárgyával, a matéria azonossá válik a teremtőjével, ám mindez csak illúziónak bizonyul, egyfajta karneváli azonosságnak: „a buszsofőr ma busznak öltözött”. A sorozat egyik sajátossága, hogy a buszsofőr, noha a legtöbbször nem tényleges buszsofőri entitásként működött eldírányzott önmagát, hanem szakmájával inadekvát létfunkciókban jelenik meg, s fokozatosan általános jelentésszóródás áll be nála, minek következtében a megnevezés maga asszociatívva haloványul, a primer azonosíthatóságon túl elveszti funkcióját.

Balázs Imre József kötete egy maszkos-nosztalgikus narráció íve szerint szerveződik, mely az elmaszkírozott identitás objektív és célzatosan kisajátított vagy modifikált változataival vet számot jelentős eredményekkel.

(Koinónia, Kolozsvár, 2009)

Hagyományörzés és kapcsolattartás

A *Röpke Ívek* 2009. évi, jubileumi antológiájáról

A *Röpke Ívek* 2009. évi, 30. évfordulós ünnepi kötetét nehezebb egyetlen gondolat köré vonni, mint a tavalyit, amelynek mintha témamegjelölése lett volna a „szociális érzékenység” és a közállapotok feletti elkeseredés és düh. A 2009. évi kötet – éppen ünnepi jellegénél fogva – szélesebb körből meríti a műveket: tisztelettel adózik elhunyt pályatársaknak, műveiket az antológiába válogatva, vagy éppen megemlékezéseket, nekik ajánlott alkotásokat emel be a kötetbe. Esztétikai homogenitásról, egységes alkotói szándékról éppen a széles merítés miatt nehéz lenne beszélni, mégis vannak olyan elvek, amelyek összetartják a mégoly különböző írásokat. Ezek közül az első éppen az évforduló ténye: egy harminc évre visszatekintő társaság tart szemlét önmaga és teljesítménye felett, a többiek iránti megértéssel és tisztelettel. Ritkaság és nagy kincs ez manapság, a széteső, atomizálódó társadalom – és irodalmi élet – korában egy-egy kis társaság összekapaszkodása példaadó lehet. És még egy esztétikai jellemző köti össze az írásokat: a szerzők csaknem mind egyikének realista látásmódja van. Ez, a szó pongyolán használt közhelyessége ellenére jelentéssel bír: az alkotók hiszik, vallják a világ megismerhetőségét és néhányan bíznak megváltoztathatóságában is, ehhez társul a legtöbbszörnél egy megújított, nem 19. századi realista

stílus, ami nem zárja ki, hogy a szövegek átvegyenek valamit a kor meghatározó irányzataiból, de nem ezt tartják fontosnak, hanem a közlendő célba érkezését, azaz az írások megérthetőségét. A posztmodern polgárpukkasztásnak szerencsére nincsenek nyomai a kötetben.

Egy ilyen összefoglaló értékelés nem terjedhet ki minden egyes műre, legfeljebb példákat hozhat fenti állításaim igazolására.

A hagyománytisztelet legnemesebb példája Jobbágy Károlynak és művének élre állítása, amivel valamiféle igazságot is szolgáltat a kötet a sokat szenvedett, szinte élete végéig mellőzött költőnek. Sorsa tipikus magyar sors: a jobbító szándékú fiatalember ifjan a szocdem párt tagja lett, 22 évesen katonai szolgálatra kötelezték, a háború végén orosz hadifogságba esett. Háborús élményeiről írott versei miatt visszatoloncolták, és csak 1948 végén térhetett haza. Igazi, a legjobb értelemben vett népi költő volt, végig hűséges ahhoz a társadalmi közeghez, amelyből vétetett, és annak elveit, követeléseit az 1956-os forradalom programpontjaiban látta. 1956-os versei miatt (*Tigrisek lázadása* – első megjelenés 1993!!!) ezentúl csak szamizdat kiadványokban jelenhetett meg. Megkísérelték beszervezni – sikertelenül –, ettől kezdve gátolták irodalmi pályafutását. Tanárként dolgozott, versei szórványosan bukkantak fel itt-ott. A kötet felelevenít

néhány olyan verset, amely a Nagy László–Juhász Ferenc vonulatba tartozónak mutatja (a sors fintora, hogy a népképviselési jobbító szándék ma, a posztmodern stílusdiktatúra korában ismét nem divat, ismét a feledésbe borítanak képviselőit. Jó, hogy legalább szűkebb pátriája és mai lakói gondoskodnak emlékének életben tartásáról).

A tiszteletadás másik szép módja a levél, az önfeltárás műfaja. A kötetben az embernek, szervezőnek, költőnek egyaránt kiváló Csikász István leveleit olvashatjuk Bálint úrhoz (természetesen Balassi Bálint a címzett, így ismét egy századokon átívelő „barátság” tart össze korokat, művészeket), amelyek modern képekben megőrizve a valóság lényeges elemeit, keményen és őszintén beszélnek egy önérzet genezisééről. Majd a világból kikerülését panaszolja, megint másutt nosztalgiával emlékszik vissza kamaszkorára, hogy aztán fájdalmasan búcsúzzék felnőtt énjének egy szép kapcsolatától.

Levélműfajban szól – és ez könnyíti őszinteségének befogadását – magánéletének válságairól Ketykó István is, akinek hangja ismét Nagy Lászlót idézi: hosszú, belső ritmusú sorai erős képeket görgetnek.

Csikász István jelentős személyisége volt a társaságnak, erről tanúskodik T. Pataki László temetői beszéde *Csikász István sírjánál*. Okos, megszívlelendő szövege a *Kis gondolkodók* kora, amelyben kultúránk, nyelvünk fokozatos és folyamatos pusztulásáról, elszegényedéséről beszél.

A kapcsolati ívek Csikász Istvánon keresztül más alkotókat és alkotásokat is összekötnek: Németh Péter Mikola *Csikász István emlékciklusában* visszautal Csikász Petőfi-poémájára, így a versen keresztül hármuk krédója szól az ország jobbításáért. A mottóban ide állítja Né-

meth még Babitsot, Pilinszkyt és Nietzsche-t: egy egész művelődéstörténeti képtárat mozgósít a szent cél érdekében.

Szőke Zsuzsa egy különös kapcsolatról ír: *Kezek* című novellájában azt a pszichológiai-szociológiai megfigyelést támasztja alá, amely már Mrožek *Tanogójának* is az alapja volt: gyakori eset, hogy generációk úgy ragaszkodnak egymáshoz, hogy a köztes nemzedéket (szülők) kihagyják: nagyszülők és unokák kapcsolatai árasztják azt a meghitt hangulatot, amelyet Szőke Zsuzsa írásából ismerünk meg, és amely visszaköszön Annus Antal novellájában is (*Hideg pálinka és akáctea*).

A fájdalmasan korán elhunyt, nagytehetségű költő, Görög Imre szüleit örökíti meg négy szép versben, jól tudva, hogy a világhoz való hűség első és belső köre a szülői ház.

A kötet általános depresszív, rezignált hangjából friss szemléletével emelkednek ki Bacsik Katalin versei, amelyek életszeretetről, a természet szeretetéről, az emberbe vetett bizalomról szólnak, megerősítve egy erős-kemény önmeghatározó verssel (*Létezés*).

Merczel Erzsébet a mai magyar élet egyik legfájóbb kérdésére: a másság eltűrésére, netán tiszteletére ad szép példát, szüleinek Mikszáth Kálmán utcai lakását felidézve: „békésen egymás mellett élt ott zsidó, cigány és szlovák, hivatalnok, iparos és parasztember. Mert a Mikszáth utcában rend volt, az emberek rendje.”

Pálfalvi Nándorról Kardos Gy. József írt értő bevezetőt, és közös hűségnyilatkozatként Ady szavait idézi: „Mi megmaradtunk a régi ideálok mellett. Mi csak a szárnyainkra emlékezünk, a repülő, a szállva szálló szárnyakra.” Akármilyen groteszkül, hihetetlenül hangzik: ebben a mai posztmodern világban Adyt választani példaképnek rendkívüli bátorságra vall, annak a vállalását

jelent, hogy nem akarunk igazodni a felborított értékrendhez, a dezilluzionált világképhez, a polgárpukkasztó művekhez és eszközökhöz. Egy ilyen hitvallás teszi metaforikussá, általánosíthatóvá a *Tea délután* című novellát, amelynek „negatív hőse”, korunk polgármesterjelöltje, gyilkolni is képes lenne egy politikai előmenetelért. Tigris leplez le ezzel a novellával Pálfalvi.

Botz Domokos is megálmodott egy allegóriát: a *Porcelánhold* egyetlen nagyszabású, kozmikus méretű kép, amelyben az élettelen természet (a Hold), az elhalt növényzet, az avar, a károgó halálmadarak, a varjak millió halott madár tetemével pusztulnak együtt. A várakozás a tavaszra egy árulkodó mondattal az élettelen természetről az emberre viszi át a képet, „az elhulltakra ki emlékszik?”, így válik a mű allegorikussá, és az „elhullt tetemek”-től visszaolvasva az elejére átértékelődnek a képek. Másik verse, a *Ki nem mondott szavak* a modern ember magába zárkózásáról, érzelmeinek rejtéséről, a gyakran a szánkba égett, bennrekedt szavakról hoz hírt – a jelenséget, gondolom, valamennyien ismerjük.

Nógrády Andor a hagyományos történetírást azzal újítja meg, hogy az elbeszélést a végéről kezdi, és úgy halad visszafelé a múltba. A történelem szeletei tárulnak fel, különös oksági rendben, amelyben előbb ismerjük meg az okozatot, mint az okot. Az idősíkok felbontása a modern próza egyik – kimondatlan – követelménye, Nógrády ezt sajátos módon nem a felbontással, hanem a sorrendiség felborításával oldja meg.

Birtalan Ferenc jó költő volt, és egyre jobb lesz: kifejezésmódja letisztult, a lényegig leegyszerűsített, képei erősen összevontak, elliptikus szerkezetűek, sorai népdalszerűen rövidke, ritmikusak. *A papír kussolt kakofemisztikus* cím mö-

gött a költészet éltető erejét vallja meg egy gyönyörű képpel: a versek – paraszmadarak, bárd alá mennek (többszörös szójáték a walesi bárdokkal; a bárd szó kettős jelentése és a funkcióváltás: nem a személyek vállalnak mártíromságot, hanem a versek). A *Commedia dell'arte* művészei e versben nem az utcai csepürágók, hanem a csepürágó sorsra ítélt költők. Az *Imakíséret* elveszített világi hitünkért fohászkodik, abban a világban, ahol a városokat ellepik a szarkák (tolvaj madarak) és elúzik a rigókat (énekes madarak, azaz a költők). Az allegória mindenki számára átlátható. Egyik legszebb, legösszetettebb képe az *Add a kabátod* versben van: „Felakasztom a / kabátodat / vaksi előszobacsendre.”

Soós Géza klasszikus vezetésű, kataritikus novellája (*Lakbér*) példabeszéd az emberi helytállásról, a gettóba toloncolt háziúrnak tartozásukat összegyűjtő lakók tisztességéről.

Gyimesi László első versének címe: *Keserves*. A versek is ugyanilyen tömörök, rövidek, keservesek. A címadó vers szűkszavú díszítetlen, lemondó. A rövid, öt szótagos sorok között vannak rímszerkezetszerűen (a szakaszok utolsó sorával kezdődik a következő szakasz) ismétlődő sorok: az artisztikus-művés forma ellenpontozza a személyes fájdalom keserűségét. Közéleti keserveként értelmezhető a *Középre*, a művészetet keserveiként a *Fogak és fák közt*, bravúros szójáték a dísz-szóval a *Koronázási rigmus*, amely az ország lesüllyedésének idején mindent díszbe öltöztet: mintha az ország jelenkori urai a minden eddiginél díszesebb külsővel akarnák elfedni a dísz alá söpört koszt és rongyokat.

Konczek József őszinte költő. Tudja magáról, hogy szélsőségei elragadják. Beszél egy „vagabund őseről”, akinek kalandozó, bohém, erős indulatait köszönheti, és pontosan tudja, érzelmi

életében a pusztán testi szerelmen túl mily nagy fontossága van a két ember közti finom, lelki kapcsolatnak. Ez a szélsőséges kettősség végigvonul egész költészetén, amelynek felnevelő dajkája a Nagy László és Juhász Ferenc által kijelölt irányt követő *Kilencek* köre volt. Újabb kettősség: a születés meghatározta erős kötődés a népiséghez, népi léthez, valamint megismerni és átvenni, sőt átárasztani a világirodalom súlyos egyéniségeinek hagyatékát. Ennek érdekében sokat tesz maga is: kitűnő fordításokat publikál, elsősorban orosz nyelvből. A *Röpke ívek* számára egy ötrészes ciklust fogalmazott, amelynek összefoglaló címe: *Pokolfa*, egy népi hiedelemben gyökerező allegória. Pokolfa nem létezik, amiként nem létezik népköltészeti ellentéte, a Világfa (más néven Égig érő fa) sem, és Konczek, egész életét a Pokolfa alá rendelve mintegy vallja az ősi mondást: lehet, hogy a mennyben, ahová a Világfa ágai nyúlnak, jobb az éghajlat, de a Pokolban jobb a társaság. És megjeleníti a Pokolfához kötődő énjének variációit, „fokozódó súlyossági” rendben: szegénylegény, betyár, cigánylány szeretője, végül a halálfa, akit a Pokolfa visz le az őt megillető helyre, a pokolba. A ciklust lezáró ötödik darab maga mellé szólítja azokat a barátokat, akik társai lehetnek a végső helyen, ahol kimondja egyik legsúlyosabbnak érzett bűnét: „Én is folyton változom” – mondja az a költő, akinek egyik legrokonszenvesebb tulajdonsága a hűség és az állhatatosság. Másik végletéről származnak a további versek: a szerelmi szakítást utólag értékelő *Maradtál*; *A költő mint virág*, ami világunk elviselhetetlen gépesítését panaszolja fel; a *Költő, ne halj meg!* a magyar költészet egyik jellegzetes és erőteljes gesztusát adó „És mégis...” gondolatot szólít fel az ellenszegülésre.

Romhányi Gyula az egyik legmarkánsabb, legszélesebb íveket átfogó költőegéniség.

A *Héja-alkonyat* kettős intertextus, két költőt is megidéz benne: a héjaszintaxis elkerülhetetlenül felidézi bennünk a *Héja-nász az avaront*, Ady egyik legfájdalmasabb szerelmesversét, a szöveg pedig Petőfi kétségtelenül legszebb szerelmesversét, a *Szeptember végént*. Nem is annyira a szöveg narratívájában, mint inkább szerkezetében: szövegyszervező elvévé avatja a már-még, már-de, már-ám ellentétpárokkal kezdődő szakaszokat. A *Vagyok* a természetben élő ember hangulatainak természeti képekkel történő aláfestése, mely az utolsó, rövid szakaszban, azonosulva az ínség vackára vetett vadállattal, animális szinten kívánja-reméli-óhajtja a tavaszt. A *Lao-ce áthallások* a nehezebb gondolati költészet körébe tartozik: a napjainkban oly divatos *Tao te King*, a nyugati eszmékből kiábrándult nyugati ember kapaszkodója a Kelet bölcsességébe. A *Tao te King* ihlette poéma alkalmazza a taoista elveket (ellentétek egysége és egymásra utaltsága; az út megtételének fontossága, hiszen az út mindig az életutat jelenti, az oxymoronos-paradoxonos jelleg: „Megérthetetlen értelemmel.”). A *Tizenhetek* cím alá foglalt miniatűr költemények lényege az átlagolvasó előtt rejtve maradt, holott – keleti érdeklődésű költőről lévén szó – világossá válhatott volna, hogy a tizenhét szótagos *haiku*-ról van szó. Romhányi ismeri a haikunak nemcsak verselési, de műfaji követelményeit is, így a versek végén meglepetést hozó csattanó mellett kiépíti magánmitológiáját is.

Ádám Tamás az erős érzelmek, súlyos indulatok költője. Kötetbeli sorozatának első darabja egy Radnótinak nem is a költészetét, hanem alakját felidéző gyermekkori emlék (becsülendő őszinteség,

hogy nem kérkedik azzal, hogy ő már nyolc évesen is tudta, mekkora költő Radnóti): nosztalgikus és egyben a szegényes, silány valóságba visszarántó vers; a *Parti harci kutyáknak* arról a világról tudósít, amelyben a harci kutya fontosabb az embernél; az *Összezárt triptichon* az egymásba kulcsolódó szeretők különös képbe – oltári szentségbe – emelt alakja, és a *Parkolás* is „egy zöldtiszta szerelem” kölcsönös átélése. A *Minden piros* mosolygató portrészorozat egy kisfiúról, aki gyermekien lát és gyermekien racscol.

Gombár Endre *Spórolós Katinkája* engem – talán nem az író szándéka ellenére – a shakespeare-i Makrancos Katára emlékeztet, szellemes, jól jellemző frás.

Katona Ágota verseiben felfigyeltem valamire, ami a költőnőben nem is tudatosodott: rövid kis képeinek szereplői a színek, az első darab hófehérjétől jut el a „földet kiszínező” festékig, amely a „patakmedrekben folyik”, a víz alatt „zöldebbé váló zöld”-ig, és ebben a tompán színezett, élettelen világban egyetlen szó utal az emberre, arra, akinek azt lehet mondani: „szemed”.

Onagy Zoltán szövegei igazi, modern prózák, rövidre zárt mondatokkal, tényközlésekkel, gyakori rövidítésekkel. Helyenként sorjáznak benne a hiányos mondatok, mint a posztmodern szövegekben: „Szundít, ébred, ölel, szundít, ébred, ölel. Két kispárna közt, a lepedő alatt, kistrádió halkán. Most ő kiütve.” Az elidegenítő stílus az elidegenedett élet adekvát kifejezése, ezt segíti a gyakori szleng is, amikor a férfit *pars pro totó*ként „faroknak” nevezi.

Szunyogh Pál *Hajléktalan szonettje* gondolati ívében visszahajlik a tavalyi antológiához, amelynek egészében a nyomor, kivetettség, elembertelenedett körülmények voltak a témái, minthogy azonban a helyzet mára sem javult, nagyon is indokolt nem szégyellni szo-

ciális érzékenységünket, és verset írni az átfagyott hajléktalanról és az újszülöttjét a kukába gyömöszölő kamaszlányról. A *Félárbocon lihegnek a szavak* hatalmas antropomorfizált allegória az ember rossz közérzetét átvevő természetéről – azazhoggy fordítva: a rossz közérzetű ember kellemetlen érzéseit extrapolálja a külvilágra –, amelyben csak „kriptaszagú szívkamrában” jelenik meg két szóval az ember.

Szávai Attila magán viseli generációjának, a már nem kamasz, de még nem is igazán felnőtt férfinak minden rokonszenves, modern gesztusát: kisprózáiban a mai gúny, szatíra, ironia – olykor önironia – eszközeit használja. A „kispróza” meghatározással megkerültem a műfaji hovatartozás pontosítását: prózaversek ezek, intenzív kifejezésmóddal, erős képekkel, ismerős – tehát magyarázatra nem szoruló – reklámszövegekkel, jelmondatokkal, intertextusokkal, ezek éppen ismertségüknél fogva képesek tömöríteni a fogalmazást. Az utolsó darab végén a szinonimahalmazás közismert posztmodern módszer, ugyanígy az úgynevezett „csúnya szavak”, azaz a kakofemizmus használata is. Szellemes, lendületes írások.

Fábián Berta a kötet egyetlen romantikus lelkületű költőasszonya: érzelmei és kifejezésmódja a 19. századi almanach-lírával rokonítják. Szépre akar nevelni azzal, hogy szépen mondja el azt, amit szépnek gondol.

Szabó Endre hangulatos, de szomorú novellája (*Két asszonyt engedett világgá a szabómester*) az igazi történetmondás mai létjogosultságát igazolja. Az élet tapasztalataitól megtört férfi nyolcvan éves korára jut el az önállóság, az autonómia megőrzésének bölcsességéhez és büszkeségéhez. A történetet Szabó mikszáthi keserűdesben, anekdotikusan vezet elő, igazán kellemes olvasmány.

Nyikon Natasa önvallomásában viszatér az a fogalom, amit a kötet bevezetőjében vezérfonalként jelöltem meg: a hűség és a hagyománytisztelet. Elmondja, hogy Angliában töltött hónapok után vágyott haza, a szerelméhez, otthonához, szeretett társaihoz. Ha valaki ilyen derűs szívvel szánja rá magát a hazautazásra, annak szívében és versében otthonos az idill. Az *Etűd* szín- és illattobzódás, Kosztolányi és Tóth Árpád impresszionista öröksége, a *Lekiüzdve* inkább a szimbolizmus hatását mutatja, a *Város* szimbolikus és egzisztencialista egyszerre. A jól megtanult és felhasznált eszközök feltehetőleg egyéni szint fognak kikovácsolni.

Kasuba Klaudia Diána *Az utolsó elítélt* című novellájában bravúrosan oldja meg a főszereplő váltogatását: hol ide, hol oda helyezve a figyelő fókuszát. Előbb egy börtönört látunk főhősnek, majd az elítéltra vetül a fény sugar, végül egy váratlan fordulattal, megkeresve az okot és ezáltal a cselekményt 12 évvel korábbra helyezve, ismét a börtönör válik protagonistává. Itt mindenki bűnös és áldozat, büntetett és büntető. A bűn nem is derül ki. A szerző érezhetően kedveli Kafkát, akinek hatását ez a novella még erősen tükrözi.

Zonda Tamás aquincumi győztes pályamunkáját adta át a kötetnek, ami azért fontos, mert meghonosítja a Röpkeben is az aquincumi játékok tizenkét éves tanulságát: bármilyen témát tűz ki a rendezőbizottság, a versenyzők nem hazánk felvirágzásáról írnak (még a *Pannonia dicsérete* igazán csábító címre se), hanem döglött macskatetemekről és büdös, üres konzervdobozokról. A tavalyi verseny igazán magasztos címe: *Egy nap az Olimposzon* Zondából a keserves földi élet megjavításának vágyát váltotta ki. Irodalomtörténeti munkája, előszava Lisznyay Kálmán *Válogatott versei*hez egyaránt kapcsolódik bele a hagyó-

mányörzés fősodrába, másrészt abba a nagyon fontos és rokonszenves törekvésbe, amely megmutatja, hogy a művelődéstörténet során szerepet játszhatnak a nem teljesen élvonalbeli művészek is, ha megértették a kor hívó szavát.

Vass Imre sorozatának, a *Zavarnak* 2. darabját olvashatjuk itt: ez egy könnyed, női csevegésnek induló idill képe, amelyről fokozatosan leválik az idill, előtörnek a sötét és még sötétebb emlékek, pszichodramává válik a könnyed párbeszéd, a két nő vetélkedése egy férfiért nem is azért válik tragikussá, mert olyan erősek volnának vonzalmaik, hanem mert titokzatos, fel nem derített haláleset fenyeget a háttérből. Jól megírt, szépen felépített, végigvezetett munka.

Hrubík Béla a hazaszeretet, a hűség, az odaadás költője. Határterületen él, otthona – hol is van? A *Hajnal a Duna partján* című versben biztosan nem ott, ahol a vers íródik, hiszen távolra helyezi: „Ott-hon, talán most / szúrja fel tövisére / a napot néhány magányos akác.” Megható, szép vers. Harciasabb, kevésbé az esztétikumra, inkább a politikára és az etikára épülő verse címét is Wass Alberttől kölcsönzi: *Adjátok vissza a hidaimat!* A *Várni kell még felpanaszolja* a nem anyanyelvű otthonban megélt gyermekéveket, amúgy múlt el, hogy nem is volt gyermekkor, egyenesen a felnőttkorba zuhantak a „fészket másoknak rakók”. Az önbiztatás nagyon is elkél a mai korban, amikor ismét feszültebbé vált a viszony az északi rokon és hazánk között: „Neked fegyvered csak a szavak ereje.”

Nagy anyagot ölel át ez a jubileumi kötet, értékes, szép anyagot, amely egészében azt igazolja, hogy az író embernek „fegyvere csak a szavak ereje.” A *Röpke ívek* szerzői éltek ezzel a hatalommal.

(Madách Imre Városi Könyvtár,
Balassagyarmat, 2009)

Jelenések könyve

Radoslav Petković: *Az ember, aki álmában élt*

Rónay György 1949-es naplójában írja: „Szembejön velünk az Isten s mi úgy teszünk, mintha nem vennők észre; utánunk szól és úgy teszünk, mintha nem hallanók. Pedig nem Őt csapjuk be, hanem önmagunkat.” Radoslav Petković könyvének elolvasása után vettem kézbe Rónay naplóját, és mihelyt szembesültem ezzel a mondattal, rögtön a szerb író elbeszéléseire gondoltam. *Az ember, aki álmában élt* című, illusztris borítójú novellagyűjtemény tavaly látott napvilágot a Jelenkor Kiadó gondozásában. Bár novellák egymás mellett, eléggé érezhető a szövegek közti kohéziós erő és a gondolata annak, hogy egy nagy történetet fejtünk fel oldalanként.

Az első novella Pál életében, a kereszténység kialakulásának idején játszódik, majd a Nyugat-Római Birodalom bukása körüli történet a következő, míg az utolsó elbeszélésben eljutunk Krisztus születésének évfordulójáig, ahol a középpontban szereplő Menyhért kíséretében tehetünk egy lélekutazást. A *Pál Rómában* című elbeszélés a Bibliából ismert atléta-hasonlatot felhasználva tesz humoros megjegyzést (azért emelem ezt ki, mert a későbbiekben keresve sem találtam a szerző humorát sejtető részt) az apostol alkatára vonatkozóan. „Pál egyébként is gyakran emlegette a koszorúért küzdő atlétát; miközben testalkat tekintetében senki sem hasonlított kevésbé atlétára a

**Radoslav
Petković**
Az ember, aki
álmában élt

szenátor lakomáján jelenlévők közül.” Az úgynevezett történelmi novellák között elhelyezett írások bármelyik korban és időben, Szabadkán és Budapesten is játszódhatnak. Csodák és jelenések esnek meg a mindennapi élet leghétköznapibb helyzeteiben. „Megtaláltak – mondta az isten, és

eltűnt. Ott maradt az üres hely a komódon, a nagy tükör előtt, ahol se baba, se isten.” (*Jelenés*). Petković hétköznapien mutat be egy kevésbé hétköznapi eseményt, tudniillik az istenszerű lény megjelenését egy házaspár életében. Magyar vonatkozásban ez a novella (abszurditásában) Örkény István egyperceseihez áll közel. Frithjof Schuon svájci születésű vallásfilozófus ír valahol Isten közeledéséről (és nem fordítva), aki a bennünk élő önmagával szeretne kapcsolatba lépni. Észrevesszük-e magunkban a közeledő Istent? A huszonegyedik század embere a modernizmussal, túlzott kényelemmel, médiával kibélelt világában mennyire vehetné észre a csodák, jelentéssel töltött jelenések feltűnését? Mennyire fognánk fel Jézus Krisztus újbóli megjelenését a földön? „Emlékezzünk erre a helyre a Szentírásban: a farizeusok jelet követelnek Jézustól. Ő nem hajlandó jelet mutatni; nem a kegyesség hiánya miatt, hanem mert tudja, mennyire nincs értelme. Aki azért követel jelet, hogy elkezdje a keresést, nem fogja megkapni; sőt, ha megtalálja, nem fogja meglátni.

A jelet csak az látja, aki keres.” „Azt hittem, belázasodtam, mert a hangja furcsa volt, mintha fentről jött volna. odanéztem. Tíz centire volt egy nő kövé vált arcától, aki az egyik második emeleti ablakon nézett ki. De a járókelők, megbabonázva, továbbra is a kirakato- kat bámulták.” (*Teológiai párbeszéd mai keretben* (2). Valóság és irrealitás met- szetében játszódó történeteiben a sze- replők tragédiája abban rejlik, hogy saját határain nem lép túl egyikük sem, nem érzik a megélt hétköznapiságtól az egyszeri és felfoghatatlan csodák jelen- létét. Elképzelem (rekonstruálom ma- gamban az elképzelhetetlent), ül velem szemben a teremtett világ teremtője, Isten, és én hogyan viszonyulok abban a szent pillanatban hozzá, a végessé- gemmel hogyan viselkednék Vele, a végtelennel? Kávéval, konyakkal kínál- nám? Felolvasnám Neki Kosztolányi verseit? A feltételezése ennek abszurd- nak hangozhat, de korán sem hühetellen.

Radoslav Petković minden egyes no- vellája a látomások nyelvén beszél. Az írásaiban létrehozott titokzatosság a kötetben való előrehaladással mélyül, és sokszor az írások tárgyaként tekinthető. Szereplői ebben a látomás-álmotérben érthetők meg, jellemük sajátsága a láto- másosság légkörében rajzolható ki. Kül- ön-külön nem igazán érezhető az író jellemábrázoló képessége, emiatt néhány- szor ellaposodás és unalom jellemző a szövegekre. Ami felróható még a novel- lák hibájának, az a jól, érdekesen induló írások látszólag csattanó nélküli befeje- zése, mintha a szerző nem tudná, mit kezdjen a lezárásokkal nem tudná. Figu- rái alakatlan, különösebb ismertető nél- küli mozgó emberek, ebből kiindulva a novellák főszereplője sokkal inkább az őket keretbe foglaló történet. Pál és Meny- hért, bár névvel szerepelnek, nem igazán értelmezhetőek valós, hús-vér személyek-

ként, inkább egy szimbólum, egy elmélet megtestesítői. Tájékp ez, emberek nélkül.

Petković a *Zsugorodás* című elbeszé- lésében mintha finoman Kafka törté- netkezelését venné kölcsön, hozná já- tékba a saját szövegével. Az olvasó egy ismeretlen, megállíthatatlan betegség halállal végződő lefolyásának lehet a szemtanúja. „Istenem, milyen kicsi, gondolta az ágynemű végtelen fehérsé- gébe vesző test láttán, milyen aprócska ezek között a fénylő és mindenféle za- jokat kibocsátó palackok és készülékek között, kicsinyke teremtés az ormóltan, hatalmas tárgyak világában, amelyek- kel körülvették, állítólag hogy segítse- nek rajta – és ebben a pillanatban már csak abban reménykedhetett, hogy mindaz, amit az asszonyért tettek, egy másodperccel sem fogja meghosszabbí- tani azt, amit életnek hívnak, de csak fájdalom és szenvedés, és arra gondolt, nem tudja elviselni, a gondolatot, hogy valóban így történt, hogy a vizsgálatok, a számlálatlanul testébe dőött tűk, a belétömött értelmetlen gyógyszerek nélkül mindez rövidebb ideig tartott volna, és arra gondolt, hogy a jótéte- mény, amit másokon gyakorlunk, az ő számukra rossz lehet.” (*Zsugorodás*). Reménységem volt az olvasása elején a végére tervezett katarzisz, „robbanás”, nagy sajnálatomra ez elmaradt, pedig úgy hiszem, nagyot szólt volna, hogyha sikerül. Az alapötlet jó és ígéretes, a kimenetele viszont sajnos az ötlet kárára van. Nem igazán érzem a súlyosságát a feleség halálának és a férj megdöbbené- sének, vagy esetleg az író, az érzékeny- ség, hatáskeltés teljes felszámolásával mint eszközzel élt. „Egy reggel pedig felébredt, kinyitotta a szemét, és látta, hogy a szoba kisebb lett. Ekkor elmoso- lyodott.” (*Zsugorodás*).

Csalódásomat növelik még az ígéretes címek is, mint például a *Város, pirkadat*

vagy akár a *Krisztus Zimony fölött*. Meglehet, az író a címekkel visz a szövegek erdejébe, csalogat be, hogy aztán elveszünk az álomszerű, képlékeny leírásokban, történetekben. „Úgy véli, hogy szinte mindenki vakon megy el a jel mellett?“, teszi fel a kérdést „valaki“ a *Teológiai párbeszéd mai keretben* (2) című írás végén, ezzel a tételszerű mondattal mindegy igazolva a könyv egyes novelláinak mibenlétét. A kötet címéül választott *Az ember, aki álmában élt* írás egy ember álomtörténetét mutatja be gondolat-mondatokkal átszöve az egész szöveget. Utolsó mondata a könyv fontos tételmondataként értelmezhető, amennyiben „a téboly ragályos, talán afféle örvény, ami magába szív, és minden dolog és a dolgok minden kapcsolata más, felismerhetetlen alakot ölt, nem tudom – én is folyton ezt a kifejezést használok, nem tudom, és csak azt tudom, hogy a jövőben is gyakran fogom használni. És eltűntem azon, hogy az életünk talán nem valóságos, de hogy ez igaz-e, az örökre rejtve marad előttünk, aztán váratlanul, teljesen indokolatlanul, mint ez idegen kikötőbe tévedt hajó, felbukkant az a

gondolat, hogy létünket csak a szenvedés igazolja, és ebben a pillanatban az arcát takaró maszk fájdalmas grimaszba torzult” (*Az ember, aki álmában élt*).

Nem tudom, Radoslav Petković írt e valaha verset, amennyiben igen, az jól észrevehető az egyes szövegrészek líraiságba hajló, az álomszerűség megtartására törekvő mondatainál. Prózába tördelt szabadversek, könnyedén, gördülékenyen, köszönhető ez a szerzőn túl Csordás Gábor kitűnő fordításának. Nem ismerve a kortárs szerb irodalmat, a felelőtlenek nyugalmával megkockáztatom, néhol feltűnő hibái ellenére figyelmes olvasásra mindenképp érdemes könyv született, ha távolról is, de az álom-Kafka és az abszurd-Örkény méltó párja. „Ezen a világon minden idő utálatos, és nem tudom megmondani, miért van így – azért-e, mert ez a világ utálatos, vagy az idő utálatos dolog, vagy az egész így együtt mérhetetlenül utálatos – de az az idő, amikor megtörtént velem, amit el akarok mesélni, még ehhez képest is pocsek volt, legalábbis számomra.” (*Város, pirkadat*).

(Jelenkor, Pécs, 2009)

Biográfia, filológia, női irodalom

Galcsik Zsolt: *„A fájdalmak leánya...” Ferenczy Teréz élete és költészete (1823–1853)*

A nógrádi helytörténetírás jelentős munkájával ismerkedhet meg az olvasó, ha kezébe veszi Galcsik Zsolt könyvét. A Nógrád Megyei Levéltár munkatársa nem kevés Szécsényvel kapcsolatos publikációt közölt már eddig is, melyek sorába jól illeszkedik ez a 2008-ban megjelent kötet, a ma már kevésbé ismert szécsényi költőnőről, Ferenczy Terézről. A köztudatban annak ellenére sem sikerült feleleveníteni emlékét, hogy halála után 130 évvel, 1983-ban Praznovszky Mihály szerkesztésében megjelent a *Ferenczy Teréz Minden versei* című kötet, vagy épp Fábri Anna tanulmányai, melyekben az írónők társadalomban betöltött szerepével foglalkozik, és elemzi Ferenczy Teréz életét, életművét is. Neve azonban, ahogy Galcsik Zsolt írja előszavában, továbbra is csak néhány lokálpatriótának és irodalomkedvelőnek mond sokat. Jelen kötet ezen a helyzeten kíván javítani, méltó módon összegezve a költőnőről szóló irodalmat, életművét, életrajzát bemutatva, gazdagon ellátva mellékletekkel.

A borító, melyen Barabás Miklós rajza látható Ferenczy Terézről, háttérben az *„Ó, ne kérjetelek...”* című költeménye kéziratával, kellemesen megalapozza az olvasó „időutazását” egy 19. század első felében élő nő formabontó életébe, lelkivilágának titkaiba, és nem utolsósorban költészetébe. A könyv négy

nagy egységre tagolódik. Az első, legrövidebb rész a költőnőről szóló, nem is kevés irodalmat ismerteti. Szerepelnek itt Ferenczy Teréz életében és közvetlenül a halála után megjelent munkái, verseskötetei, cím és megjelenés szerint, melyeket a harmadik részben el is olvashat az érdeklődő. A

szerző külön ismertetésben felsorolja a különböző – irodalmi és biográfiai – lexikonokban fellelhető szócikkeket, rámutatva azok pontosságára, vagy esetleges hibáira, tévedéseire, melyeket saját kutatásai és az összehasonlító vizsgálódások alapján tesz. Itt említi meg az elsőként megjelent monográfiákat is, így Halmi Piroska 1903-as könyvét, és az egy évvel későbbi, a költőnő rokona, Ágner Lajos által kiadott életrajzot. Ezeket részletes elemzés alá veszi Galcsik Zsolt, utánajárva nemcsak a szerzők életrajzában, hanem kutatásuk motivációinak, tévedéseiknek, az általuk használt forrásoknak is. A szerző felkutatta a különböző irodalmi művekben megjelent utalásokat a költőnőről, de például a biográfiai elemekkel foglalkozó munkákat is, így külön taglalja például a halálával kapcsolatos híreket, az emlékére írott verseket, vagy épp az arcképe megszületésével kapcsolatos írásokat. A fejezet legbőségesebb részét képezik a költőnőről megjelent életrajzok és tanulmányok, amelyek folyamatosan jelentek meg a halálától kezdve főként nőknek

szóló újságokban, így a *Hölgyfutárban* vagy a *Divatcsarnokban*, melyben egyébként a költő is publikált. Ugyanakkor a szerző országos lapokban – a *Pesti Hírlapban* és a *Vasárnapi Hírekben* – is talált Ferenczy Terézről szóló cikkeket. Ezekben főleg halálának körülményei foglalkoztatták az (egyébként már akkor is sokszor szenzációhajhász) újságírást. Ezek a cikkek aztán az évek múltával megritkultak és abba is maradtak, majd hatvan évnek kellett eltelnie, hogy immár az újságírók helyett a kutatók látókörébe kerüljön a szécsényi költő és életműve. Helytörténeti kutatók kezdtek el ismét foglalkozni vele, így például Leblanc Zsoltné gimnáziumi tanár, aki a hetvenes években végzett levéltári kutatásokat.

A könyv második része a szerző kutatásai és a felsorolt irodalom alapján a költő életét mutatja be. Kitér családjának történetére is, melyet részletesen ismertet, alátámasztva bőséges forrással, sűrű lábjegyzeteléssel. Az olvasó kedvéért megemlíjtük, hogy Ferenczy Teréz Rimaszombaton született, szüleivel az 1820-as évek derekán költözött Szécsénybe, ahol édesapja könyvkötőként és gazdasztként tevékenykedett a Forgách uradalomban. Részletes ismertetést találhatunk a testvére, Lajos életéről s a szabadságharcban végzett katonai szolgálatáról, mely során egyébként életét vesztette. Ugyanígy külön alfejezetet szentel a szerző a költő és Ferenczy István szobrász kapcsolatának, szerelmi kapcsolatainak. Ez utóbbi témát részletesen vizsgálja, annál is inkább, mert a költő öngyilkosságát szerelmi csalódásra vezették vissza a korabeli nyomozati vizsgálat során. Egyenként végigveszi a lehetséges jelölteket a különböző életrajzok, visszaemlékezések, újságcikkek alapján, és rendre kizárja, mint egy vérbeli nyomozó, sokszor életrajzi

adatok alapján a lehetőségeket. Legrészletesebben a ferences szerzetes Kovács Bazil, és a költő állítólagos szerelmi kapcsolatát cáfolja. Arra a megalapozott következtetésre jut a nyomozati jegyzőkönyv, a versek, valamint a költő *Esküszegő* című elbeszélése alapján, hogy a nagy szerelem, a nagy csalódás Lisznyay Damó Kálmán költő személyéhez köthető. Galcsik bemutatja az osztrák lapokban megjelent, szenzációnak számító öngyilkossággal kapcsolatos cikkeket, valamint közöl egy orvosi látelést a hivatalos boncolásról, szintúgy a főszolgabírói jelentést, mely szerint a lány „ábrándatos fellengző volt régóta és hystericus bajban évek óta szenvedett”. Ebben a fejezetben található az eddig nem közölt anyakönyvi bejegyzés, mely elmebajára utal, valamint egyéb személyes levelek. A szerző az utolsó heteket napi részletességgel tárgyalja, alátámasztva, hogy az öngyilkossági szándék régóta érlelődött. Külön értéket ad ennek a fejezetnek az eddig nem közölt forrásokon kívül, hogy a szerző 150 év távlatából mostani igazságügyi orvosszakértővel elemeztette a boncolási jegyzőkönyvet. A második rész továbbá bemutatja a Szécsényben hozzá köthető emlékeket, emlékhelyeket a család egykori lakóházától kezdve a sírmlékén át az emléktábláig. Ezeket a témaköröket is a korábbiakhoz hasonlóan rendkívüli részletességgel ismerteti, számos forrással, fényképpel támasztva alá. Legizgalmasabb talán sírja története, melynek elhanyagolt állapotára halála után 50 évvel figyelt fel a Szécsényi Ifjak Szünidei Egyesületének elnöke, így ekkor végre kőkeretet kapott az emlék. A következő felújításra 80 évvel később, 1989-ben került sor, melyről már fellelhető az adományozók névsora, amit Galcsik is közöl. A kutatás eredményeit lezáró beszámolóból is

kiderül, hogy az alapos kutatómunka ellenére „számos nyitott kérdés maradt (...) Nem tagadom azt sem, hogy több feltevésemet kifejtettem még akkor is, ha kellő bizonyítékokkal nem tudtam a leírtakat alátámasztani. Ettől függetlenül úgy gondolom, hogy a célokat elértem. Sikerült sok új forrást közzétennem Ferenczy Terézről és a korábbi torz állításokat helyesbítenem.” (99.)

A könyv harmadik része a költőnő költeményeinek, prózai írásainak és levelezésének a gyűjteménye. Ahogy a szerző írja, a költemények szempontjából filológiai kiadásnak szánta ezt a részt, hiszen az első közléseket összehasonlította a kéziratokkal, valamint a különböző antológiákban közöltekkel, megtartva az eredeti szövegvariánst, de a mai helyesírással. Ezt a munkát a prózai írások és levelek esetében nem kellett elvégeznie, hiszen azok most jelentek meg először. A közlés szempontjai mellett a szerző felsorolja még a költemények korábbi kiadásait is, majd a versek előtt egyenként, versenként haladva tételesen felsorolja a szövegváltozatokat, az egyes eltéréseket a különböző közlések esetében.

Nem lévén irodalomtörténész, a versekhez egy a Nyugatban fellelt idézetet tennék, melyet Kardos László 1935-ben Nagy Médea kötetéhez írt: „Nő-költőtől a versolvasók mindig valami téma-beli specialitást várnak, a megélt nőiség hű rajzát, – vallomást, amelynek realitása a legkitűnőbb férfiköltők legszerencsésebb rásejtéseinél is többet ad. Maguk a nőköltők is jobbra így látják sajátos feladatukat, s e szereposztásnak és szerepvállalásnak világos és bölcs értelme van, mégha elméletben küzdünk is minden művészeti forsrift [előírás] ellen.

Nagy Méda verseskönyve ilyen tipikusan női könyv: minden lapján az asszonyi lélek tájait festegeti, válságait bogozza, s ha nem ily sajátosan női téma bukkan elébe, azt is igyekszik – szerepéhez híven – asszonyi szemszögből látni és megformálni.” Ferenczy Teréz versei olvashatók az idézet felől, jól tükrözik érzékeny idegrendszerét, lelki gyötrelmeit, gyakori szomorú hangulatát, kedélyhullámsait, melyet a korábbiak során életrajzokból és forrásokból is megtudhattunk. Az olvasó az életrajz után itt ismét szembesül ismét azzal, hogy Galcsik Zsolt mennyire jó, jellemző címet adott a kötetnek.

A versek után olvashatjuk a prózai írásokat. Ezek közül elsőnek az *Esküszegő* című novellát, mely, mint a korábbiakból kiderült, Lisznyay Kálmánnal való szerelmi kapcsolatáról, nagy csalódásáról szól, majd levelei és egyéb írásai következnek, így például emlékkönyvekbe írt bejegyzései. Végül, a negyedik részben kap helyet a Ferenczy-bibliográfia, mely rendkívül részletes, alapos és egyedülálló az érdeklődő olvasó, kutató számára. A kötetet névmutató és a mellékletek zárják, melyek közt megtalálhatók képek, fényképek, iratok, sőt kották és egy kihajtható családfa is.

A könyvet végigolvasva kiderül, milyen alapos munkát végzett a kötet írója, aki hihetetlen szívóssággal ment utána minden nyomnak, hogy egy hiánypótló munkát hozzon létre, ennek érdekében összeszedett minden adatot, pontosította a korábbi kutatók tévedéseit, egy tisztább, pontosabb, árnyaltabb képet adva az utókornak Ferenczy Teréz költőnőről.

(Magánkiadás, Szécsény, 2008)

G. TORONYI JUDIT

Sokszínű múzeum

Neograd 2008 – A Nógrád Megyei Múzeumok Évkönyve XXXII.

Neograd 2008 címmel 2009 októberében látott napvilágot a Nógrád Megyei Múzeumi Szervezet évkönyve. Az eddig megszokott egyszínű fekete megjelenést szokatlan külső váltotta fel. Birkás Babett képzőművész, a fedőlap tervezője így vall erről: „A borító háttereként a *Somoskő vára* című, egyedi technikával készített képemet használtam fel. A várról készített légi felvétel fóliára nyomtatott képét színes gyöngyökkel díszített gombostűk erősítik a feszített festővászonhoz. Az időigényes technika díjat nyert 2008-ban a *Ráragasztott Reneszánsz* című kiállításon (Pásztói Múzeum: *Erzsébet-sorozat*), valamint az idei *Tavaszi Tárlaton* (Nógrádi Történelmi Múzeum: *Anatómia* című képek). Az eredetiben 3 dimenziós kép felülnézetben látható a borítón (a szkennelés hatására), így csak a gombostűfejek érzékelhetők. Az ezüst pontok által hangsúlyozott körvonalak (a kép legvilágosabb színeként) szinte felragyognak, és tág teret adnak számos asszociációnak. Csillagokként, vagy izzó Szentjánosbogarakként keretezik a formákat. Fémességük ellentétben áll a háttér bársonyra emlékeztető anyagszerűségével, és sötétebb (elsősorban a lila és zöld komplementer kontrasztot megmutató) színeivel. A logóhoz egy a Nógrád várát megjelenítő grafika lett kiválasztva. Az új név: *Neograd*, és a többi felirat is elegáns betűtípust (Palatino Linotype) kapott.” A nem mindennapi

külső után az eddigtilt eltérő belső tartalmat adnak a kötet írásai is abból a szempontból, hogy idén csak muzeológusok írásai találhatóak a kötetben. A szerzők nagy része a Nógrádi Múzeumi Szervezetben dolgozik, és e könyvben teszik közzé a történelemtudományok és a közművelődés terén végzett munkáik legfrissebb eredményeit. Ezenkívül két felvidéki muzeológus és az MTA Régészeti Intézetének munkatársa is színesíti tanulmányával a kötetet. Újdonság még a tanulmányok végén található angol és német nyelvű rezümé, ami tovább emeli a kötet értékét.

Az egyes fejezetek címei az alábbiak: történelemtudomány, művészettörténet, régészet, néprajz, természettudomány. A szerzőket érdeklő témák igen változatosak, sem a korszakokat, sem az aktuális kutatási kérdéseket nem lehet egysíkúan behatárolni. A kötetben megjelenő, a tudományos megemlékezés figyelmére méltó személyek között találjuk Hulita Vilmost, a füleki gyárigazgatót és politikust, a Zubovics-családot, és a pásztói képzőművészt, Fürjesi Csabát. Hulita Vilmos ellentmondásos személyiségéhez kerülhetünk közelebb Agócs Attila tanulmányának köszönhetően. A „20. század egyik legismertebb, de mégis legismeretlenebb füleki szereplője” (15.), akit a gazdasági- és a közéletben is jól ismertek a korban, fordulatos és eseményekben bővelkedő életutat tudhat magáénak, magatartása a külső

szemlélő számára olykor megmagyarázhatatlan. Egy igen erős és összetett egyéniség bontakozik ki előttünk, aki saját útját járva vállalja döntéseit, és azok következményeit. Paradox módon egyszerre vádolták csehszlovákkal, és támadták azért, mert „csehszlovák állampolgárként a Csehszlovák Köztársaság létezésének 20 éve alatt (1918–1938) sem tanult meg szlovákkul még köszönni sem” (9.). A tanulmány végén a szerző is jelzi, hogy egy ilyen gazdag életút további kutatásokat igényel még, hiszen számtalan „izgalmas társadalomtörténeti kérdést vet fel és hagy megválaszolatlanul” (18.).

Szécsény méltán híres Komjáthy-hagyatékának egyik értékes részét alkotják az oldalági leszármazott Zubovics-család dokumentumai, amelyek a szécsényi Múzeumbarát Kör lelkes tagjának, dr. Zubovics Tibornak köszönhetően kerültek a Kubinyi Ferenc Múzeum gyűjteményébe. Kazareczki Noémi tanulmányában megjelenik a család legismertebb tagja, az 1846-ban született Zubovics Fedor, aki gyakran került az újságok címlapjára katonai hőstetteivel és feltalálói tehetségével. „Ha valamivel előállt, véletlenül mindig volt ott egy újságíró is.” (30.) Meghökkenítő természete nem hagyta őt ismeretlenül a kortársak előtt. „Irodalmi műveikben nem kisebb személyiségek szerepeltették alakját, mint Krúdy Gyula, Herczeg Ferenc vagy Gárdonyi Géza” (31.), de barátai között tartották számon Mikszáth Kálmánt is. A család hagyatékának a múzeumba kerülése is arról tanúskodik, hogy lelkes lokálpatrióták a múlt értékeit felismerve kincseket tudnak átadni a közgyűjtemények és a jövő nemzedéke számára.

Kortárs művész alkotásait mutatja be Shah Gabriella, a Pásztói Múzeum művészettörténésze Fürjesi Csaba szemé-

lyében. A pásztói származású szobrász és festőművész alkotásai közül a *Profán mítoszok* sorozatot, ezen belül az egyetemes igazságokat megmutatni akaró témákat emeli ki a szerző, hangsúlyozva, hogy „a mítosz jóval több, mint régmúlt korok meséje: kulcs az ember lényegének megértéséhez” (44.).

Nógrád megyét a régészeti feltárások szempontjából a legkevésbé kutatott megyeként tartja számon a régészeti szakma. Az évkönyvben három feltárásról is számot adnak a szakemberek, bizonyítva a terület leletekben gazdag voltát. A régészek leírásából megtudhatjuk, hogy Erdőtarcsa-Daróczi-hegyen „számolhatunk egy közép európai Micoqui-utód jellegű (bábonyi?), egy idősebb felső paleolit (aurignaci) és egy fiatalabb őskori megtelepedéssel” (61.). A pilinyi kultúrát két tanulmány is bemutatja. Köhler Kitti a késő bronzkori hamvasztott temetkezések antropológiai vizsgálatának eredményeit ismerteti, míg Guba Szilvia kitér a sírokban található tárgyak elemzésére is. Összegzőként megállapítja, hogy „a kerámiák töredékessége és a bronzok általános formája pontosabb kronológiai megállapításokat nem tesz lehetővé. A temető anyaga azonban szervesen illeszkedik a Belső-Cserhát hasonló korú későbronzkori lelőhelyeihez (pl.: Buják, Szanda, Szirák)” (86.). A történettudomány társtudományaként jegyzett régészet nógrádi eredményei a tanulmányok alapján arról győzik meg az olvasót, hogy a régészetileg feltáratlan Nógrád megye mélye múltunk sok kincsét rejtje még. Bízunk benne, hogy mielőbb minél többet megismerhetünk közülük.

A magyar néprajz kétszáz esztendő története és több mint százéves önálló diszciplináris léte hatalmas ismeretanyagot halmozott fel. Az évkönyv néprajzi tanulmányai arról szólnak,

hogy ez a tudásmennyiség az, ami alapul szolgálhat újabb eredmények létrehozásához. A balassagyarmati Palóc Múzeum számára rekonstruált ilinyi népviselet fényképről „levarrt” darabjain keresztül a falu lakóinak múltához kötődését is tetten érhetjük Lengyel Ágnes kutatómunkájának köszönhetően. Így derül ki számunkra, hogy Ilinyben „egy 1967-es szociológiai felmérés adatai szerint a palóc elnevezésért az idősebbek »haragszanak«, önmagukat nem azonosítják ezzel” (100.). A hagyományok újraélesztése a múlt gyökereinek becsben tartásáról tanúskodik, a tradicionális népviselet őrzése a lokális identitás fontosságát hangsúlyozza a külvilág felé.

Mindennapjaink során az út mentén elhelyezett szakrális kisémlékek beépülnek szűkebb környezetünkbe, sokszor még a hívők sem kezelik jelentőségüknek megfelelő helyen. Pedig mennyire fontos lenne egy pillanatra megállni, elidőzni egy-egy út menti keresztnél vagy kis kápolnánál. A hétköznapi gondjai közepette egy magasabb dimenzióknak ez a földi szimbóluma olyan belső szükséglet és hit gyümölcse, amely „az etnológusok számára széles spektrumot jelentő, hosszú távú kutatást igénylő munka” (135.). Dita Nociarová tanulmánya ezt feltétlenül alátámasztja.

A nógrádi muzeológusoknak a természettudomány területén meglévő komoly felkészültségét bizonyítja a Pásztói Múzeum két tudományos munkatársának, Hír János paleontológusnak és Pásztói Andrea geológusnak a *Múzeumi Évkönyvben* megjelent kutatási beszámolója. A feltárások fényképekkel gazdagon illusztrált részletes leírása meggyőzik az olvasót, hogy Nógrád megye természettudományos múltjának kutatása megfelelő kezében van.

Az 1980-as évek végére datálja a statisztika a múzeumok látogatottságának

csúcspontját, ami sajnálatos módon öt év múlva mélypontra kerül. Csak a '90-es évek vége hoz lassú emelkedést a múzeumlátogatók számában. Ez a múzeumok által kidolgozott két kitörési pontnak volt köszönhető. A turizmusban rejlő lehetőségek mellett a múzeumpedagógia volt az az út, amin a múzeumok el tudtak indulni, és a kedvezőtlen folyamatokat vissza tudták fordítani. Ennek lényege, hogy a múzeumi gyűjtemények értékei beépüljenek az egyén kultúrájába, és ennek a legnagyobb sikerrel kecsegtető célcsoportja az iskolásoké. Az első lépés az igény kialakítása a fiatalokban, hogy a felnövekvő generáció számára öröm forrása legyen a múlt emlékeinek megismerése, így törekedjenek az ismeretek megszerzésére. A *Közlemények* rovatba került be Tóth Zsuzsának, a balassagyarmati Palóc Múzeum egykori munkatársának a múzeumpedagógiai tapasztalatokról szóló beszámolója. A Palóc Múzeum munkatársai Tóth Zsuzsa tapasztalatai szerint összehangolt munkával segítik elő a gyerekek ilyen irányú fejlődését, aktív közreműködést várva és ambicionálva bennük. Az évkönyvben a balassagyarmati tapasztalatokról olvashatunk, de a megye többi múzeumában is tartanak ilyen foglalkozásokat. A Pásztói Múzeum magas színvonalú múzeumpedagógiai munkáját idén az Oktatási és Kulturális Minisztérium és a Szabadtéri Néprajzi Múzeum Múzeumi Oktatási és Képzési Központja Nívódíjjal is jutalmazta.

Az évkönyvet Szirácsik Éva a Nógrád Megyei Levéltár gyűjteményében található uradalomtörténeti dokumentumok ismertetésével zárja. Bajthay István tisztartó négy levelet ír földesurának, Koháry Istvánnak 1711–1713 között. A korszak történései, a szűkebb környezet eseményei és a levélíró viselt dolgainak tudósítása a korszak hangulatát is az

olvasó elé tárja, amely így színes és érdekes olvasmány.

Recenzensként feltétlenül figyelmébe ajánlom a laikusoknak és az egyes tudományos területeken jártasabbaknak is a *Nógrád Megyei Múzeumok Évkönyvét*,

amelynek tanulmányai mindannyiunk számára sok új információt adnak az olvasás során.

(*Nógrád Megyei Múzeumi Szervezet, Salgótarján, 2009*)

HANDÓ PÉTER

Képből és beszédből komponált

Shah Timor: *Élet a szobrok között. Ifj. Szabó István művészete*

„Ha a felvevőgép az emberi szem meghosszabbítása, látóképességünk váratlan kiterjesztése, akkor szükségképpen az emberi intelligenciáé is” (66.) – írja Bíró Yvette a *Profán mitológia* című kötetében, melyben a film kultúrába ágyazottságát, a kultúrával kialakított konstruktív viszonyrendszerét, a filmnek, mint mágikus gondolkodásnak a működését vizsgálja. Shah Timor kamerája is intelligens meghosszabbítása az emberi szemnek, látóképességünknek, vizuális eszközkészlete nyelvén mítoszt teremt; többnyire az ember mítoszáét. Képkalkotására – vélhetően – jelentős hatást gyakorolt Gaál István filmrendezővel való kapcsolata, illetve a róla készült portréfilm forgatása során átadott, ellesett szakértelem, valamint az a sajátos látásmód, ami mögött bizonyára ott munkál a hozott és a felvett kultúra kettősségéből táplálkozó affinitás, komponálási készség, amellyel ritmust teremt és egységessé teszi a filmjeit.

Legutóbbi, *Élet a szobrok között. Ifj. Szabó István művészete* című portréfilmje

a 83. életévében járó, Benczúr-falván élő alkotó munkásságába, művészetének viszonyrendszerébe avat be nyolc narratív és kilenc zenei-képi tétel egymásra rétegezésével. Az idén befejezett film aktualitását növeli, hogy a Munkácsy-díjas ifj. Szabó István 2009 őszén Nógrád megye díszpolgárává

vált, szülőföldje – ahová számos szállal kötődött és kötődik, amelynek hagyományáért, kultuszainak életben tartásáért dolgozott és dolgozik – elismerésében részesült. Nem mellékesen és az aktualitáson túl, Shah Timor kamerája méltó módon teremt meg ifj. Szabó István művész-mesterember örök jelenlétét, amennyiben a film a múlt (állandó) jelenné tétele, hiszen a forgatás időben megelőzi a megtekintést, ezért egy korábbi eseményről vetít úgy, mintha éppen zajlana.

Shah Timor ezúttal is a dokumentarista filmek hagyományos szerkezetét alkalmazza, ezáltal könnyen befogadhatóvá, szerethetővé teszi alkotását. A filmbeli „elbeszélés” során a kezdeti verbális

dominanciát jó érzékkel teszi a végére vizuálissá, amit egyfelől a narratív blokkok idejének folyamatos rövidülésével ér el, másfelől azzal, hogy a beszéltetett jelenlétének képi megerősítéséről fokozatosan lemond, az alkotói szavakat az életmű láttatásával támasztja alá és erősíti fel. Feszés tempót diktál, a beszédmódváltás intuitív ereje révén mitizációra alkalmas, s ezáltal a maradandóság igényével fellépő értéket hozott létre a szerkesztés során a rögzített anyagból.

A film nyitányaként a benczúrfalvai táj és út képét villantja fel, s a megérkezést tudatosítja a települést jelző tábla mutatásával, majd a Benczúr-kastély láttatását követően belép az alkotó szobortermő hétköznapijába, megjelenítve a neves nógrádi történész és családfakutató, Nagy Iván portréjának kifaragását a kastélykertben. Ezt követően ifj. Szabó István a kastély-műterem bejárata előtti lépcsőn állva mintegy beinvitál az életébe, a műhelyébe. Szerszámok és kisplasztikák körében indul a „gyökerektől/-ről” az elbeszélés. Megelevenedik az édesapa személyisége, szobrászszá válásának kulcsmomentuma: a Salgótarján külterületén, Baglyasalján élő Bóna Kovács Károly szobrásznál végzett segédi munkája, majd az önállósdását követő, népi fafaragók körében szokatlanul gyors fejlődése. Ez az örökség indítja el ifj. Szabó Istvánt a szobrászművészi pályán a II. világháború után, 1947-ben. Ebben a közel tíz perces tematikai egységben az apa személyiségén túl az első mesterek és megbízások elevenednek meg, s a családi album archív felvételei beúsztatásával sor kerül ezek hitelesítésére is. Az eredet ismertetéséből vezet át a műterem padlástéri feljárójának belső erkélyéről készített körkép, mintegy megmutatva a helyszínt, az alkotások születésének helyszínét, amely a második narratív

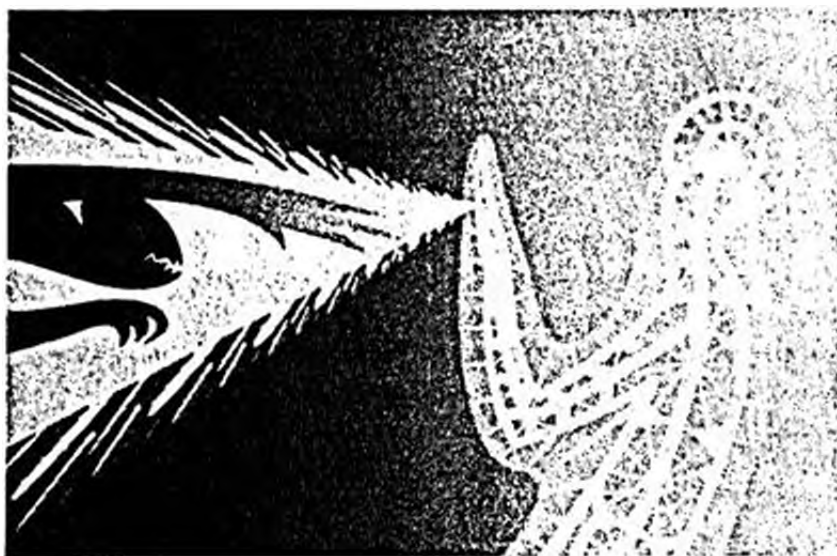
egységen belüli szövegrendező elv. A település, a kastély, a műterem története mesélődik el, és a szülői hagyaték gondozásának, egyben tartásának igénye, egy későbbi közgyűjteményi elhelyezés terve. Ennek az örökségnek a bemutatása válik az ezt követő zenei-képi betét témájává. A harmadik narráció a „hol és mivel szeret foglalkozni a szobrászművész” kérdéskört járja be, miközben különböző munkafázisokat – szabadtéri faragás, belsőtéri vázlatkészítés stb. –, kész és készülöben lévő műveket mutat. A mikszáthi és madáchi hagyomány ápolásával kapcsolatos tervekbe pillantunk be, megismerjük a Madách Imre és Fráter Erzsébet alakját, kapcsolatát megjelenítő kompozíció makettjét, végleges nagyságú gipsz-, illetve agyagvázlatát, kőbefaragásának szándékát. Fráter Erzsébet szemének formázása közben halkul el a háttérbeszéd, s bomlik ki a film legszebb lírai betéte: ifj. Szabó István a műtermi padlástéri erkélyrészen korlátjára könyökölve, tekintettel méregeti születőben lévő szobrát. A munka szeretete, a hivatás iránti rajongás olvasható le minden gesztusról. Ezt szövi tovább és realizálja a negyedik narratív blokk, melyben a szobortól való megválás a gyermek eleresztéseként fogalmazódik meg. A következő – zene és kép összjátékából építkező – elem a szobrairól gondoskodó, azokat ecsettel tisztogató művészt jeleníti meg. Innen fűződik vissza az ötödik narratív egység a műhely szerszámok és kisplasztikák színesítette világába, az alkotói folyamatba, az arról való gondolkodásba, miközben a szem számára köztéri alkotások, szobrok és kompozíciók rétegződnek egymásra. Az újabb zenei rész alatt az apai mesterség folytatását, a fafaragást, egy női figura favésővel történő formázását láthatjuk. A hatodik narráció egyfelől a nógrádi kötődést és

ennek kifejezését hivatott érzékeltetni, másfelől visszakanyarodik az apához, mint identifikációs lényeződőhöz, mint saját munkásságának viszonyítási alapjához. A következő zenei betét alatt az objektív tekintete átvonul a majdan köztéri szoborkompozíció gipszváltozatára. Innen szövődik tovább a hetedik narratív elemben a szó a szakmáról, a szakmaiságról, a művész belső látásának, intuitivitásának fontosságáról, arról, hogy leginkább mesterembernek tartja magát. A film egészét uraló harmóniába egy negyedperces disszonancia csúszik, amikor – feltételezhetően – a 2008-as horpácsi Kálmán-napi program résztvevőinek vizuális körbejárása ékelődik be szövegválasztó elemként. Amennyiben a feltételezés igaz, akkor ez a részlet ifj. Szabó István Nagy Iván-szobra – amelyet a film elején még a művész kőbe véselt – végső helyére, a Mikszáth Kálmán-, Mauks Ilona- és Szontágh Pál-szobor társaságába kerülésekor készült. Ezt azonban semmi sem erősíti meg, ezért nem tekinthető a kompozíció szerves részének, azaz funkciótalannak tűnik ifj. Szabó István tömegben belüli kamerával keresése.

Innen az apa alakjának fába-faragása vezet vissza a művész benczúrfalvai életébe, amelyen belül kiemelkedő a szerepe feleségének, a szintén szobrászművész Nagy Máriának. Végezetül ifj. Szabó István beszél arról a privatizációs kényszerről, ami évek óta a kastélyműterem más célú felhasználásával fenyegeti, s ennek megvalósulása egyben a munkássága befejezését is jelentené. Az utolsó képkockák felesége társaságában mutatják, a jövő reményével övezve.

Shah Timor filmje logikusan, részleteiben is megkomponáltan építkezik, magas fokú vizuális intelligenciáról, megjelenített erőről tesz tanúbizonyosságot. Bíró Yvette szerint az egyes képelemek értelmét „a kontextus egészében való helyük szabja meg. A független létezés varázsa és a függő helyzet jelentésszorosozó nyomatéka mindig egyidejűleg determinálja a végső jelentést”. (55.) Az ifj. Szabó Istvánról szóló portréfilmben kibontakozó végső jelentés leginkább a szülőföld iránti önzetlen hűségben ragadható meg.

(Magánkiadás, Salgótarján, 2009)

„Egy nemzet intelligenciája csak akkora nagy,
amikorának irodalma mutatja.”

(Mikszáth Kálmán)

PÁLYÁZATI FELHÍVÁS

Nógrád Megye Önkormányzata, valamint a *Palócföld* irodalmi, művészeti, közéleti folyóirat szerkesztősége a 2010. évre meghirdeti a

MIKSZÁTH-PÁLYÁZATOT.

A pályázaton eddig nem publikált, máshol egyidőben be nem nyújtott, mikszáthi hagyományokhoz kapcsolódó szépirodalmi művekkel, valamint tanulmányokkal lehet nevezni.

Maximális terjedelem: 15 flekk (1 flekk 1350 karakter)

A pályamunkákat 3 példányban, jeligével ellátva (feloldását zárt borítékban)

2010. június 15-ig

lehet benyújtani a *Palócföld Szerkesztőségének* címére (3101 Salgótarján, Pf.: 270).

A pályázatot a *Palócföld* folyóirat szerkesztősége bírálja el.

A pályázat díjai:

- I. 100 000 Ft
- II. 80 000 Ft
- III. 60 000 Ft

Eredményhirdetésre 2010 szeptemberében, a Nógrádi Megyenap és Kulturális Fesztivál keretében kerül sor.

A díjazott művek közzlésének jogát a *Palócföld* folyóirat fenntartja.

Nógrád Megye Önkormányzata

Palócföld Szerkesztősége

AYHAN GÖKHAN (1986, Budapest): Költő. A *Használati utasítás* című antológia szerzője.

BÓDI ZSUZSANNA (1974, Salgótarján): Történész. A Nógrád Megyei Levéltár főlevéltárosa. Legutóbbi kötete: *Salgótarjáni események 1918–1919* (2007, társszerző: Cs. Sebestyén Kálmán).

CSEHY ZOLTÁN (1973, Pozsony): Költő, műfordító, irodalomtörténész, kritikus, szerkesztő. József Attila-díjas (2009). Legutóbbi kötete: *Homokvihár* (2010).

G. TORONYI JUDIT (1968, Salgótarján): Történész. A szécsényi Kubinyi Ferenc Múzeum igazgatója.

GRESSAI FERDINÁND (1991, Salgótarján): Költő. Jelenleg Budapesten tanul. Kötete: *Csupasz ottalom* (2010).

HANDÓ PÉTER (1961, Salgótarján): Költő, író, antropológus. Sósahartyánban él. Legutóbbi kötete: *Altvó konfliktusok mezején* (2008).

HARTAY CSABA (1977, Gyula): Költő. A *Békés Megyei Hírlap* munkatársa, 2010 Bárka-díjasa. Legutóbbi kötete: *Nyúlzug* (2008).

JENEI LÁSZLÓ (1964, Miskolc): Író. A *Műút* folyóirat szerkesztője. Legutóbbi kötete: *Szemek és szerelmek* (2008).

KISS JUDIT ÁGNES (1973, Budapest): Költő, író. Legutóbbi kötete: *Üdvörtörténeti lexikon* (2009).

NÉMETH GÉZA (1979, Ipolyság): A Jozef Vydra Iparművészeti Szakközépiskola kőszobrászati- (1995–1999, Pozsony), majd a Képzőművészeti Főiskola grafika szakán végzett tanulmányokat (1999–2005) Pozsony). Egy szemesztert a pozsonyi Képzőművészeti Akadémián tanult szitanyomat technikát (2004). 2005–2006 között asszisztens a pozsonyi Képzőművészeti Főiskola grafika szakán, majd 2006-tól ugyanitt doktori képzésen vesz részt. Tagja a Szlovákiai Képzőművészek Uniójának, a Szlovákiai Magyar Képzőművészek Társaságának, a Magyar Képző- és Iparművészeti Társaságok Szövetségének. Egyéni kiállítása volt Pozsonyban, Ipolyságon, Balassagyarmaton, Komáromban, Vácon, Léván, Rimaszombaton, Lendván, Vágsellyén. Többek közt csoportos kiállításon vett részt Szlovákiában, Csehországban, Franciaországban, Lengyelországban, Kínában, Spanyolországban, Olaszországban, Bulgáriában, Szlovéniában, Egyiptomban, Taiwanon, Magyarországon. Művei szlovákiai, szlovéniai, kínai és bulgáriai közgyűjteményekben is fellelhetők. Díjai: *Ars Papirum '99* 3. díja (1999, Šumperk, Csehország), 2. *Rokycani grafikai biennálé* Dr. B. Horán Múzeum díja (2004, Rokycany, Csehország), *Aprógrafikai Biennálé* GRAFIX Csehországi Képzőművészek Uniójának díja (2005, Břeclav, Csehország), *Nemzetközi Ifjúsági Művésztelep – LindArt Stimulating prize* díj (2008, Lendva, Szlovénia), *15th International Exlibris Exhibition Certificate of Award for excellent art work* díj (2009, Taipei, Taiwan).

KOÓS ISTVÁN (1975, Miskolc): Irodalomtörténész, kritikus, képregényrajzoló.

KÓRÓSSI P. JÓZSEF (1953, Nagyvárad): Költő, novellista, publicista, könyvkiadó. Legutóbbi kötete: *Nem ezt találtam – Történetek az emberbarlangból* (2003).

N. TÓTH ANIKÓ (1967, Zseléz): Író, irodalomtörténész, egyetemi oktató. Ipolyságon él. Legutóbbi kötete: *Tükörcsőnyv* (2008).

NÉMETH BOZÓ ANDREA (1975, Losonc): Művészettörténész, antropológus. A losonci Nógrádi Múzeum és Galéria munkatársa. Füleken él. Kötete: *Hétszer fényesebben. A szkíta állatstílus* (2004).

NÉMETH ZOLTÁN (1970): Költő, kritikus. A Bél Mátyás Egyetem tanára. Legutóbbi kötete: *Állati nyelvek, állati versek* (2007).

PETŐCZ ANDRÁS (1959, Budapest): Író, költő, szerkesztő. Többek közt József Attila- (1996), Márai Sándor-díjas (2008), a Magyar Köztársasági Érdemrend Lovagkeresztje (2010) kitüntette. Legutóbbi kötete: *Dimenzionista művészet* (2010).

SZÁVAI ATTILA (1978, Vác): Író. Rétságán él. Legutóbbi kötete: *Optikai tuning* (2009).

SZEPES ERIKA (1946, Budapest): Irodalomtörténész, kritikus, szerkesztő. Legutóbbi kötete: *Az ördöggyógyó fogságában* (2007).

Ára: négyszáz forint

Előfizetők részére 300 Ft

*„...így, e játék, az örökléten át,
így, e léhaság, s túlél minket is...”*

Szabó Lőrinc

nka
Nemzeti Kulturális Alap

